માધ્યમિક

શિક્ષણ અને પરીક્ષણ

શૈક્ષણિક પ્રવાહોને વાચા આપતું સામયિક

Year : 11 • Issue : 8 : April, 2021

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ,
ગાંધીનગર

માધ્યમિક શિક્ષણ અને પરીક્ષણ

સલાહકાર મંડળ

1. **શ્રી એ. જે. શાહ** (આઈએએસ)
   અધ્યક્ષશ્રી
2. **શ્રી જયપ્રકાશ પી. પટેલ**
   સભ્યશ્રી, ગુ.મા.અને ઉ.મા.શિ.બોર્ડ, ગાંધીનગર

તંત્રી મંડળ

1. **શ્રી ડી. એસ. પટેલ**
   સચિવ અને તંત્રી
2. **શ્રી બી. એન. રાજગોર**
   સંયુક્ત નિયામક અને સહતંત્રી
3. **શ્રીમતી સ્નેહલબેન એન. પટેલ**
   મદદનીશ સચિવ અને મદદનીશ સહતંત્રી

સૂચનાઓ

1. વાર્ષિક લવાજમ રૂ.400/- દરેક શાળાએ રજિસ્ટ્રેશન ફી સાથે મોકલવાનું રહેશે. મેગેઝિનનું વર્ષ જૂનથી મે ગણાય છે.
2. લવાજમ મોકલવાનું સરનામું : સચિવશ્રી, ગુ.મા. અને ઉ.મા.શિ. બોર્ડ, સેક્ટર–10–બી, ગાંધીનગર–382 010
3. વ્યક્તિગત ગ્રાહક માટે લવાજમની રકમ રૂ. 200/- (બેંક ડી.ડી.)
4. છૂટક નકલ : રૂ. 40/-
5. પ્રકાશનની તારીખ : દર મહિનાની 28મી
6. સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતા લેખોમાં દર્શાવેલા લેખકોના વિચારો અંગત છે. લેખકોના વિચારો સાથે બોર્ડ સંમત છે તેમ માની લેવું નહીં.

લેખકોને સૂચનાઓ

1. પત્રવ્યવહાર તેમજ શૈક્ષણિક લેખો શ્રીમતી સ્નેહલબેન એન. પટેલ, મદદનીશ સહતંત્રી, ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, સેક્ટર–10–બી, ગાંધીનગર–382010ને નામજોગ મોકલવા.
2. લેખો મૌલિક, સ્પષ્ટ, સુવાચ્ય, પાનાની એક બાજુએ લખેલા હોવા જરૂરી છે.
3. લેખ સાથે પ્રમાણપત્ર આપવાનું રહેશે કે આપનો લેખ મૌલિક છે તેમજ અન્યત્ર છપાયેલ નથી.
4. કોમી લાગણી ઉશ્કેરે તેવા, ભેદભાવ કે ગેરસમજ ફેલાય તેવા, કોઈને ઉતારી પાડતા શબ્દો કે વાક્યરચના લેખમાં સમાવિષ્ટ ન થાય તે જોવા વિનંતી.
5. સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા લેખોની જવાબદારી જે તે લેખકની રહેશે.
6. આ સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ થતાં મૌલિક લેખ માટે લેખકને લેખદીઠ રૂ.200/- પુરસ્કાર આપવામાં આવશે.
7. અસ્વીકૃત લેખ અંગે કોઈ પત્રવ્યવહાર કરવામાં આવતો નથી તેમજ લેખ પરત મોકલવામાં આવતો નથી.
8. "માધ્યમિક શિક્ષણ અને પરીક્ષણ"ના અંક પ્રાપ્ત ન થવા અંગેની લેખિત ફરિયાદ (ગ્રાહક ક્રમાંક સાથે) જે તે પોસ્ટ ઓફિસમાં કર્યા બાદ પોસ્ટ ઓફિસના સહી સિક્કાવાળી નકલ અત્રે મોકલવી.

'હું તો મનની એકાગ્રતાને જ કેળવણીનો સાર સમજું છું માહિતીના ખડકલાને નહીં. જો મારે ફરીથી શિક્ષણ લેવાનું હોય તો હું માહિતીનો ઢગ તો કદી ભેગો ન કરું. હું તો એકાગ્રતાની શક્તિનો વિકાસ કરું અને મનને અન્ય વિષયોમાંથી પાછું ખેંચી શકે એ જાતની શક્તિ પ્રાપ્ત કરું, અને સાધનની પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કર્યા બાદ જ ઈચ્છાનુસાર માહિતી એકઠી કરું.'

- સ્વામી વિવેકાનંદ

'રાષ્ટ્રીય એકતાનું ચણતર કંઈ ઈંટ અને ચૂના વડે કરી શકાય નહીં. એ તો પ્રજાના દિલ અને દિમાગમાં શાંતિપૂર્વક પાંગરવી જોઈએ. આ માટેની પ્રક્રિયા કેળવણીની જ પ્રક્રિયા હોઈ શકે. એ કદાચ ધીમી પ્રક્રિયા હશે પણ અવિરત અને અચૂક પ્રક્રિયા છે. એ એક જ શાશ્વત ચીજ છે.'

- ડૉ.રાધાકૃષ્ણન

આત્મવિશ્વાસ અદ્ભુત, અદૃશ્ય અને અનુપમ શક્તિ છે. જેને આધારે જ તમે તમારા ધ્યેય તરફ આગળ વધો છો. તે જ તમારો આત્મા છે, તે જ તમારો પથદર્શક છે.

- સ્વેટ માર્ડન

સંપર્ક : સંશોધન શાખા
ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ,
ગાંધીનગર - 382010
E-mail : shikshanparikshan.gseb@gmail.com
બોર્ડની વેબસાઇટનું સરનામું : www.gseb.org

અધ્યક્ષની કલમે...

સુજ્ઞ સારસ્વત વાચકમિત્રો,

સૌને નમસ્કાર. શિક્ષણ વડે જ વ્યક્તિનો સર્વાંગી વિકાસ થાય છે. શિક્ષણ વ્યક્તિના વ્યક્તિત્વને અજવાળે છે અને તેનાં કુટુંબ, સમાજ, રાજ્ય અને રાષ્ટ્ર માટે ઉપકારક બને છે. શિક્ષિત સાથે દીક્ષિત થવું અનિવાર્ય છે. શિક્ષણ એ માત્ર ઉપાર્જનનું માધ્યમ નથી, પરંતુ શિક્ષણ એ મૂલ્યો અને સંસ્કારો આપવાની પરંપરાનો ઉત્તમ ખજાનો છે.

સ્વામી વિવેકાનંદજીએ શિક્ષણ વિષયક વિચારોમાં જણાવ્યું છે કે "જે અભ્યાસથી ઈચ્છાશક્તિનો પ્રવાહ અને અભિવ્યક્તિ નિયંત્રણ હેઠળ લાવી શકાય તથા ફળદાયી બનાવી શકાય તે છે ખરી કેળવણી". દરેક બાળક મહત્ત્વનું છે અને તેનામાં દિવ્યતા રહેલી છે. એ દિવ્યતાનું પ્રગટીકરણ કેળવણી દ્વારા જ થાય છે.

રાજ્ય સરકારશ્રી દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના વિશાળ હિતમાં કરવામાં આવેલ નિર્ણય અન્વયે ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની ધોરણ-10 અને ધોરણ-12ની જાહેર પરીક્ષાઓ જે આગામી તા.10/05/2021થી તા.25/05/2021 દરમ્યાન યોજાનાર હતી, તે કોરોનાની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિને અનુસરીને હાલ પૂરતી સ્થગિત રાખવામાં આવેલ છે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા આગામી તારીખ 15મી મે ના રોજ કોરોના સંક્રમણ સ્થિતિની પુનઃસમીક્ષા કરીને આ પરીક્ષાની નવી તારીખો જાહેર કરવામાં આવશે. ઉક્ત પરીક્ષાઓની નવી તારીખો જાહેર થવાને કારણે વિદ્યાર્થીઓને પરીક્ષાની તૈયારી માટે ઓછામાં ઓછા 15 દિવસનો સમય આપવામાં આવશે.

સમગ્ર રાજ્યમાં કોરોના સંક્રમણની વ્યાપકતા ધ્યાનમાં લઈને રાજ્ય સરકારે વિદ્યાર્થીઓના સ્વાસ્થ્યના હિતમાં નિર્ણય કરી સમગ્ર રાજ્યમાં ધોરણ-1 થી 12 ના વર્ગોમાં પ્રત્યક્ષ શિક્ષણ એટલે કે વર્ગખંડ શિક્ષણ આગામી 10મી મે સુધી અથવા રાજ્ય સરકારશ્રી દ્વારા અન્ય આદેશ ન થાય ત્યાં સુધી બંધ રાખવા માટે જણાવેલ છે.

સાંપ્રત પરિસ્થિતિમાં કોરોના વૈશ્વિક મહામારી સમયે શાળાઓ દ્વારા ઑનલાઈન શિક્ષણપ્રક્રિયા ચાલુ છે. વિદ્યાર્થીઓ હોમલર્નિંગ, સ્ટડીમટીરિયલ અને વર્ચ્યુઅલ ક્લાસના માધ્યમથી અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો વચ્ચેની સૌહાર્દપૂર્ણ અધ્યયન-અધ્યાપનની પરોક્ષ શિક્ષણ પ્રક્રિયા એ સરાહનીય બાબત છે.

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આપ સૌ ઉત્તમ પરિણામ માટે આયોજનબદ્ધ તૈયારી કરો, મનની એકાગ્રતા, નિયમિતતા અને સ્વસ્થતા જાળવી રાખો, હકારાત્મક વિચારધારા જાળવી રાખો, સૌનો સંપૂર્ણ સાથ-સહકાર મળી રહેશે તેવી અંતરની અપેક્ષા સાથે તમામ વિદ્યાર્થીઓને શુભકામના પાઠવીને વિરમું છું.

એ.જે.શાહ
અધ્યક્ષ

તા. 20-04-2021

અનુક્રમણિકા

અ.નં.	વિષય	લેખક	પાના નં.
1.	શિક્ષણમાં વૈવિધ્ય અને સકારાત્મક અભિગમ અને નવાચાર	ડૉ. સુરેશ મકવાણા	4
2.	પરીક્ષા પે ચર્ચા - 2021	કમલેશ શુકલ	7
3.	શિક્ષક પુસ્તકાલય જેવો હોવો જોઈએ	કેશવ સુથાર	18
4.	શિક્ષક ખંડ : શાળાની કરોડરજ્જુ	રણછોડ શાહ	19
5.	યશસ્વી પરિણામ તરફ આગેકૂચ કરો	પ્રા. મહેન્દ્ર જે. પરમાર	21
6.	ગ્રંથ બતાવે પંથ	અમીચંદભાઈ શા. પટેલ	23
7.	બોર્ડની પરીક્ષા પર દૃષ્ટિ હકારાત્મક રાખો...	વિપુલ ડી. પટેલ	25
8.	વિદ્યાર્થી ને ધ્યેયની ઓળખ કરાવે તે શિક્ષક	ડૉ. સંતોષ દેવકર	27
9.	આચારસંહિતા - આજની જરૂરિયાત	સહદેવસિંહ એસ. સોનગરા	28
10.	શિક્ષક-વિદ્યાર્થી સંબંધ	જીતુ નાયક	30
11.	અભ્યાસ માટે સમય આયોજન	અશોક સોમપુરા	32
12.	વિદ્યાર્થીઓમાં વિવિધ સંસ્કારોનું સિંચન અને આવશ્યકતા	કે. કે. ડોડિયા	34
13.	દૃષ્ટિહીન બાળકો અને ટૅક્નોલોજી	મનુભાઈ આર. ચૌધરી	36
14.	પ્રાસંગિક : દિનવિશેષ પરિચય	સંકલન	40
15.	પ્રાસંગિક : વ્યક્તિવિશેષ પરિચય	સંકલન	41
16.	ભાવ-પ્રતિભાવ	સંકલન	44
17.	જ્ઞાન કસોટી	દિવેકર અશ્વિનકુમાર એસ.	45
18.	પીએચ.ડી.ની પદવી પ્રાપ્ત કરવા બદલ અભિનંદન	સંકલન	49
19.	વહીવટી વિભાગ : : પરિપત્રો	સંકલન	50
20.	ધોરણ-9 BISAG - શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો	-	55
	ધોરણ-10 BISAG - શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો	-	57
	ધોરણ-11 BISAG - શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો	-	59
	ધોરણ-12 BISAG - શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો	-	61

તંત્રી સ્થાનેથી...

સારસ્વત આચાર્યમિત્રો, શિક્ષક ભાઈ-બહેનો,

સૌને સાદર વંદન, 'માધ્યમિક શિક્ષણ અને પરીક્ષણ' - એક એવું શૈક્ષણિક મૅગેઝિન છે કે દર વર્ષે તેના વાચકો, ગ્રાહકો અને ચાહકો વધતા રહે છે. શાળાઓના સંચાલન, વહીવટ, પરીક્ષા વ્યવસ્થાપન, અભ્યાસક્રમ અને આયોજન વગેરે ક્ષેત્રે દિશાસૂચક, માર્ગદર્શક અને પથદર્શક બનતું રહ્યું છે. આપ સૌ વાચકો, ભાવકો અને સારસ્વત મિત્રો સમક્ષ એપ્રિલ-2021નો અંક અર્પણ કરતા આનંદની લાગણી અનુભવું છું.

ગાંધીજીએ કેળવણીની સુંદર વ્યાખ્યા આપી છે. "કેળવણી એટલે ખિલવણી". કેળવણી દ્વારા વ્યક્તિમાં સદ્‌ગુણોની વાવણી થાય અને એ દ્વારા તેના વ્યક્તિત્વની ખિલવણી થાય ત્યારે જ કેળવણીનો હેતુ સાર્થક થયો કહેવાય. માણસાઈ એ કેળવણીનો માપદંડ છે. કેળવણી માનવીને માનવ બનાવે છે.

Education means development of 3H- Hand, Head and Heart.

પ્રવર્તમાન કોવિડ-19ની પરિસ્થિતિમાં રાજ્ય સરકારશ્રી દ્વારા કરવામાં આવેલ નિર્ણય મુજબ ધોરણ-10 અને ધોરણ-12ની બોર્ડની પરીક્ષાઓ સ્થગિત કરવામાં આવી તેમજ સરકારશ્રીના મહત્ત્વપૂર્ણ નિર્ણય અન્વયે કોવિડ-19ની મહામારીની પરિસ્થિતિને પરિણામે રાજયમાં ધોરણ-1 થી 9 અને ધોરણ-11 માં વિદ્યાર્થીઓને આ વર્ષે માસ પ્રમોશન આપવા માટેનો વિદ્યાર્થી હિતમાં નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. તેમજ ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડના તા.14-04-2021ના પરિપત્ર દ્વારા તમામ માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્યશ્રીઓને ધોરણ-10ના શાળા કક્ષાના વિષયની સૈદ્ધાંતિક અને પ્રાયોગિક પરીક્ષાઓના તા. 15-04-2021 થી 30-04-2021 ના સમયગાળાને બદલે શાળાઓએ આ પરીક્ષા એસ.એસ.સી. બોર્ડની મુખ્ય પરીક્ષા પૂર્ણ થયા બાદ જ ત્રણ દિવસમાં લેવાની રહેશે તે માટે જણાવેલ છે.

જાહેર પરીક્ષા આપતા વિદ્યાર્થીઓ ઘણીવાર બિનજરૂરી ભય, ડર, બોજ, તણાવ, ચિંતા કે ડિપ્રેશન જેવી બાબતથી પીડાઈને હતાશા અનુભવે છે ત્યારે સર્વે પરીક્ષાર્થીઓ 'હકારાત્મક એપ્રોચ'થી પરીક્ષા આપે, નિર્ભય બને, એકાગ્રતાપૂર્વક તૈયારી કરતા રહે, મક્કમ મનોબળ કેળવે અને વર્ષ દરમિયાન વિષયવાર તૈયારી થઈ હોય તેમાં વિશ્વાસ રાખી હિંમતપૂર્વક પરીક્ષા આપે એવું માર્ગદર્શન સૌ કોઈએ આપ્યું હશે. યાદ રાખો કે- યોગ્ય દિશામાં પૂરી ધગશ, એકાગ્રતા, નિર્ભયતા અને પૂરા આત્મવિશ્વાસથી કરેલી મહેનત જ ધારી સફળતા અપાવે છે. પોતાની જાત પર વિશ્વાસ રાખીને સુંદર પરિણામ મેળવવાની તીવ્ર ઈચ્છા સાથે સૌ વિદ્યાર્થીઓ આ પરીક્ષાની સરસ તૈયારી પરીક્ષા આવે ત્યાં સુધી નિરંતર કરતા રહે તેવી હાર્દિક શુભેચ્છા પાઠવું છું.

ડી.એસ.પટેલ
સચિવ/તંત્રી

તા. 20-04-2021

શિક્ષણમાં વૈવિધ્ય અને સકારાત્મક અભિગમ માટે નવાચાર

ડૉ. સુરેશ મકવાણા

વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં શિક્ષણ અભિગમ એક પેચીદો કોયડો બની ગયો છે. હજારો લાખો વિદ્યાર્થી ભાઈબહેનો માટે જયારે પોતાના જીવનમાં શિક્ષણ દ્વારા કંઈક નવું કરવાની આશા હોય ત્યારે સામે પક્ષે એટલી જ અડચણો ઊભી થાય છે. એક સુખદ અને શ્રેષ્ઠ ભવિષ્યની કલ્પના આપણા વિકાસક્રમને સૂચવી દે છે, અને ત્યાંથી જ ઊગવા માંડે છે એક અદશ્ય જ્ઞાનની જિજ્ઞાસાનાં બીજ. શિક્ષણ અને કેળવણીના સંદર્ભમાં જોઇએ તો એ છે નવ્ય વિચારનું સર્જન. નૂતન કાર્યનું બીજારોપણ...જેને આજની શિક્ષણધારામાં ઇનોવેટિવ અર્થાત્ નવાચાર કહી શકાય. માનવ ઇતિહાસની અવિરામ યાત્રામાં કેટલીય નવી શોધો, નવી ટેક્નોલૉજી અને નવા નવા આવિષ્કારો થઈ ચૂક્યા છે. નવા વિચારો અને ચિંતન દ્વારા નવા દષ્ટિકોણ ઊઘડે છે. જીવન હોય કે શિક્ષણ નવીન પ્રયુક્તિઓથી આપણે પોતાને જીવંત અને સક્રિય રાખી શકીએ છીએ. આધુનિક શિક્ષણ નવાચારને પ્રાધાન્ય આપે છે. જો આપણે હજી એ જ પારંપરિત પદ્ધતિથી શિક્ષણકાર્ય કરીશું તો તે નીરસ અને અર્થવિહીન થઈ રહેશે, જે શિક્ષણ વ્યવસ્થા અને ભાવિ પેઢી માટે જોખમી પુરવાર થશે. આપણે કોવિડ મહામારીને સમજી ચૂકયા છીએ. હવે એની સાથે રહીને કામ કરવાનું છે. તો આ પડકારને ઝીલી લઈને કેમ કંઈક વિશેષ ન કરીએ ? મારે આજે એવા જ નવાચારની થોડીક ચર્ચા કરવી છે.

- હવે પ્રશ્ન એ થાય કે નવાચાર કહેવાય કોને?
- શું ગમે તેવું નવીન સર્જન નવાચાર કહી શકાય?
- નવાચાર માટેના કોઈ માપદંડો છે?

જો હા, તો વર્તમાનમાં થતાં ઢગલાબંધ નવાચારોને એ રીતે મૂલવવાની વ્યવસ્થા છે? અને ના, તો એવા નૂતન આવિષ્કારોને કઈ રીતે નૂતન માનવા? આ બધા પ્રશ્નોનો ઉચિત ઉત્તર અપેક્ષિત છે. ઉદા. કોઈ ફિલ્મીધૂન કે સિરિયલના સંવાદો લઈ બાળગીત, સ્ક્રિપ્ટ અથવા નાટક કરી લેવાં એ નવાચાર છે? પોતાના જ વર્ગની સહભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ ફરીથી કરવી એ નવાચાર છે ? વિદ્યાલયીન કોઈ બંધ પડેલી ગતિવિધિઓ ફરીથી શરૂ કરવી એ નવાચાર છે? કબડ્ડી કે ધમાલગોટા જેવી રમતો રમાડવી, શરૂ કરવી નવાચાર છે? આવા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપ સમજી શકો છો- જે ના જ હોય! તો પછી નવાચાર કહીશું કોને? આ લેખમાં આપણે નવાચારને માનક હોય તેવા બિંદુઓની ચર્ચા કરીશું. જે શિક્ષકો અને નવીન શોધકર્તાઓને દિશાનિર્દેશ આપી શકે, કારણ કે આજે ગુજરાતમાં હજારોની સંખ્યામાં શિક્ષકો અને શોધકર્તાઓ ભિન્ન ભિન્ન વિષયોમાં નવાચારનું સર્જન કરી રહ્યા છે. જેનું સંકલન જીસીઈઆરટી અને આઈઆઇએમ. અમદાવાદ કરે છે. નવાચારોનું ડૉક્યુમેંટેશન કરવાનું હોય ત્યારે તેની ગુણવત્તા જળવાઈ રહે એ મહત્ત્વનું છે. કોઈપણ નવાચાર ભાવિ પેઢી માટે ત્યારે જ પ્રેરણારૂપ બને જયારે એમાં મૌલિક રીતે રચનાત્મક નૂતન ચિંતન અને ઉચ્ચ જ્ઞાન સર્જનનો અવકાશ હોય.

નવાચાર માટેના માપદંડ :

1. વિષયની ભૂમિકા-

નવાચાર વિષેની વાત, જેમાં વિષય, ક્ષેત્ર, પ્રવૃત્તિઓ અને નવ્ય વિચારો વિષે સંક્ષિપ્તમાં લખ્યું હોય. સમગ્ર નવાચાર વિષે સારાંશમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય. મહત્ત્વના સિદ્ધાંતની વાત કરી હોય. કોઈ નૂતન અભિગમ વિષે વિચાર કર્યો હોય. વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોને કેવી રીતે ઉપયોગી બનશે એની વિગત આપેલી હોય. ટૂંકમાં સમગ્ર નવાચાર વિશે પ્રસ્તાવનામાં જ ખબર પડી જાય એ રીતે ભૂમિકા બાંધવી જોઈએ. નવાચાર કરનાર પહેલાં આ બાબતોને સમજી લે અને નક્કી કરે કે આપણે જે કરવા જઈ રહ્યા છીએ તે વાસ્તવમાં નૂતન છે ખરું? એને લગતું કોઈ ઉદાહરણ અગાઉથી કોઈ શિક્ષકે કે સંશોધન કરનારે કર્યું તો નથી ને....એમાં પૂર્વે થયેલા કે ન થયેલા નવાચારની વિગત આપવી જરૂરી છે.

સુંદર અને પવિત્ર વિચારોના વૃંદાવનમાં વિહરીએ.

2. વિષયના સંદર્ભે નવીન અભિગમ-

આપણે વિષયને અનુરૂપ નવાચારની પૂર્વભૂમિકાની વાત કર્યા પછી શું શું નવીન કરવાના છીએ એની ચર્ચા કરવી જોઈએ. દા.ત. દશમા કે બારમા ધોરણમાં ભણતાં વિદ્યાર્થીઓને સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાની તૈયારી કરાવવા પાઠયપુસ્તકો ઉપરાંત કયા સંદર્ભ સાહિત્યનું નિર્માણ કરવાનું થાય અને કેવી ટૅક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરી છેવાડાના ગરીબ વિદ્યાર્થીને પણ ઉપયોગી થવાય એવી વાત થતી હોય તો અહીં નૂતન અભિગમ અંતર્ગત નવાચાર ગણાય. એને નીચેની બાબતોએ સમજી કાર્ય કરવું જોઈએ.

- નૂતન ચિંતનની વાત હોય.
- પહેલી વાર શરૂઆત કરેલી હોય
- પરંપરાથી ચાલી રહેલ શિક્ષણ પ્રક્રિયાથી ભિન્ન હોય.
- સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં લેવાતી શિક્ષણ પ્રક્રિયાથી પ્રભાવિત હોય પણ વિશિષ્ટ હોય.

3. વિષયક્ષેત્ર-

કોઈપણ નવાચારનાં ચોક્કસ વિષયક્ષેત્રો હોય છે. ભાષા, સામાજિક વિજ્ઞાન, ગણિત, વિજ્ઞાન અને શૈક્ષણિક ટૅક્નોલૉજી સહિત અનેક સામાજિક, આર્થિક અને અન્ય વિષયો આધારિત હોય. અન્ય સહાભ્યાસિક પ્રવૃત્તિ, વર્ગખંડ વ્યવસ્થાપન, મૂલ્યાંકન, શાળા અને શાળા બહારનું શૈક્ષણિક ભાવાવરણ, વ્યક્તિત્વવિકાસ, મૂલ્યશિક્ષણ, શૈક્ષણિક ટૅક્નોલૉજી તથા વહીવટી નિયમન અને હવે કોવિડ મહામારીમાં થતાં ઑનલાઈન શિક્ષણ જેવા વિષયોમાં નવાચાર કરી શકાય. આ સિવાયના અન્ય ઉપયોગી વિષયો પણ લઈ શકાય.

4. શૈક્ષણિક નિષ્પત્તિ સાથે અનુબંધ -

એનસીઈઆરટીએ શિક્ષણ અભિગમ અને અધ્યાપનમાં નવીનતા તથા ગુણવત્તા સુધારણા માટે લર્નિંગ આઉટકમ એટલે અધ્યયન નિષ્પત્તિ નામનું મોડ્યુલ નિર્માણ કર્યું છે, જે વર્ગખંડ શિક્ષણ અને ઔપચારિક શિક્ષણ માટે એક દિશા ચીંધી આપે છે. એક શિક્ષકે પોતાના વિષયને અનુરૂપ કઈ બાબતોને વધુ ભાર આપવાનો છે એ આ મોડ્યુલમાં છે. કોઈપણ નવાચાર એ રીતે ઉપયોગી થાય એવો રહેવો જોઈએ.

- શૈક્ષણિક નિષ્પત્તિના અનુબંધ અંતર્ગત અવલોકનક્ષમ હોય, વિશેષ અનુક્રમ અનુસાર નિર્ધારિત કરેલ હોય.
- શિક્ષણપ્રક્રિયાના ઓછામાં ઓછા એક હેતુ તથા શિક્ષણ નિષ્પત્તિને અનુરૂપ હોય.
- વિદ્યાર્થીઓમાં વધારેમાં વધારે ચિંતન અને વિચારને પ્રેરક હોય.
- વિદ્યાર્થીઓમાં વિષય અંગે જિજ્ઞાસાવૃત્તિ અને તર્ક ઉત્પન્ન કરનાર હોય.

5. પ્રાયોગિક રીતે ઉપયોગિતા -

આપણે જે નવાચારી કાર્ય કરીએ એ પ્રાયોગિક ધોરણે વાપરી શકાય તેમ છે કે કેમ એ જરૂરી છે. કારણ કે છેવટે તો એનો આધાર વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો કેવી રીતે વાપરે છે એના પર છે.

- કોઈપણ સ્થળ અને શાળાના સંદર્ભમાં ઉપયોગ કરી શકાય.
- એકથી બીજી જગ્યાએ પ્રાયોગિક રીતે ઉપયોગમાં લેવા શક્ય હોય.
- જે વિષય માટે નવાચાર હોય એ સિવાય પણ સાથે સાંકળી શકાય.
- જો જરૂરિયાત હોય તો વારંઘડીએ વપરાશમાં લઈ શકાય.

6. સમવાયકૃત શિક્ષણ -

નવાચાર એવા હોય કે જે દરેક પરિસ્થિતિમાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય તથા સામાજિક રીતે વંચિત અને તથા આર્થિક રીતે નબળા અને શીખવામાં પાછળ હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓને પણ મદદરૂપ થઈ શકે તેવા હોય, સાથે સાથે શારીરિક અને બૌધ્ધિક રીતે વિશિષ્ટ બાળકોને, કન્યાઓને અને લઘુમતી વિદ્યાર્થીને સમજમાં આવે એવા હોય એ અપેક્ષિત છે. નવી શિક્ષણનીતિમાં સમેકિત શિક્ષણ

શ્રેષ્ઠ વાચક, વિચારક, ચિંતક અને સંશોધક બનીએ.

અભિગમ અને વ્યાવસાયિક શિક્ષણ અભિગમ ઉપર ખૂબ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે એટલે આપણો નવાચાર સહુને માટે સુલભ હોવો જોઇએ.

7. આર્થિક વ્યયશીલતા-

કોઈપણ નવાચાર વાસ્તવિક રીતે ઓછા ખર્ચમાં બની શકે તેવો હોય. શાળામાં ઉપલબ્ધ સંસાધનો દ્વારા તેનું સર્જન થાય એ જોવું રહ્યું. લોકલ અને સાંસ્કૃતિક પરિવેશમાં જે સાધન-સામગ્રી મળી રહે તેનો મહત્તમ વપરાશ થવો જોઈએ. ઘણીવાર નકામી અને બિનજરૂરી વસ્તુઓ દ્વારા પણ બનાવી શકાય તે આવશ્યક છે. વેસ્ટમાંથી બેસ્ટ બનાવવા તરફ પણ વિચારવું રહ્યું.

8. પ્રવૃત્તિલક્ષી અને સહભાગિતા પ્રેરક -

નવાચાર એવો હોવો જોઈએ કે એમાં બધાં જ બાળકોની ભાગીદારી થતી હોય. સાથે સાથે તેઓ આનંદપૂર્વક અને ખુશી ખુશી એમાં સંકળાઈ શકતાં હોવાં જોઈએ. દરેક બાળકને ભાગ લેવા પ્રેરિત કરનારો હોય. કારણકે સહુની સહભાગિતા થવાથી શિક્ષણ પેડાગોજી રોચક બની અને ગુણવત્તાયુક્ત થઈ શકશે. દા. ત. ઝાડનાં સૂકાં પાન ડાળખી અને મૂળ લઈને કોઈ કલાકૃતિ તૈયાર કરી શકાય. જે ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન કે ભાષાના કોઈ પાઠ સાથે સુસંગત હોય. એક તો સારી પ્રવૃત્તિ અને સમૂહ ભાગીદારી તથા વિષયની સમજણ- ત્રિવિધ દૃષ્ટિએ જ્ઞાનનો ઉપયોગ થાય છે.

9. નવસિદ્ધાંતો તથા કાર્યપ્રણાલીને પ્રબોધક-

કોઈપણ નવાચાર નૂતન દૃષ્ટિકોણ અને સિદ્ધાંતોને પ્રસ્થાપિત કરતો હોવો જોઈએ. સાથે સાથે નવી ટૅક્નોલૉજીને સંકલિત કરી વર્તમાન પરિવેશમાં ઉપયોગી કરનાર હોય એ જરૂરી છે. શીખવા અને શીખવવામાં જાતે જ કરીને જ્ઞાનવર્ધન કરી શકાય એના પર જોર આપ્યું હોય. અધ્યયન પ્રક્રિયાને આ મુજબ સ્પર્શે છે.

- સ્વ-અધ્યયનને પ્રેરિત કરે
- સહકારયુક્ત અને સમૂહમાં શીખવાની વૃત્તિ સામેલ હોય.
- નવાચારમાં તપાસ અને નિરીક્ષણને અવકાશ હોય.
- સમસ્યાનિવારણ અને નૂતન વિચાર સૂચક નવાચાર હોય.
- જેમાં પ્રોજેક્ટ સાથેની કાર્યપ્રણાલી નિર્દેશિત કરેલી હોય.

10. આઇ. સી. ટી. સંકલિત શિક્ષણ-

આજે બધાં જ ક્ષેત્રમાં સાઈબર ટૅક્નોલૉજી અને વૈજ્ઞાનિક નવાચાર આવી ગયા છે. શિક્ષણક્ષેત્ર પણ એમાં આવી જાય છે. સ્માર્ટ ક્લાસ આજે દરેક વિદ્યાલયમાં હોય છે. ત્યારે એમાં નિત-નવીન નવાચાર થવાને ખૂબ અવકાશ રહેલો છે. આ સંદર્ભમાં નવાચારને આ રીતે જોઈ શકીએ.

- શિક્ષણ પદ્ધતિઓમાં આઈસીટી સંકલિત અભિગમ હોય.
- અધ્યયન -અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં ઈન્ટરનેટનો પ્રયોગ
- સ્માર્ટ બોર્ડ, સ્માર્ટ ક્લાસરૂમ, મોબાઈલ અને ઉપલબ્ધ મીડિયાનો ઉપયોગ

આમ, એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિષયના સંબંધમાં ચોક્કસ સંકલ્પના, દિશાનિર્દેશ અને સૈદ્ધાંતિક સોપાનો જાણવા આવશ્યક છે. પધ્ધતિસર કરેલ કોઈપણ નવાચાર પ્રભાવશાળી રીતે શિક્ષણપ્રક્રિયાને મદદ કરી શકે છે. ઉપરોક્ત બિંદુઓને ધ્યાનમાં લઈ કરેલ નવાચાર સાર્થક નીવડે છે. છેવટે કોઈપણ નવાચાર વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને સમાજને જ ઉપયોગી થવાના છે, ત્યારે તેમાં ગુણવત્તા સાથેનું નવીન સર્જન થાય એ અભિપ્રેત છે. જે માનવ નિર્માણમાં અને શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં નૂતનતાનો સંચાર કરી શકે. આજના કોરોના સમયમાં હવે નૂતન આવિષ્કાર તરફ ફરીથી જોવાનો સમય આવી ગયો છે. હવે પછીનો કાળ આ બદલાયેલા પરિવેશ સાથે જ સંતુલિત જીવન જીવવાનો છે. એટલે દરેક શિક્ષકમિત્ર અને કેળવણીકાર નૂતન અભિગમ અંતર્ગત કંઈક વિશેષ વિચાર સાથે સમાજને ઉપકારક કાર્ય કરે એ અનિવાર્ય બાબત ગણી શકાય.

સંપર્ક : સહાયક પ્રાધ્યાપક (ગુજરાતી)
ક્ષેત્રીય શિક્ષા સંસ્થાન, ભોપાલ

શિક્ષણ, સાહિત્ય, વિજ્ઞાન અને કલા પ્રત્યે અભિરૂચિ કેળવીએ.

પરીક્ષા પે ચર્ચા - 2021

કમલેશ શુકલ

આપણા લોકલાડીલા વડાપ્રધાન માનનીય શ્રી નરેન્દ્રભાઈ મોદીએ 7 એપ્રિલના રોજ સાંજે 7 કલાકે 'પરીક્ષા પે ચર્ચા' કાર્યક્રમ અંતર્ગત વિદ્યાર્થીઓ, વાલીઓ અને શિક્ષકો સાથે મીડિયાના માધ્યમથી વર્ચ્યુઅલ ક્લાસ દ્વારા વાર્તાલાપ કર્યો.

કાર્યક્રમની શરૂઆતમાં માનનીય વડાપ્રધાનશ્રી નરેન્દ્રભાઈ મોદીએ કહ્યું કે, કોરોનાના કાળમાં દરેકને નવું નવું ઈનોવેશન કરવું પડે છે. મારે પણ તમને મળવાનો મોહ છોડવો પડી રહ્યો છે. મારે પણ એક નવા ફોર્મેટમાં તમારી વચ્ચે આવવું પડી રહ્યું છે ! તમને રૂબરૂ ન મળવું, તમારા ચહેરાની ખુશી ન દેખી શકવી, તમારા ઉમંગ અને ઉત્સાહનો અનુભવ ન કરવો એ મારા માટે ખૂબ મોટો 'લોસ' જ...છે. પરંતુ પરીક્ષા તો છે હું છું... તમે છો... એટલે 'પરીક્ષા પે ચર્ચા' તો શરૂ કરીશું. આ 'પરીક્ષા પે ચર્ચા' છે. પરંતુ ફક્ત પરીક્ષાની જ ચર્ચા નથી. ઘણી બધી વાતો થઈ શકે છે. એક હલકો ફૂલકો માહોલ બનાવવો છે... એક નવો આત્મવિશ્વાસ પેદા કરવાનો છે.

આ કાર્યક્રમ અંતર્ગત પૂછાયેલા પ્રશ્નો અને માન. મોદી સાહેબે આપેલા જવાબો અને માર્ગદર્શન વિદ્યાર્થીઓ, વાલીઓ અને શિક્ષકો માટે ખૂબ જ પ્રેરક અને ઉપયોગી છે. જે આ પ્રમાણે છે :-

(1) પરીક્ષા આવે છે ત્યારે તણાવપૂર્ણ સ્થિતિ થાય છે તો શું કરવું ? ભય અને તણાવમાંથી કેવી રીતે મુક્તિ મેળવવી ?

પરીક્ષા અચાનક નથી આવી. તમને ખબર છે માર્ચ-એપ્રિલમાં પરીક્ષા આવશે. જે અચાનક નથી આવ્યું એટલે આકાશ નથી તૂટી પડ્યું. ડર પરીક્ષાનો નથી. તમને ડર બીજાનો છે. તમારી આજુબાજુ એક માહોલ બનાવી દેવામાં આવ્યો છે કે આ પરીક્ષા બધું જ છે, જિંદગી છે અને એના માટે પૂરેપૂરું સામાજિક વાતાવરણ, ક્યારેક શાળાનું વાતાવરણ, ક્યારેક મા-બાપ, સગાસંબંધી એવો માહોલ બનાવી દે છે કે જાણે તમારે કોઈ મોટી ઘટનામાંથી પસાર થવાનું છે, ખૂબ મોટા સંકટમાંથી પસાર થવાનું છે ! હું એ બધાને અને ખાસ કરીને મા-બાપને કહેવા માગું છું કે તમે આ શું કરી દીધું છે ! આ મોટી ભૂલ છે. આપણે વધુ ઓવર કોન્સિયસ થઈ જઈએ છીએ. વધુ વિચારવા લાગીએ છીએ. જિંદગીમાં આ કોઈ આખરી મુકામ નથી. જિંદગી ખૂબ જ મોટી છે. ઘણા પડાવ આવે છે. આ એક નાનો પડાવ છે. આપણે દબાણ નથી બનાવવાનું. શિક્ષક હોય, વિદ્યાર્થી હોય, પરિવારજન હોય કે મિત્ર હોય - અગર બહારનું દબાણ ઓછું થઈ ગયું કે ખતમ થઈ ગયું તો પરીક્ષાના દબાણની ક્યારેય અનુભૂતિ નહીં થાય ! બાળકોનો આત્મવિશ્વાસ વધશે. બાળકો તણાવ કે દબાણમુક્ત થઈ જશે. બાળકોએ ઘરમાં તણાવમુક્ત જીવવું જોઈએ. નાની મોટી વાતો જે રોજ કરીએ છીએ તે કરવી જોઈએ. પહેલાં મા-બાપ બાળકો સાથે વધુ જોડાયેલાં રહેતાં હતાં, અને સહજ રહેતા હતાં. મા-બાપને પોતાનાં બાળકોના અસલી સામર્થ્યની ખબર નથી હોતી. અગર મા-બાપ વધારે 'ઈન્વોલ્વ' છે તો બાળકોની રુચિ, પ્રવૃત્તિ અને પ્રકૃતિ આ બધાને સારી રીતે સમજે છે ! જે ખામીઓ છે તેને ભરવાની કોશિશ કરે છે એના કારણે બાળકનું 'કૉન્ફિડન્સ લેવલ' વધે છે. એની તાકાત અને નબળાઈ મા-બાપને ખબર છે અને એના કારણે મા-બાપને ખબર છે કે નબળાઈઓ બાજુમાં કરો અને તાકાતને વધુ બળ આપો. પરંતુ આજે મા-બાપ એટલાં બધાં વ્યસ્ત છે કે સાચા અર્થમાં બાળકો સાથે 'ઈન્વોલ્વ' થવાનો સમય જ મળતો નથી, એનું પરિણામ એ આવે છે કે બાળકના સામર્થ્યને તપાસવા માટે પરીક્ષાનું પરિણામ પત્રક જોવું પડે છે ! એટલે બાળકોનું મૂલ્યાંકન પણ બાળકોના પરિણામ પૂરતું સીમિત થઈ જાય છે ! માર્ક્સ ઉપરાંત બાળકોમાં ઘણી ચીજો હોય છે જેને મા-બાપ જોઈ શકતા નથી કરી શકતા ! આપણે ત્યાં પરીક્ષા માટે એક શબ્દ છે - કસોટી. મતલબ ખૂદને કસવાનું છે. એવું નથી કે

પ્રજ્ઞાવાન, પ્રાણવાન, ઊર્જાવાન અને ચારિત્ર્યવાન બનીએ.

પરીક્ષા આખરી મોકો છે. પરંતુ પરીક્ષા તો લાંબી જિંદગી જીવવા માટે પોતાને કસવાનો એક અવસર છે, તક છે. પરંતુ સમસ્યા તો ત્યારે થાય છે કે પરીક્ષાને જ આપણે જીવનનાં સ્વપ્નોનો અંત માનીએ છીએ ! જીવન-મરણનો પ્રશ્ન બનાવી દઈએ છીએ ! વાસ્તવમાં પરીક્ષા જીવનને ઘડવા માટેનો એક અવસર છે, એક તક છે, મોકો છે એને એ રૂપમાં લેવું જોઈએ. વાસ્તવમાં આપણે આપણી જાતને કસોટીના પર કસવા માટેના મોકા શોધવા જોઈએ જેથી આપણે વધુ સારું કરી શકીએ અને કસોટીથી ભાગવું ના જોઈએ.

(2) કેટલાક વિષયો એવા છે કે જેમાં કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને ડરનો સામનો કરવો પડે છે અને એ કારણે એનાથી દૂર ભાગે છે, બચવા માગે છે. ઈતિહાસ અને ગણિતના શિક્ષકો સારી રીતે સમજી શકે છે. શિક્ષક તરીકે આ સ્થિતિને વધુ સારી બનાવવા શું કરવું જોઈએ ?

તમે કોઈ ખાસ ચેપ્ટરના ડરની વાત કરી. તમે એકલા જ નથી જેમને આ સ્થિતિનો સામનો કરવો પડે છે. હકીકત તો એ છે કે દુનિયામાં એકપણ વ્યક્તિ એવી નહીં મળે કે જેના ઉપર આ વાત લાગુ ના પડે. માની લો કે તમારી પાસે ખૂબ જ ઉત્તમ પાંચ છ શર્ટ છે પરંતુ તમે જોયું હશે કે એક બે શર્ટ તમને વધુ પસંદ આવે છે અને વારંવાર પહેરો છો. એનો મતલબ એ નથી કે બાકીના બધા બેકાર છે, ફિટિંગ બરાબર નથી. મા-બાપ પણ આ બાબતને લઈ ને ગુસ્સો કરે છે- કેટલીવાર તમે પહેરશો, બે દિવસ પહેલાં તો તમે પહેર્યો હતો ! પસંદ-નાપસંદ મનુષ્યનો સ્વભાવ છે. ક્યારેક ક્યારેક પસંદગીની સાથે લગાવ પણ થઈ જાય છે. એમાં ડરની, દુવિધાની શું વાત છે કે આપણે ડરવું જોઈએ ? વાસ્તવમાં બને છે એવું કે જે ચીજો સૌથી વધારે સારી લાગે છે તેની સાથે તમે સૌથી વધુ 'કમ્ફર્ટ' થઈ જાવ છો. સહજ થઈ જઈએ છીએ પરંતુ જે ચીજો સાથે આપણે સહજ નથી થઈ જતા એના તણાવમાં 80 ટકા એનર્જી એમાં લગાવી દઈએ છીએ. એટલા માટે વિદ્યાર્થીઓને હું એટલું જ કહીશ કે તમારી ઊર્જાને સરખી રીતે વહેંચવી જોઈએ- બધા જ વિષયોમાં તમારી પાસે ભણવા માટે બે કલાક છે તો તમામ વિષયોનો સમાન ભાવથી અભ્યાસ કરો. તમારા સમયને બરાબર વહેંચો. મિત્રો, તમે જોયું હશે કે શિક્ષક, મા-બાપ તમને શીખવે છે કે જે સરળ છે તે તમે પહેલું કરો. પરીક્ષામાં તો આ ખાસ કહેવામાં આવે છે કે સરળ છે તે પહેલું કરો અને પરંતુ અભ્યાસના સંદર્ભમાં આ સલાહ આવશ્યક નથી, ઉપયોગી પણ નથી. હું કહું છું કે જ્યારે અભ્યાસની વાત હોય ત્યારે જે કઠિન હોય તે પહેલું લો. જ્યારે માઈન્ડ ફ્રેશ છે, ખુદ ફ્રેશ છો એને 'એટેન્ડ' કરવાનો પ્રયાસ કરો, જ્યારે કઠિનને એટેન્ડ કરશો ત્યારે સરળ તો વધુ આસાન થઈ જશે !

હું મારો અનુભવ બતાવું છું કે જ્યારે હું મુખ્યમંત્રી હતો, પ્રધાનમંત્રી બન્યો ત્યારે મારે પણ ખૂબ વાંચવું પડે છે. ચીજોને સમજવી પડે છે, શીખવું પડે છે. હું શું કરતો હતો- જે મુશ્કેલ વાતો હતી જે નિર્ણય ગંભીર હતો તે પ્રથમ લેતો. આજે પણ સવારથી ગંભીર બાબતોથી શરૂ કરું છું. મુશ્કેલમાં મુશ્કેલ વસ્તુઓ અધિકારીઓ મારી આગળ લઈ ને આવતા હોય છે, સરળ ચીજો મોડી રાત સુધી થાકી ગયો હોઉં તે સમયે લઈ લઉં છું. પરંતુ સવારે ઊઠું છું ત્યારે ફરીથી કઠિનથી સામનો કરવા નીકળી પડું છું.

બીજી બાબત આપણે આપણામાંથી શીખવી જોઈએ કે, જે લોકો જીવનમાં ખૂબ જ સફળ છે એ બધા જ વિષયમાં પારંગત નથી હોતા. પરંતુ કોઈ એક વિષય પર તેમની પકડ જબરજસ્ત હોય છે ! લતાદીદીનું નામ દુનિયામાં છે પરંતુ તેમને કોઈ કહે - અમારા વર્ગમાં આવી ભૂગોળ ભણાવો. શક્ય છે લતાદીદી ભણાવી શકે અને ના પણ ભણાવી શકે. હવે લતાદીદી ભણાવી શકે કે ના ભણાવી શકે એ મહત્ત્વનું નથી. પરંતુ સંગીતની દુનિયામાં લતાદીદી એ જે કાર્ય કર્યું છે તે બધા માટે પ્રેરણારૂપ છે. એટલે કોઈ વિષય ભલે ભારે લાગતો હોય તે તમારા જીવનમાં કમી નથી. પરંતુ એ કરવાનું છે કે મુશ્કેલ લાગતા વિષયોથી દૂર જવાનું નથી, ભાગવાનું નથી. શિક્ષકોને મારી સલાહ છે કે વિદ્યાર્થીઓને 'ટાઈમ મેનેજમેન્ટ'ના સંબંધમાં, તેમની રીતભાતના સંબંધમાં અભ્યાસક્રમની બહાર જઈને પણ એમની સાથે

ટેન્શનમુક્ત બની અટેન્શનયુક્ત બનીએ.

વાતો કરે, ચર્ચા કરે, એમને માર્ગદર્શન આપે, રોકવા-ટોકવાથી તેના મન પર નકારાત્મક પ્રભાવ વધુ ફેલાય છે, પ્રોત્સાહિત કરવાથી 'એકત્રિત તાકાત'ના રૂપમાં પરિવર્તિત થાય છે. કેટલીક વાતો વર્ગમાં સાર્વજનિક રૂપે જરૂર કરો જેથી બધાને ફાયદો થશે જ્યારે કેટલીક બાબતો કોઈએક બાળકને બોલાવી ચાલતાં ચાલતાં, બાળકના માથા પર હાથ મૂકી ખૂબ જ પ્રેમથી કરો.- 'જો ભાઈ તું આટલું સારું કરે છે, તું હજુ આમ કરે તો વધુ સારું કરી શકે !'

એક કામ કરો - આપના જીવનમાં એવી કઈ બાબતો હતી જે સૌથી વધુ કઠિન લાગતી હતી અને આજે સરળતાથી કરી શકો છો. એવાં કેટલાંક કામોની યાદી બનાવો જેમકે સાઈકલ ચલાવવાનું મુશ્કેલ લાગતું હતું અને આજે સરળતાથી ચલાવી શકો છો. તરવાની વાત આવી હશે ત્યારે ડર લાગ્યો હશે પરંતુ આજે તરવાનું શીખી ગયા છો. જે મુશ્કેલ હતું તેને તમે 'કન્વર્ટ' કરી દીધું. તમારા જીવનમાં એવી સેંકડો ચીજો હશે, અગર તમે એ યાદ કરીને કાગળ પર લખી લેશો તો કઠિનવાળો સવાલ પૂછવો જ નહીં પડે. એ ચીજો તમને મુશ્કેલ લાગશે જ નહીં. મારા પર ભરોસો રાખો દોસ્તો. એકવાર કરીને જુઓ.

(3) નવરાશના સમયને શ્રેષ્ઠ કેવી રીતે બનાવવો ?

આ સવાલ મને ખૂબ જ ગમ્યો. પરીક્ષાના સમયે પણ ખાલી સમય પર ધ્યાન આપો છો, ખાલી સમય પર ચર્ચા કરો છો. જુઓ મિત્રો, ખાલી સમયને ખાલી ન સમજો. એ ખજાનો છે. ખાલી સમય એક સૌભાગ્ય છે, એક અવસર છે. તમારી દિનચર્યામાં ખાલી સમયની પળો હોવી જોઈએ નહીં તો જિંદગી એક 'રોબોટ' જેવી બની જાય છે ! વાસ્તવમાં ખાલી સમય બે પ્રકારના હોય છે.- એક કે જે તમને સવારથી જ ખબર છે કે આજે ૩ થી ૪ વાગે ફ્રી છો અથવા આ તારીખે રજા છે અને બપોર સુધી કોઈ કામ નથી. બીજો એ છે કે તમને ખબર છેલ્લી ઘડીએ પડે છે.- અગર તમને પહેલેથી જ ખબર છે કે મારી પાસે ખાલી સમય છે તો તમે માતા-પિતા, ભાઈ-બહેનને કહી શકો છો કે હું તમારી મદદ કરીશ. તમે શું કરો છો, મારે શું કરવું જોઈએ, તમને કેવી રીતે મદદ કરી શકું છું.

બીજું તમે એ વિચારો કે એવી કઈ ચીજો છે જે તમને ખુશી આપે છે. થોડો ભારેખમ શબ્દ છે - સ્વાન્તઃ સુખાય ! જેનાથી આપણને આનંદ મળે, જે મનને બહેલાવે એવું તમે પણ કંઈક કરી શકો છો. જયારે તમે મને પૂછ્યું છે તો હું પણ તમને કહીશ કે હું શું કરવાનું પસંદ કરું છું. મેં મારી દિનચર્યાનું નિરીક્ષણ કર્યું છે કે મને થોડો સમય પણ ખાલી મળી જાય અને જો હિંચકો છે તો થોડીક ક્ષણો હિંચકા પર હિંચું. ખૂબ થાક લાગ્યો છે અને પાંચ મિનિટ પણ સમય મળી જાય છે તો હિંચકા પર બેસું છું ને મારું મન પ્રફુલ્લિત થઈ જાય છે. જયારે તમે ખાલી સમય 'અર્ન' (કમાવો) કરો છો ત્યારે તેનું મૂલ્ય સમજાય છે. જીવન એવું હોવું જોઈએ કે ખાલી સમય 'અર્ન' કરો ત્યારે અસીમ આનંદ આવે. અહીં એ પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે ખાલી સમયમાં કઈ ચીજોથી બચવું જોઈએ. નહીં તો એ ચીજ બધો સમય ખાઈ જશે. ખબર પણ નહીં પડે કે રિફ્રેશ કે રિલેક્સ થવાની જગાએ તંગ આવી જશો, અંતમાં થાક અનુભવવા લાગશો. ખાલી સમયમાં જિજ્ઞાસા વધારવા આપણે કઈ ચીજો કરી શકીએ છીએ. જે કદાચ બહુજ 'પ્રૉડક્ટિવ' બની જશે. તમારાં માતા અથવા તમારા પિતા, અગર ખાવાનું બનાવી રહ્યાં છે, એમનું નિરીક્ષણ કરો. ફ્રી ટાઈમનો એક શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ થઈ શકે છે કે તમે કેટલીક ગતિવિધિઓથી જોડાવ. જેમાં તમે રજૂઆત કરી શકો, તમારી વિશેષતાઓને બહાર લાવી શકો, જેમાં તમે વ્યક્તિગત રીતે જોડાઈ શકો. એવું કરવાના ઘણા રસ્તા છે, અને તમે પણ આવા રસ્તા જાણો છો. સ્પોર્ટ્સ, મ્યુઝિક, પેઈન્ટિંગ, સ્ટોરી રાઈટિંગ-તમે ઘણું બધું કરી શકો છો. તમારા વિચારોને, લાગણીઓને રજૂઆત કરવાનો રચનાત્મક ઉપાય આપો, અવસર આપો. જ્ઞાનની સીમા ત્યાં સુધીજ સીમિત રહે છે જ્યાં સુધી ઉપલબ્ધ છે, તમારી આસપાસ છે. પરંતુ રચનાત્મકતાની અવધિ, જ્ઞાનની અવધિથી પણ વધુ દૂર સુધી લઈ જાય છે, ખૂબ જ વિસ્તારના ફલક પર લઈ જાય છે. 'ક્રિએટિવિટી' (રચનાત્મકતા) તમને એ ક્ષેત્રમાં લઈ જાય છે જ્યાં પહેલાં

આપણા કાર્યમાં સદાય વ્યસ્ત અને મસ્ત રહી તંદુરસ્ત રહીએ.

કોઈ નથી પહોંચ્યું.

એટલે કહ્યું છે -

જયાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ.

'ક્રિએટિવિટી'ની તો વાત છે.

(4) બાળકોને સારાં મૂલ્યો શીખવવાનો સૌથી શ્રેષ્ઠ ઉપાય કયો છે ? આપણે કેવી રીતે નક્કી કરીએ કે આપણાં બાળકોની આદતો, વ્યવહાર અને ચરિત્ર સારું હોય ?

પહેલાંતો હું કહીશ કે તમે સ્વયં આત્મચિંતન કરો. એવું તો નથી કે જીવન જીવવાની રીત જે તમે પસંદ કરી છે, તમે ચાહો છો કે એવી જિંદગી તમારા બાળકો જીવે ? અને થોડોક એમાં બદલાવ આવે છે તો તમને લાગે છે કે પતન થઈ રહ્યું છે ! મને બરાબર યાદ છે કે એકવાર મેં નવજુવાનો માટે 'સ્ટાર્ટ અપ' કાર્યક્રમ કર્યો તો બંગાળની એક દીકરી જેને પોતાનું કેરિયર છોડી 'સ્ટાર્ટઅપ' શરૂ કર્યું છે એને પોતાનો અનુભવ બતાવ્યો. એ દીકરીએ કહ્યું કે, મેં મારી નોકરી છોડી દીધી, કરિયર છોડી દીધું અને 'સ્ટાર્ટઅપ' શરૂ કર્યું. માતાને ખૂબ જ ઝટકો લાગ્યો પણ દીકરી 'સ્ટાર્ટઅપ'માં સફળ રહી. તમારે એ વિચારવું જોઈએ કે તમે તમારા ભાવજગતમાં તમે તમારાં બાળકોને પકડી રાખવાનો પ્રયાસ તો નથી કરતા ને ! એટલે તમારો પરિવાર તમારી પરંપરાઓ એમાં મૂળભૂત મૂલ્યોને કેવી રીતે જોડી દે. આપણે ઓળખવું જોઈએ. આપણે ત્યાં કહેવાય છે - જનસેવા એ જ પ્રભુસેવા છે. આ આપણા શાસ્ત્રમાં મૂલ્યના રૂપમાં છે પરંતુ તમારાં ઘરમાં પૂજાપાઠ તો ખૂબ થાય છે, દુનિયાને લાગે છે કે તમે ખૂબ જ ધાર્મિક છો, ધર્મથી ભર્યું જીવન છે પરંતુ તમે જનસેવામાં જયારે કયાંય નજર નથી આવતા. જયારે તમારા બાળકો આ વિરોધાભાસ જુએ છે ત્યારે તેના મનમાં સંઘર્ષ શરૂ થઈ જાય છે, સવાલ પેદા થાય છે અને સવાલ થવો એ સ્વાભાવિક છે. એ જ પ્રમાણે જીવમાત્રમાં પરમાત્માનો વાસ છે એ મૂલ્ય છે પરંતુ જયારે તમે તમારા ઘરમાં જે કામ કરવા આવે છે, ઝાડુ પોતા કરવા આવે છે. લિફ્ટ ચલાવવાવાળા, ઓટોરિક્ષાવાળા-કયારેય તમે એમની સાથે એમનાં સુખ દુઃખની ચિંતા અને ચર્ચા કરી છે ! કયારેય તમે પૂછ્યું કે તમારા પરિવારમાં તો કોરોના નથી થયો ! તમારા પરિવારમાં તો બધાં કુશળ છે ને ! જે ગામમાંથી તમે આવો છો એ ગામમાં તો બધું ઠીક છે ને ! તમે જો આવું કરતા હો તો તમારે બાળકોને મૂલ્ય નથી શીખવવા પડતા. હું તમારા પર સવાલ નથી કરતો, એક સામાન્ય વ્યવહારની વાત કરું છું ! કેટલાક લોકો ખરેખર આવું નથી કરતાં.

કેટલાક લોકો પોતાના કામવાળાને કહે છે - આજે પાંચ વાગ્ય સુધીમાં ઘરનું કામ પૂરું કરી દો. પાંચ વાગ્યા પછી તમારા પરિવારને લઈને મહેમાનો સાથે આવી જજો ! તમે શું કહો છો - જો આજે ઘણા મહેમાનો આવવાના છે, ઘણું કામ છે, તારે ઘરે કહીને આવવાનું કે આજે મોડી આવીશ. તમારાં બાળકો જુએ છે કે ઘરમાં આવડો મોટો ઉત્સવ છે પરંતુ મારા માટે જે દિવસરાત મહેનત કરે છે તેમાં તો તે હિસ્સેદાર જ નથી ! ત્યારે બાળકના મનમાં ટકરાવ શરૂ થાય છે. હું બીજું એક ઉદાહરણ આપું છું.-

આપણે કહીએ છીએ- 'દીકરો-દીકરી એક સમાન.' આ મૂલ્ય છે. આપણે ત્યાં દેવરૂપની જે કલ્પના થઈ છે તેમાં સ્ત્રીરૂપને એટલું જ મહત્ત્વ છે પરંતુ આપણા ઘરના વાતાવરણમાં જાણે અજાણ્યે જે 'ટ્રીટમેન્ટ' કરવામાં આવે છે તેમાં અસમાનતા હોય છે અને એ પછી એ જ દીકરો સમાજજીવનમાં જાય છે ત્યારે તેના વડે નારી સન્માનની કંઈક ને કંઈક ખામી રહી જાય છે. એ સાચું છે કે પરિવારના સંસ્કાર સારા હોય તો બૂરાઈઓ હાવી નથી થતી, દીકરા-દીકરીના વ્યવહારમાં કાંઈક કમી રહી જ જાય છે અને એટલે આપણે જે ભાવજગત બનાવ્યું છે તેમાં વ્યવહારની કસોટી પર ખરા નથી ઊતરતા ત્યારે બાળકોના મનમાં આંતરદ્વંદ્વ શરૂ થઈ જાય છે એટલે જ મૂલ્યો થોપવાનો પ્રયાસ ના કરવો જોઈએ. મૂલ્યોને જીવીને પ્રેરિત કરવાનો પ્રયાસ કરીએ. અંતે તો બાળકો સ્માર્ટ હોય છે. તમે જે કહેશો તે કરશે કે નહીં કરે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. પરંતુ એ વાતની પૂરી સંભાવના હોય છે કે જે તમે કરી રહ્યા છો તેને ખૂબ જ બારીકાઈથી જુએ છે અને તે પુનરાવર્તિત કરવા માટે

પરીક્ષણ અને મૂલ્યાંકનકાર્યમાં ચીવટ, ચોકસાઈ અને એકાગ્રતા રાખીએ.

લલચાય છે. તમે જયારે મૂલ્યો, ઈતિહાસ, પુરાણ, નાની નાની વાતોને સહજતાથી જોડાશો તો બાળકો પણ પ્રેરિત થશે. આચાર વ્યવહારમાં ઉતારવાનું આસાન થઈ જશે !

(5) આપણે બાળકોને કામ કરાવવા પાછળ ભાગવું પડે છે તો એ બતાવો કે બાળકોને કેવી રીતે પ્રેરિત કરીએ કે તેઓ ખુદ કામ કરે ?

ખરાબ નહીં લગાડતા, પરંતુ મારી રાય અલગ છે. મને એમ લાગે છે કે બાળકો પાછળ આપણે એટલે ભાગવું પડે છે કારણ કે તેમની ઝડપ આપણા કરતાં વધારે છે. એ વાત સાચી છે કે બાળકોને શીખવવાની, બતાવવાની, સંસ્કાર આપવાની જવાબદારી પરિવારના સૌની છે પરંતુ ઘણીવાર મોટા હોવા ઉપરાંત આપણે તો આપણું મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ. આપણે એક ઢાંચો તૈયાર કરીએ છીએ અને બાળકોને એમાં ઢાળવાની કોશિશ કરીએ છીએ અને સમસ્યા ત્યાંથી શરૂ થાય છે. આપણે તેને સામાજિક મોભાનું પ્રતીક બનાવી દઈએ છીએ. ઘણીવાર માતા-પિતા પોતાના મનમાં કેટલાક લક્ષ્ય તૈયાર કરી લે છે, કેટલાક માપદંડ બનાવી દે છે અને કેટલાંક સ્વપ્નો પણ સેવે છે પછી એ લક્ષ્યો અને સ્વપ્નોને પૂરા કરવાનો બોજ બાળકો પર લાદે છે અને આમ જાણે-અજાણ્યે બાળકોને એક સાધન (ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ) માનીએ છીએ. અને જયારે બાળકોને એ દિશામાં ખેંચવામાં નિષ્ફળ જઈએ છીએ ત્યારે એ કહેવા લાગીએ છીએ કે બાળકોમાં 'મોટિવેશન' અને 'ઈન્સ્પીરેશન'ની કમી છે. કોઈને પણ પ્રેરિત કરવાનો પહેલો પાઠ છે- 'યોગ્ય તાલીમ'. એક વખત બાળકોને ટ્રેઈનીંગનો સમય નક્કી થઈ જશે ત્યારે 'મોટિવેશન'ની શરૂઆત થઈ જશે. તાલીમનાં ઘણાં માધ્યમ અને રીતો હોઈ શકે છે- સારાં પુસ્તકો, સારી ફિલ્મો, સારી વાર્તાઓ, સારી કવિતાઓ, સારા મુહાવરા અથવા સારા અનુભવો- આ બધા જ એક પ્રકારે તાલીમનાં જ સાધનો છે. જેમ કે તમે ઈચ્છો કે તમારું બાળક સવારે વહેલા ઊઠીને વાંચે. તમે તેને કહો છો, બોલો છો, ઠપકો પણ આપો છો પરંતુ તમને સફળતા નથી મળતી. પરંતુ તમારા ઘરમાં એવા પુસ્તકોની ચર્ચા થાય જેમાં પરોક્ષ રીતે સવારે વહેલા ઊઠવાના ફાયદાની ચર્ચા હોય. આપણે ત્યાં આધ્યાત્મિક જીવનના લોકોને બ્રાહ્મમુહૂર્તથી તેમના દિવસનો પ્રારંભ થાય છે અને એ ધોરણો (નોર્મ્સ) નું પાલન કરે છે તમે એવા પુસ્તક કે ફિલ્મની ચર્ચા કરી છે જેમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી તર્કબદ્ધ લાગણીઓ સાથે બતાવી દીધી હોય. એકવાર કરીને જુઓ. સવારે વહેલા ઊઠવા માટે બાળકની તાલીમ જાતે જ થઈ જશે. એક વખત મન ટ્રેઈન્ડ થઈ ગયું, બાળક મનમાં સમજી ગયું કે સવારે વહેલા ઊઠવાના શા ફાયદા છે પછી તે જાતે જ પ્રેરિત થવા લાગશે અને આ તો એન્વાયર્નમેન્ટ ક્રિએશન થાય છે જેની ઘરમાં ખૂબજ જરૂર હોય છે. તમે બાળકોના બાળપણના એ સમય યાદ કરો જયારે તમે એને ખોળામાં લેતા હતા. માની લો તમારા ખિસ્સામાં પેન છે અને તમે ચશ્માં પહેર્યાં છે. બાળક એ ખેંચે છે, ચશ્માં ઉતારે છે. તમે પેન અને ચશ્માં પરત લેવાની કોશિશ કરો છો તો બાળક રડે છે. પરંતુ સમજુ મા-બાપ શું કરે છે - એક મોટો દડો તેની સામે ધરે છે અને બાળક પેન અને ચશ્માં છોડી દે છે અને મોટો દડો રમવા લાગે છે. આમ બાળક રડતો નથી અને સહેલાઈથી ઉકેલ શોધી કાઢો છો. તમે એનું 'માઈન્ડ ડાયવર્ટ' કરીને તેને વધુ પસંદની બીજી પોઝિટિવિટી આપીને પ્રેરિત કરતા હતા. જે કામ તમે પહેલાં કર્યું હતું તે કામ જયારે એ નાનો હતો અને આજે એ જ તમે કરી શકો છો.

તમે સાંભળ્યું હશે - એક દીપ સે જલે દૂસરા

તમારું બાળક પરપ્રકાશિત ના થવું જોઈએ. તમારું બાળક સ્વયં પ્રકાશિત થવું જોઈએ. બાળકોની અંદર જે પ્રકાશ તમે જોવા માંગો છો એ પ્રકાશ તેમના અંદરથી પ્રકાશિત થવો જોઈએ. એ તમારા જાગૃત સક્રિય પ્રયાસોથી સંભવ છે. તમે તમારાં કાર્યોમાં જે બદલાવ બતાવશો એ બાળકો બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરશે. બીજી એક વાત પર ધ્યાન અપાવું છું. બાળકોને કયારે પણ ભય પેદા ન કરીને - આવું થશે તો તેવું થશે. કૃપા કરીને આવી કોશિશ ન કરો. આ ઉપાય એક રીતે તો આસાન લાગે છે પરંતુ એનાથી એક

રીતે નકારાત્મક પ્રેરણાની સંભાવના વધી જાય છે. જેવી તમે હવા પેદા કરી છે તે ખતમ થઈ જાય છે. બાળકની પ્રેરણા પણ ખતમ થઈ જાય છે અને એટલા માટે હકારાત્મક પ્રેરણા રાખવી જોઈએ. પ્રેરણાનો જે મંત્ર બાળકો માટે છે તે એક રીતે મનુષ્યમાત્ર માટે છે.

(6) આપણે આપણી જાતને જીવનની લડાઈ માટે કેવી રીતે તૈયાર કરવી ? મોટા સાથે વાત કરીએ છીએ તો તેઓ કહે છે કે સ્કૂલમાં તો તે જીવન દેખ્યું છે કયાં ? જીવનની અસલી કસોટી તો સ્કૂલમાંથી બહાર નીકળશો ત્યારે થશે. અમે કાલના પડકારો સામે કેવી તૈયારી કરીએ ?

તનય, તારો અવાજ ઈશ્વરની બક્ષિસ છે. એવું કયારેય મિત્રોએ, માતા-પિતાએ, શિક્ષકોએ કદી કહ્યું છે કે તમારું ધ્યાન ગયું છે. તારો સવાલ સાંભળીને હું પાકું માનું છું - તને વિશિષ્ટ પ્રકારનો અવાજ પરમાત્માએ આપ્યો છે, કયારેક એના પર ધ્યાન આપીશ તો એ તારી ખૂબ મોટી વિરાસત બની શકે છે.

જે લોકો તમને એ કહે છે એમનો કહેવાનો અંદાજ એવો હોય છે જે તમને સલાહ આપી રહ્યા છે પરંતુ મનના અંદરના સત્યને જુએ તો એ પોતાની જાતને હીરો બનાવવાની કોશિશ કરી રહ્યા હોય છે અથવા તેમની નિષ્ફળતાઓને એટલા માટે મોટી બનાવીને દેખાડે છે કે જેથી તેમને છટકબારી મળી શકે એટલા માટે એ બતાવે છે કે તેની સામે મોટા મોટા પડકારો છે. આ વિષયમાં મારો સીધો સીધો મંત્ર છે -

એક કાનથી સાંભળો અને બીજા કાનથી કાઢી નાખો.

સવાલ સ્વાભાવિક છે કે દસમા કે બારમા ધોરણ પછી શું ? આ સવાલ દરેક બાળકના મનમાં હોય છે. હું એને નકારી શકતો નથી અને કોઈ નકારી શકે પણ નહીં. ઘણા માટે આ સવાલ ચિંતા અને નિરાશા ઉત્પન્ન કરી શકે છે. દુર્ભાગ્યથી આજના ઝાકમઝોળ કલ્ચરમાં સેલિબ્રિટીના લીધે અને તેનો પ્રભાવ હોવાના લીધે વિદ્યાર્થી જીવનમાં એક ધારણા બની ગઈ છે - જે ટીવીમાં આવે છે, સમાચારપત્રોમાં ચર્ચા થાય છે એવા કંઈક બનવું છે, એવું કંઈક કરવું છે. આ ખરાબ વાત નથી પરંતુ જીવનની સચ્ચાઈથી એ ઘણું દૂર છે. એ જે પ્રચાર માધ્યમોમાં હજાર-બે હજાર લોકો આવે છે, દુનિયા એવડી નાની નથી. આવડી મોટી વિશ્વવ્યવસ્થા, આવડો મોટો માનવઈતિહાસ-આટલી ઝડપથી થઈ રહેલાં પરિવર્તનો ખૂબ જ અવસરો લઈને આવે છે. જીવનની સચ્ચાઈ એ છે કે જેટલા લોકો છે એટલી વિભિન્નતા છે, જેટલા લોકો છે એટલા અવસર પણ છે. આપણે આપણી જિજ્ઞાસાનો વિસ્તાર ખૂબ મોટો કરવાની જરૂર છે. એટલા માટે આવશ્યક છે કે દસમા-બારમા ધોરણમાં પણ તમે તમારી આસપાસના જીવનનું નિરીક્ષણ કરવાનું શીખો. તમારી આસપાસ એટલા બધા પ્રોફેશન્સ છે, 'નેચર ઓફ જોબ' છે, ખુદને તાલીમ આપો, તમારી સ્કિલ વધારો અને એનો લાભ ઉઠાવો. કેરિયરની પસંદગીમાં એક પક્ષ એ પણ છે - ઘણાં બધા લોકો જીવનમાં સરળ રસ્તાની શોધમાં રહે છે. ખૂબ જલ્દી વાહવાહી મળી જાય, આર્થિક રૂપથી મોટું સ્ટેટસ બની જાય- આ ઈચ્છા જ જીવનમાં કયારેક અંધકારની શરૂઆત બનવાનું કારણ બને છે પછી એ અવસ્થા એવી હોય છે જેમાં સ્વપ્નો સેવવા - દેખવા સારું લાગે છે. સ્વપ્નોમાં ખોવાયેલા રહેવાનું સારું લાગે છે. સ્વપ્નો જોવાં એ સારી વાત છે પરંતુ સ્વપ્નોને લઈને બેસી રહેવું એ સ્વપ્નો માટે સૂઈ રહેવું અને યોગ્ય નથી. સ્વપ્નોથી આગળ વધીને પોતાના સ્વપ્નોને સાકાર કરવાનો સંકલ્પ ખૂબ જ મહત્ત્વપૂર્ણ છે. તમારે વિચારવું જોઈએ કે તમારું એ કયું સ્વપ્ન છે જેને તમે તમારા જીવનનો સંકલ્પ બનાવવા ઈચ્છો છો. જેવો તમે આ સંકલ્પ લેશો તમને આગળનો રસ્તો પણ સાફ દેખાવા લાગશે.

(7) આજકાલ બાળકો યોગ્ય સમયે ખાતાં નથી. મોટા ભાગે એમનું ધ્યાન ચોકલેટ, જંકફૂડ પર રહે છે. કૃપા કરીને એ બતાવો અમારે એ માટે શું કરવું જોઈએ ?

સર, અમારા બાળકોને જે ટિફિન આપીએ છીએ તે ખાતાં નથી અને હંમેશાં ફાસ્ટફૂડ ખાવાની જીદ કરે છે. કૃપા કરીને આ મુદ્દા પર અમારું માર્ગદર્શન કરો.

સદ્ગુણોના ચાહક અને વાહક બનીએ.

મને સમજાતું નથી કે આ સવાલ સાંભળીને સ્મિત કરું કે જોરથી હસી પડું. અગર આ મુદ્દા પર મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે આગળ વધીએ તો કદાચ તેનું સમાધાન આસાન થઈ જશે. આપણી જે પરંપરાગત ખાવાની વસ્તુઓ છે તે મનોવૈજ્ઞાનિકરૂપે આપણે તેમના માટે ગૌરવનો ભાવ પેદા કરીએ, તેની જે વિશેષતા છે એની વાત કરીએ. ખાવાનું બનાવવાની આપણી જે રીત છે, રસોડાની જે પ્રવૃત્તિ છે તે ઘરના બીજા સભ્યોને ખબર હોવી જોઈએ કે કેટલી મહેનત કર્યા પછી ખાવાનું બને છે. ...બાળકોની સામે પણ આ બધી બાબતો ચર્ચામાં લાવવી જોઈએ. આ રીતે ખાવાનું બને છે. આટલો સમય લાગે છે, તેમાં કઈ કઈ વસ્તુઓ વપરાય છે ! તેને અહેસાસ થશે કે કેટલી મહેનત કર્યા પછી મારી થાળી ભરાય છે. બીજી વાત - ખાવા - પીવાની વાનગીઓની વેબસાઇટ છે. ખોરાકની કોઈ કમી નથી. સારી માહિતી મેળવીને આ બધી બાબતોને લઈને કોઈ 'ગેમ' વિકસાવી શકીએ છીએ જે અઠવાડિયામાં એકવાર રમી શકીએ. ગાજરના મહત્ત્વ પર બોલીએ. શું ફાયદા છે, કયાં તત્ત્વો છે તે કહીએ. બીજું આપણા ઘરમાં જે 'ફેમિલી ડૉકટર' છે એ એક રીતે આપણો મિત્ર હોય છે. જયારે પણ તે ઘરે આવે ત્યારે તેમની વાતો આખો પરિવાર સાંભળે કે કેવા પ્રકારનું ખાવાનું શું મહત્ત્વ છે. 'ન્યુટ્રન્સ' કયાંથી મળે છે. શું ખાવું જોઈએ એ બતાવી શકે છે કે તમારા ઘરમાં વારસાગત કઈ સમસ્યા છે અને એનાથી બચવા શું ખાવાનું જરૂરી છે. એનાથી પણ બાળકોને ફાયદો થશે. ત્રીજું, તમે શિક્ષકોને વિનંતી કરી શકો છો કે બાળકોમાં શું તકલીફ થઈ રહી છે. ખાવાના વિષયમાં શિક્ષકને સમજાવીએ અને શિક્ષક ખૂબ જ કુશળતાથી વાત કરતાં કરતાં હસતાં હસતાં એના મગજમાં ભરી દેશે કે શું કરવું જોઈએ અને શિક્ષકના કહેવાની બાળકો પર અલગ જ અસર થાય છે. આપણે પણ નવા નવા પ્રયોગો કરતા રહેવા જોઈએ. મેં એવા ઘણા પરિવાર જોયા છે. જેમાં પરંપરાગત ખાવાનું જ બાળકોને મોડર્નરૂપમાં આપવામાં આવે છે. એને લઈને બાળકોમાં સ્વાભાવિક આકર્ષણ પેદા થાય છે. આ મારા સિલેબસથી બહારનો પ્રશ્ન છે. પણ બની શકે કે મારી કોઈ વાતો તમને કામ લાગી જાય.

(8) મારા કેટલાક મિત્રો એવા છે જેમની યાદશક્તિ સામાન્ય છે. એમને કશું યાદ રહેતું નથી. યાદ રાખવા માટે શું કરવું જોઈએ ?

હા, બરાબર તમારે યાદશક્તિની જડીબુટ્ટી જોઈએ. તમે સૌથી પહેલાં તમારા શબ્દકોષમાંથી એ શબ્દ કાઢી નાખો. એ વિચારો જ નહીં કે તમારી પાસે યાદ કરવાની શક્તિ જ નથી. અગર તમે પોતાની જાત સાથે જોડાયેલી કોઈ ઘટનાને જુઓ તો તમને ખબર પડશે કે વાસ્તવમાં તમને ઘણી બધી ચીજો યાદ રહે છે જેમકે તમારી માતૃભાષા તમને વ્યાકરણ સાથે કોઈએ શીખવી હતી ! આ બધું તમે સાંભળીને શીખ્યા છો. વિચારો, તમને જે પસંદ છે એ ચીજોને યાદ રાખવા માટે કયારે પણ પ્રયત્ન કર્યો હતો! જે બાબતોથી તમે પૂરી રીતે જોડાઈ ગયા છો, મગ્ન થઈ ગયા છો, એ બાબતો જે તમારો હિસ્સો બની ગઈ છે, તમારા વિચારપ્રવાહનો હિસ્સો બની ગઈ છે તેને તમે કદી નથી ભૂલતા. બીજા શબ્દોમાં કહું.-

આ 'મેમરાઈઝ' નથી 'ઈન્ટરલાઈઝ' છે અને ઈન્ટરલાઈઝ કરવું એ એક સારો રસ્તો છે. અને એટલા માટે યાદ રાખવા પર ભાર આપવાને બદલે તેને જીવવાની કોશિશ કરવી જોઈએ. સહજતા, સરળતા અને સમગ્રતા સાથે તમારી પાસે શક્તિ છે જે ખૂબ જ 'ટેલેન્ટેડ' વિદ્યાર્થી પાસે હોય છે. વિચારો કે તમારાં ભાઈ-બહેનની સાથે તમારે ઝઘડો થયો હોય, તે તમને એકદમ યાદ રહે છે, તેને ભૂલતા નથી. ત્યાં સુધી એ પણ યાદ રહે છે કે ભાઈ-બહેને કયાં કપડાં પહેર્યાં હતાં, ઊભા ઊભા કે દોડતા લડી રહ્યાં હતાં. બધું જ યાદ હશે એક એક વાકય યાદ હશે. એનો મતલબ એ છે તમે એમાં સામેલ હતા. તમે એ ક્ષણને જીવી રહ્યા હતા ! યોગ્ય રીતે યાદ રાખવા માટે તમે જે ક્ષણમાં છો તે ક્ષણમાં જ રહો. એમાં પૂરી રીતે સામેલ થવું ખૂબ જ જરૂરી છે. મતલબ અભ્યાસ કરીએ છીએ, પુસ્તક હાથમાં છે અને મન રમતના

આપણા વ્યવસાયને ધંધો નહીં, ધર્મ સમજીએ.

મેદાનમાં મિત્રો સાથે છે તો પછી ગરબડ થવાની જ. આગળ જતાં તમારામાંથી કોઈ મનોવિજ્ઞાન ભણશે તો 'મેમરી બાય એસોસિએશન' વિભાવના શીખશો.

શાળામાં સવારે સભાખંડમાં રાષ્ટ્રગાન થાય છે. 'જનગણમન....' બધા ગાય છે. આ ગીત ગાતાં તમે મનમાં દેશમાં મુસાફરી કરી શું ? એ શબ્દો આવે છે તેમાં તમે કલ્પના ઊભી કરી શક્યા કે ના કરી શક્યા ? પંજાબ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર કે બંગાળને મનમાંને મનમાં તમે મુસાફરી કરી શું ? મન જો કલ્પના કરશે તો સારી રીતે યાદ રહી જશે. બીજો ફાયદો એ થશે કે દેશ સાથે પણ 'એકતાર' થતા જશો. એટલે કે ઈન્વોલ્વ, ઈન્ટરલાઈઝ, એસોસિયેટેડ-મેમરીને શાર્પ કરવા આ ફોર્મ્યુલા અપનાવી શકો છો.

તમને એક બીજું ઉદાહરણ આપું છું. તમારી પાસે નોટબુક હોય છે. અને પુસ્તક હોય છે અને નક્કી કરો કે બેગમાં આ નંબર પર પુસ્તક હશે અને આ નંબર પર નોટબુક હશે. ત્રણ નંબર પર ઈતિહાસ અને પાંચ નંબર પર ભૂગોળનું પુસ્તક રાખ્યું છે. ઈતિહાસની બુક કાઢવી હશે તો આંખો બંધ કરી ત્રણ નંબરની બુક કાઢશો. તમારું 'કોન્ફિડન્સ લેવલ' વધી જશે.

(9) કોઈ પ્રશ્નનો ઉત્તર યાદ કરીએ છીએ તો એ સારી રીતે યાદ આવી જાય છે. પરંતુ સ્કૂલમાં પ્રશ્નપત્ર જોઈએ છીએ ત્યારે બધું ભૂલી જવાય છે. તો મહેરબાની કરીએ બતાવો કે આવું કેમ થાય છે ?

આ સવાલ બધા વિદ્યાર્થીઓના મનમાં રહે છે. જયારે હું પણ તમારી જેમ ભણતો હતો તો આ વાત તો મનમાં રહેતી હતી કે યાર ખબર નથી કેમ યાદ આવતું નથી. પરીક્ષાખંડમાં જતાં પહેલાં તમારે તમારા મનને બિલકુલ શાંત કરીને જવું જોઈએ. હું ટીવી સ્ક્રીન પર તને જોઉં છું અને એટલો શાંત તારો ચહેરો છે, એટલા વિશ્વાસથી તમે બેઠા છો, હસો છો. આ જે અવસ્થા છે તે પરીક્ષાખંડમાં પણ એવી જ રાખવી જોઈએ તો તમે કદી નહીં ભૂલો. તમારું મન અશાંત રહેશે ચિંતામાં રહેશે, તમે ગભરાયેલા રહેશો તો એ વાતની સંભાવના ખૂબ જ વધુ હશે કે જેવું તમે પ્રશ્નપત્ર જોશો, થોડા સમય માટે બધું ભૂલી જશો. એનો સૌથી સારો ઉપાય એ છે કે તમારે તમારી બધીજ ચિંતા પરીક્ષાખંડની બહાર છોડી જવું જોઈએ અને તમારે એ પણ વિચારવું જોઈએ કે જેટલી તૈયારી તમારે કરવાની હતી એટલી કરી લીધી છે. અને હવે તમારું ધ્યાન પ્રશ્નોના સારા જવાબ ઉપર હોવું જોઈએ. તમારે એ પણ નથી ગભરાવાનું કે કંઈક નવું આવી ગયું તો શું થશે, કંઈક એવું આવી ગયું કે જે તમે વાંચ્યું જ નથી તો શું થશે. હું બધાને કહીશ કે પરીક્ષાનો તણાવ ઓછો કરવા માટે, વગર ટેન્શને પરીક્ષા આપવા માટે ઘણી બધી પ્રવૃત્તિઓ, ઘણા બધા ઉપાય તમને 'ઍક્ઝામ વૉરિયર' બુકમાં આપ્યા છે. અને નવું એડિશન મને કોરોનામાં સમય મળ્યો એટલે સુધારો પણ કર્યો છે. એમાં બાળકો માટે જ મંત્ર નથી, પરંતુ મા-બાપ માટે પણ ઘણું લખ્યું છે. ઘણી બધી પ્રવૃત્તિઓ 'નમો ઍપ' પર પણ આપવામાં આવી છે. તમે એમાં ભાગ લઈ તમારા મિત્રો સાથે શેર પણ કરી શકો છો. મને વિશ્વાસ છે કે થોડો પ્રયત્ન કરો, મનમાંથી એ નીકળી જશે અને તમને ચોક્કસ ફાયદો થશે. હું ઈચ્છીશ કે તમને એ ફાયદો થાય તો મને લખીને જણાવશો. 'ઍક્ઝામ વૉરિયર' વાંચીને પણ મને ચિઠ્ઠી લખો.

(10) આ કોરોના કાળમાં ઉદ્યોગ, વેપાર બધાને તકલીફ આવી હશે પણ તમે એ વિચાર્યું છે કે વિદ્યાર્થીઓને પણ તકલીફ થઈ છે. આ સંકટને મારા જીવનમાં કયા સ્વરૂપમાં યાદ રાખું. મને એવું લાગે છે કે વિદ્યાર્થીઓનું એક વર્ષ નિરર્થક ગયું. મારી જગાએ આપ હો તો શું કરત ?

આપનું માર્ગદર્શન અમને દિશા આપશે. (સૌ પ્રથમ સાબરમતી આશ્રમ વિશે પૂછયું. સાબરમતી આશ્રમની મુલાકાત લેવા સૂચન કર્યું. શાંતિની અનુભૂતિ કરવા અને મૌન ધારણ કરવા પ્રેરિત કર્યા.)

હું તો કોરોનાને એ રૂપમાં જોઉં છું કે જે ભૂલ તમે નથી કરી તેનું નુકસાન તમારે વેઠવું પડયું. તમારા માટે જીવનની એ શીખ છે કે જીવનમાં ઘણીવાર કેટલુંય અચાનક થાય છે

અને અકલ્પનીય ઘટે છે અને આ ઘટના પર તમારું કોઈ નિયંત્રણ હોતું નથી. આ સમયમાં બાળકોનું, યુવાનોનું જે નુકસાન થયું છે એ ખૂબ જ વધારે છે. બાળપણમાં તો તે એક મોટી ઈમારતના પાયામાં એક ખાલીપા જેવું છે. આ કમીને ભરવી આસાન નથી. 'સ્કૂલએજ' મતલબ હસવું, રમવું, માટીમાં રમવું, માટી ઉછાળવી, ગરમી, ઠંડી, વરસાદ- બધી ચીજોનો આનંદ, દોસ્તો સાથે, વર્ગખંડમાં શિક્ષકો સાથે ગપ્પાં મારવાં, વાતો કરવી, ઘરની નાની ઘટના બતાવી દેવી, તેમની વચ્ચે રહેવું - આ બધું જીવનની વિકાસયાત્રા માટે અનિવાર્ય હોય છે. આ બધી ચીજોથી તમે સહજ કેટલું બધું શીખી શકો છો ! તમને પણ લાગતું હશે કે કોરોનાકાળના પહેલાંનો સમય યાદ કરતા હશો તો વિચારતા હશો કે કેટલું બધુ ગુમાવ્યું છે ! પરંતુ કોરોનાકાળમાં ઘણું બધું ગુમાવ્યું છે તો તમે ઘણું બધું મેળવ્યું પણ છે ! કોરોનાની પહેલી શીખ છે કે તમે જે ચીજને, જે જે લોકોને ગુમાવ્યા છે, તેમની તમારા જીવનમાં કેટલી મોટી ભૂમિકા છે તે તમને કોરોનાકાળમાં વધુ ખબર પડી. તમને એ વાતનો અહેસાસ થયો કે કોઈને પણ 'For granted' ના લેવું જોઈએ. રમતગમત હોય, વર્ગખંડો હોય, તમારા ઘરની પાસે શાકભાજી વેચવાવાળા, ઈસ્ત્રી કરવાવાળા, દુકાનદાર- જે લોકોને, જે બાબતોને તમે 'રૂટિન' સમજી લીધું હતું તેને તમે જ્યારે 'મીસ' કરો છો ત્યારે તેમનું મહત્ત્વ આપણને સમજાય છે.

તમને પણ ખબર પડી છે એટલા માટે એ દિશામાં તમારે વધારે જાગૃત રહેવું જોઈએ અને આ પાઠને યાદ રાખવો જોઈએ. કોરોના પછી પણ આ બાબતોની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ. એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે જીવનને સાચા અર્થમાં જીવવા માટે કેટલી ઓછી ચીજોની જરૂર પડે છે. બીજું તમને આ એક વર્ષમાં જાણે અજાણ્યે તમને તમારી અંદર ડોકિયું કરવાનો, આત્મનિરીક્ષણ કરવાનો અવસર પણ મળ્યો છે. કોરોનાકાળમાં એક વાત બીજી પણ થઈ છે કે આપણે આપણા પરિવારમાં એકબીજાને વધારે નજીકથી સમજ્યા છીએ ! કોરોનાએ 'સોશ્યલ ડિસ્ટન્સિંગ' માટે મજબૂર કર્યા છે પણ પરિવારમાં 'ઇમોશનલ બોન્ડિંગ' પણ મજબૂત કર્યા છે ! એ પણ બતાવ્યું છે કે એક સંયુક્ત પરિવારની તાકાત શું હોય છે ! જીવન નિર્માણમાં એનો શું રોલ હોય છે ! હું ઇચ્છીશ કે સામાજિક વિજ્ઞાનના લોકો, આપણી યુનિવર્સિટી એના પર રિસર્ચ કરે. કોરોનાકાળના 'ફેમિલી લાઈફ' પર અભ્યાસ કરે. કેવી રીતે આ મુશ્કેલીનો સામનો કરવા સંયુક્ત પરિવારે તાકાત આપી છે, આ પક્ષને તપાસે. કોરોના આવ્યા બાદ આયુર્વેદિક ઉકાળો, પૌષ્ટિક ભોજન, સાફસફાઈ, ઇમ્યુનિટિ-આવા અનેક મહત્ત્વપૂર્ણ વિષયો પર આપણા બધાનું ધ્યાન ગયું છે. આ બધા માટે લોકોએ જે જે કર્યું તે આગળ પહેલાંથી કરતા હોત તો કદાચ પરેશાની આનાથી પણ ઓછી હોત પરંતુ સારું છે કે આ 'બદલાવ' લોકોએ તેમના જીવનમાં સામેલ કરી દીધો છે એટલે અને ખૂબ જ મોટી વાત છે કે પરિવારમાં બાળકો આ ગંભીર વિષયો પર વિચારી રહ્યા છે, વાત કરી રહ્યા છે.

(11) નવી પેઢી અમે બાળકો 'જનરેશન ગેપ'ને કમ કરવા માગીએ છીએ. આ 'જનરેશન ગેપ' કેવી રીતે ઘટે ? માર્ગદર્શન કરો.

તમે આ મુદ્દા પર કેટલા સંવેદનશીલ છો એ તમારા પ્રશ્ન પરથી સમજી શકાય છે અને બે પેઢીઓ વચ્ચે 'જનરેશન ગેપ' ઓછી થાય તેનો પણ તમે પ્રયાસ કર્યો છે. પરંતુ મારે મા-બાપને આ વિષય પર વાત કરવી છે - એક વાત જે મા-બાપને નક્કી કરવી છે - તે બુઢાપા (ઘડપણ) તરફ જવા માગે છે કે તેમની ઉંમર ઓછી કરવા માંગે છે. અગર ઘડપણ તરફ જવું છે. તો બેશક બાળકો સાથે અંતર બનાવી લે, ગેપ વધારતા રહે. અગર તમારે નવજીવન તરફ આગળ વધવું છે, ઉંમર ઓછી કરવી છે, યુવાન બની રહેવું છે તો તમે તમારાં બાળકો સાથે અંતર ઓછું કરો, નિકટતા વધારો એ તમારા માટે ફાયદાકારક છે. તમે યાદ કરો જ્યારે તમારું બાળક એક વર્ષનું હતું ત્યારે તમે તેની સાથે કેવી રીતે વાતો કરતા હતા, તમે એને હસાવવા માટે કેવા કેવા અવાજો કાઢતા હતા ! તમે ચહેરાના જાતજાતના હાવભાવ બદલીને વાત કરતા હતા ! એવું કરતાં તમે કદી વિચાર્યું કે કોઈ જોશે ! તો શું કહેશે, કદી એવું વિચાર્યું કે લોકો જોશે - આ કેવા ચહેરા બનાવી રહ્યા છે.... કેવા

અવાજ કાઢી રહ્યા છે ! તમે કદી એ વિચાર્યું કે તમારા બાળકના મનમાં એ સમયે શું ચાલી રહ્યું છે! તમને એ સમયે આનંદ આવ્યો એટલે તમે કર્યું. તમે કોઈની દરકાર ન કરી. મતલબ કે તમે બધુ છોડી એક બાળક બની ગયા. બાળક સાથે રમવા માટે તમે એક રમકડું બની ગયા. બાળકનાં રમકડાં સાથે પણ એટલાજ આનંદથી રમ્યા. તમે યાદ કરો તમે કયારેક ઘોડો બન્યા હશો, કયારેક બાળકને પીઠ પર બેસાડી ચાલ્યા હશો, કયારેક ખભા પર બેસાડી ફર્યા હશો, કયારેક ચાર પગ કરી ચાલ્યા હશો. બાળક રડયું હશે તો તેને ચૂપ કરાવવા ખોટું ખોટું રડ્યા હશો ત્યારે એ સમયે કાંઈ ફરક નહોતો પડતો કે જોવા વાળા શું કહેશે, કશું ના વિચાર્યું. તમે એનો આનંદ લો છો અને બાળકની પાંચ છ વર્ષની ઉંમર સુધી આ ચાલે છે. જેવું બાળક મોટું થાય છે કે એક લેવલ પર માનસિકતા એવી થઈ જાય છે કે મા-બાપ બાળક પર વર્ચસ્વ જમાવવા માગે છે. બાળકને દરેક ચીજ શીખવવા માગે છે. અચાનક જ જે દોસ્ત હતા તે બાળકના 'ઈન્સ્ટ્રકટર' બની જાય છે. અને કયારેક કયારેક 'ઈન્સ્પેકટર' બની જાય છે! બાળક જ્યારે બહારની દુનિયામાં પગ મૂકે છે ત્યારે તે ઘણી બધી બાબતોનું નિરીક્ષણ કરે છે. ઘરમાં જે જોયું હતું તેના કરતાં કંઈક અલગ નવું જોવા લાગે છે. એ સમયે તમારી જાગૃત જવાબદારી છે કે આ નવા વાતાવરણમાં તમારું બાળક વિકસે અને એનો ઉત્તમ ઉપાય છે તમે એના મન સાથે જોડાવ, તેના મનથી જ કરો અને એની દરેક વાતને લાગણીઓથી જોડાઈ સાંભળો. એવું ના થવું જોઈએ કે તમે ફોન કરી રહ્યા છો અને એ બોલી રહ્યો છે. એની સાથે જોડાવ. તમને જે પસંદ નથી એ કામ બાળક કરીને આવ્યું છે તો તેને ઠપકો ના આપો, ટોકો નહીં. બસ સાંભળતા રહો અને સાંભળતાં એ લાગવું જોઈએ કે તમે એને કેટલો પ્રેમ કરો છો. જે ચીજ બરાબર નથી તેને મનમાં નોંધી રાખો અને આ ઉગતાં બાળકો માટે કરવું ખૂબજ જરૂરી હોય છે. આપ જેટલું બની શકે તેટલી તેની વાત સાંભળો અને તેની વાત સમજો. ઈન્સ્ટ્રકટર બની સવારથી સાંજ સુધી શું કરવાનું છે તે ન સમજાવો. વારંવાર એ ના કરો કે મેં તને આ કહ્યું હતું અને તે શું કર્યું. બસ, તમારી આંખો, કાન ખુલ્લાં રાખો અને તેના પર ધ્યાન આપો.

એના સુધાર માટે જે બાબતો તમે નોંધી છે જે તમને ગમી નથી તે ઠીક કરવા માટે એક પર્યાવરણ પેદા કરીએ કે જેથી તેને જાતે જ લાગે કે તે કયાં ખોટું કરી રહ્યો છે ! જ્યારે મા-બાપ બાળકો સાથે 'હમ ઉમ્ર' બનીને રહે છે જ્યારે બાળક નવું ગીત સાંભળી રહ્યો છે, કોઈ નવું સંગીત સાંભળી રહ્યો છે. આનંદ લઈ રહ્યો છે ત્યારે તમે પણ એની સાથે એ આનંદ લેવાની કોશિશ કરો. એવું ના કહો કે ત્રીસ વરસ પહેલાં અમારા જમાનામાં આ ગીતો હતાં અને એ વગાડવાનાં. એને જે ગીત ગમે છે તેમાં તમે જોડાવ અને આનંદ લો અને સમજવાની કોશિશ કરો કે એ ગીતમાં એવું શું છે કે જેથી બાળકને ગમે છે! મા-બાપ એવું કહે છે કે આ બેકાર ગીત કેમ સાંભળી રહ્યો છે! અસલી સંગીત તો અમારા સમયમાં હતું! હવે તે જે બને છે તે શોરબકોર હોય છે! બાળક તમારી આગળ આવી બતાવે છે કે સ્કૂલમાં આજે મેં આ કર્યું ત્યારે તમે તમારી જ વાર્તા લઈને નથી બેસી જતાને! અરે, એમાં નવી શું વાત છે!. એની જનરેશનની બાબતમાં એટલી જ દિલચસ્પી લેશો, એના આનંદમાં જોડાશો તો તમે જોશો કે 'જનરેશન ગેપ' કેવી દૂર થઈ જાય છે. 'જનરેશન ગેપ' દૂર કરવા માટે બાળકોને અને મોટાઓને એકબીજાને સમજવા પડશે, સાંભળવું પડશે અને પછી તમારે બદલવાની તૈયારી પણ રાખવી પડશે.

(12) પરીક્ષામાં નિષ્ફળ ગયા પછી શું કરવું ?

'ઍકઝામ વૉરિયર' વાંચ્યું હોત તો તમે જાતે જ આનો જવાબ બીજાને આપી દેતા.

શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અને પારિવારિક જીવનમાં વિચારવાનો પક્ષ એવો સીમિત થઈ ગયો છે. પરીક્ષામાં જે નંબર આવ્યા તે તમારી યોગ્યતાનો માપદંડ નથી હોતો - ભારત જ નહિ દુનિયાની એવી ઘણી સફળ વ્યક્તિઓને તમે જોશો કે અભ્યાસમાં તેમના નંબર ન હતા. પરંતુ તેમના ક્ષેત્રમાં સર્વશ્રેષ્ઠ છે. પરીક્ષા એક પડાવ છે. પરીક્ષામાં નંબર

ઓછા આવવાનો મતલબ એ નથી કે તમારા જીવનમાં ખૂબજ મોટું નુકસાન થયું છે. હા, ભવિષ્યમાં તમારે એક ચીજથી બચીને રહેવાનું છે તે વિષયમાં હું જરૂર બતાવીશ. એક નવા પ્રકારની કુરીતિ સમાજમાં આવી રહી છે - જેને આપણે 'ડેસ્ટિનેશન ફિવર' કહીએ છીએ.

મતલબ કે બીજા કોઈ એક ડેસ્ટિનેશન પર છે તો તેને જોઈને દિશા નક્કી કરવી. તમારો સંબંધી ક્યાંક જઈ સફળ થાય છે તો તમને એવું લાગે છે કે હું પણ સફળ થઈશ. કોઈ અસફળ થયો તો તમને એવું લાગે છે કે હું પણ એ ફિલ્ડમાં જઈ અસફળ થઈ જઈશ. આપણને એમ લાગે છે કે કોઈ વિદ્યાર્થી આ ક્ષેત્રમાં ગયો, આમ કર્યું, નામ મેળવ્યું અને હું પણ તેમ કરીશ ત્યારે મારું જીવન સફળ થશે - આ વિચાર યોગ્ય નથી. આ વિચારનું પરિણામ એ છે કે ઘણા બધા દોસ્તો એટલા તણાવમાં જીવી રહ્યા છે. તમે જે ભણો છો તે કેવળ તમારા જીવનની સફળતા-નિષ્ફળતાનો માપદંડ નથી બની શકતો. તમે જીવનમાં જે કરશો તે તમારી સફળતા-નિષ્ફળતાને નક્કી કરશે. તમે લોકોનું દબાણ, સમાજનું દબાણ, માતા-પિતાનું દબાણ- એ બધામાંથી બહાર નીકળો. 'પોટેન્શિયલ'ને જાણવા માટે મેદાનમાં કૂદવું જ પડે છે. મને લાગે છે કે તમને તમારો જવાબ મળી ગયો છે.

વર્ચ્યુઅલી મળવાનું સારું લાગ્યું. ખૂબ જ આનંદ થયો. તમારી સાથે વાત કરવાનું મારે માટે એક ઉમંગથી ઓછું નથી હોતું. આનંદથી ઓછું નથી હોતું. મેં જે કહ્યું છે તે તમને જરૂર કામ લાગશે. જરૂરી નથી કે મેં કહ્યું છે તે પર જ ચાલવું જોઈએ.

મિત્રો, આજે તમને હું એક મોટી પરીક્ષા માટે તૈયાર કરવા માગું છું. અને આ મોટી પરીક્ષા છે જેમાં સો ટકા માર્ક્સ મેળવી પાસ થવાનું છે. આ છે-

આપણા ભારતને આત્મનિર્ભર બનાવવું. વોકલ ફોર લોકલને જીવનમંત્ર બનાવવો.

મારો એક આગ્રહ છે - બોર્ડની પરીક્ષા પૂરી થાય ત્યારે પરિવાર સાથે મળી એક લિસ્ટ બનાવો - સવારથી લઈને રાત્રિ સુધી તમે જે ચીજોનો ઉપયોગ કરો છો તેમાંથી કેટલી ચીજો વિદેશી ધરતી પર બની છે અને કેટલી ચીજોમાં ભારતમાતાની માટીની સુગંધ છે અને કેટલી ચીજો આ દેશવાસીઓની મહેનતથી બની છે.

પરીક્ષા બાદ એક ટાસ્ક આપવા માગું છું - આપણે આઝાદીનાં 75 વર્ષ પૂર્ણ થયે તેના પરિપ્રેક્ષ્યમાં આઝાદીનો અમૃતમહોત્સવ મનાવવાનો છે. સ્વાધીનતા સેનાનીઓ વિશે તમે બધા જાણો છો. આઝાદીની લડાઈ વિશે જાણો એટલા માટે દેશમાં એક અભિયાન શરૂ કર્યું છે એ અભિયાનમાં તમારે જોડાવાનું છે. તમારા રાજ્યની આઝાદીની લડાઈ સાથે જોડાયેલી 75 ઘટનાઓ શોધી કાઢો. આ ઘટનાઓ કોઈ વ્યક્તિ, ક્રાન્તિવીર સાથે જોડાયેલી હોય. આ માતૃભાષામાં લખો. આ ઉપરાંત હિન્દી અને અંગ્રેજીમાં પણ લખો. આખા વર્ષનો પ્રોજેક્ટ બનાવો અને ડિજિટલરૂપમાં બનાવો. શિક્ષકોનું માર્ગદર્શન લો. માતા-પિતા સાથે વાતો કરો. તમે શું કરી શકો છો તે વિશે ચર્ચા કરો.

ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે લખ્યું છે-

મૈને સ્વપ્ન દેખા કી જીવન આનંદ હૈ,
મૈ જાગા ઔર પાયા કી જીવન સેવા હૈ,
મૈને સેવા કી ઔર પાયા કી સેવામેં હી આનંદ હૈ.

તમે જાતે જુઓ જ્યારે આપણી ઇચ્છાઓ, આપણું લક્ષ્ય દેશની સેવા સાથે જોડાઈ જાય છે તો આપણે કરોડો જીવો સાથે જોડાઈ જઈએ છીએ. એટલા માટે મોટાં સ્વપ્નો સેવવા છે અને દેશ માટે વિચારવાનું છે. મને વિશ્વાસ છે આ પરીક્ષા તમે સારા માર્ક્સથી પાસ કરશો, એના પછી જીવનમાં ખૂબ જ આગળ જશો એટલે ખૂબ ભણો, ખૂબ રમો, ખૂબ મસ્તી કરો પરિણામ બાદ તમારા સંદેશ મને જરૂર મોકલશો. મને પ્રતીક્ષા રહેશે. આ શુભકામનાઓ સાથે ધન્યવાદ.

સંપર્ક: એ.પી.ઠાકર હાઈસ્કૂલ, ગાંઠીઓલ,
તા. ઈડર, જિ. સાબરકાંઠા

બાળકોને પ્રભાવિત ન કરતાં, પ્રકાશિત કરીએ.

શિક્ષક પુસ્તકાલય જેવો હોવો જોઈએ

કેશવ સુથાર

શિક્ષક એટલે....

શિ - શિક્ષણ, શિસ્ત અને શિષ્ટાચારનો સમન્વય

ક્ષ - ક્ષમા અને ક્ષતિરહિત સંસ્કારોનું સિંચન કરનાર

ક - કર્મનિષ્ઠ અને આદર્શ વ્યક્તિત્વ

શિક્ષક એટલે સમાજનું દર્પણ, વિદ્યાર્થીનું પ્રેરણાપાત્ર અને તેનો આદર્શ. શિક્ષકને કોઈ એક શબ્દ વડે પરિભાષિત કરી શકાય નહિ. શિક્ષકના પાત્રને સમજવા માટે વિદ્યાર્થી બનવું પડે.

પ્રાચીન અર્થશાસ્ત્રી - ચાણક્યે સાચું જ કહ્યું છે :

"પ્રલય અને નિર્માણ શિક્ષકની ગોદમાં વસે છે !"

નાનું એવું વાક્ય ઘણું બધું કહી જાય છે. શબ્દો થોડા છે, પણ વિવેચન કરીએ તો એક નવલકથા તૈયાર થઈ જાય ! પ્રલય અને નિર્માણ બંને શબ્દો એકબીજાના વિરોધી છે. શિક્ષક ધારે તો દુનિયાનું નિર્માણ કરી શકે છે અને પ્રલય પણ. કારણ કે, શિક્ષક વિશ્વનું ભાવિ નક્કી કરે છે - શિક્ષણરૂપે વિદ્યાર્થીનું સર્જન કરે છે.

દરેક વ્યક્તિના જીવનમાં ત્રણ પાત્રો એવાં આવે છે, જે તેનું નિઃસ્વાર્થરૂપે હિત ઇચ્છે છે : (1) મા-બાપ અને (2) શિક્ષક (ગુરુ). શિક્ષકને ગુરુનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. ગુરુનું સ્થાન ઈશ્વર કરતાં પણ ઊંચું છે, કારણ કે ગુરુના પ્રતાપે (શિક્ષણરૂપે) જ પરમાત્મા સુધી પહોંચી શકાય છે !

શિક્ષક બનવું ખૂબ કઠિન છે ! સાચો શિક્ષક તો એ છે, જે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં વિદ્યાર્થીનું હિત ઇચ્છે, માર્ગદર્શન આપવા તત્પર રહે. શૈક્ષણિક લાયકાત પરથી શિક્ષકની ગુણવત્તા આંકી ન શકાય. ઊંચી લાયકાત ધરાવતો શિક્ષક સારું ભણાવી શકે એવું નથી ! વિદ્યાર્થીને પુસ્તકીયું જ્ઞાન આપવું પૂરતું નથી. સંસ્કારોનું સિંચન કરવું, કર્તવ્યનિષ્ઠ અને આદર્શ વ્યક્તિ બનાવવો એ મહત્ત્વનું છે. શિક્ષકને પોતાનો વિદ્યાર્થી મોટો અધિકારી છે એનું નહિ, પણ સારો માણસ છે એનું ગૌરવ હોવું જોઈએ. ''સારો માણસ મોટો અધિકારી બની શકે છે, પણ મોટો અધિકારી સારો માણસ ન પણ બની શકે !!'' શિક્ષક બહારથી કઠણ અને અંદરથી નરમ હોવો જોઈએ. શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચે પિતા-પુત્ર, પિતા-પુત્રી જેવો સંબંધ હોવો જોઈએ. સાચો શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓની દૃષ્ટિએ 'શિક્ષક' હોવો જોઈએ. કારણ કે, શિક્ષકની સાચી કસોટી તો વિદ્યાર્થીઓ જ કરે છે !

શિક્ષકને અભ્યાસક્રમ પૂર્ણ કરવાની તાલાવેલી હોય એટલી જ તત્પરતા વિદ્યાર્થીને માનસિક રીતે પરિપક્વ કરવાની હોવી જોઈએ. શિક્ષક પુસ્તકાલય જેવો હોવો જોઈએ. જેમ પુસ્તકાલયમાં દરેક પ્રકારના વિષયનાં પુસ્તકો મળી રહે છે જેનું અધ્યયન કરી શકાય છે. કોઈપણ સમયે, કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા એમ શિક્ષક પણ પુસ્તકાલય જેવો જ હોવો જોઈએ ! વિદ્યાર્થીને મૂંઝવતા પ્રશ્નોનું નિઃ સંકોચપણે સમાધાન કરવા શિક્ષકનો ઉપયોગ કરી શકે ! માણસનો સાચો મિત્ર કાં તો પુસ્તક બની શકે કાં તો શિક્ષક. શિક્ષક સરકારી પુસ્તકાલય જેવો હોવો જોઈએ. જ્યાં જીવન જીવવાની કળા શીખવા વિનામૂલ્યે પ્રવેશ મળી રહે !

વિદ્યાર્થીનું બાળપણ મા-બાપના, પ્રકૃતિના ખોળે વીતે છે. પરંતુ, શેષ બાળપણ, તરૂણાવસ્થા (કિશોરાવસ્થા), યુવાની - આ ત્રણ મુખ્ય તબક્કાઓ શિક્ષકના નેજા હેઠળથી પસાર થાય છે ! તરૂણાવસ્થા તો જીવનનો શ્રેષ્ઠ સમય છે ! કારણ કે, વ્યક્તિનું કે વિદ્યાર્થીનું ભવિષ્ય જીવનના આ તબક્કામાં નક્કી થાય છે.મનોવિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ આ સમય જીવનના ઊથલ-પાથલનો સમય છે ! આ ઉંમરે વિદ્યાર્થી સપનાં જોવાનું શરૂ કરે છે. શરીરમાં જાતીય ફેરફારો થાય છે. પ્રેમ અને નફરતનો અનુભવ કરે છે. કારકિર્દીનું લક્ષ્ય નક્કી કરે છે. આથી આ સમય દરમિયાન શિક્ષકની ભૂમિકા અગત્યની બને છે.

આમ, વિદ્યાર્થી, સમાજ અને રાષ્ટ્રનું નિર્માણ શિક્ષકની ગોદમાં થતું હોય છે. શિક્ષક એ પથ (મારગ) છે. વિદ્યાર્થી વટેમાર્ગુ છે ! વિશ્વનું શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિત્વ એટલે શિક્ષક !

સંપર્ક : મુ.પો.વાઘાસણ, તા.થરાદ, જિ.બનાસકાંઠા-385566

જિજ્ઞાસુ, અભ્યાસુ અને જ્ઞાનપિપાસુ બનીએ.

શિક્ષકખંડ : શાળાની કરોડરજ્જુ

રણછોડ શાહ

"કર્મ કરવું એ જ સહુથી શ્રેષ્ઠ છે પૂજા
ના અમે અટવાઈએ કોઈ પથ મહીં બીજા.
શ્રમ તણા મહિમાનો કરીએ મનભરી આદર."

- અશોક જાની (આનંદ)

માનવી પોતાના કાર્યસ્થળે તેની જિંદગીના જીવિત અને જીવંત વર્ષો ગાળતો હોય છે. કાર્યસ્થળ (Work place) નું જીવનની ઘટમાળમાં આગવું સ્થાન અને મહત્ત્વ છે. જો તે આનંદદાયક હોય તો ત્યાંથી પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન પ્રાપ્ત થઈ શકે. નવા વિચારોનું ઉદ્ગમસ્થાન બની શકે. સર્જનાત્મક બની શકે. ઉત્તમ માનવીય સંબંધો વિકસાવી શકે. હસતાં, ખેલતાં, કૂદતાં અને આનંદિત થતાં જિંદગીની સુમધુરતા માણી શકે. આ સત્ય જેટલું વહેલું અને વધારે સમજી શકાય તેટલી જિંદગી વધારે ફળદાયી બને.

શાળાનું મકાન અદ્યતન હોય, વિશાળ હોય, આધુનિક શૈક્ષણિક સાધનો હોય, તમામ સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ હોય પરંતુ શિક્ષકખંડ જીવંત ન હોય તો શાળા એકડા વિનાના મીંડા જેવી બની જાય. શિક્ષકખંડ તો શાળાનું હૃદય છે. લાગણી, પ્રેમ, હર્ષ દેશભક્તિ, વિશ્વાસ, સુખ, સંતોષ, પ્રામાણિકતા, પરમાર્થ, શ્રદ્ધા, ક્ષમા, માનવીય સંબંધો જેવા અનેક માનવ સદ્ગુણોનું જન્મ સ્થળ છે. શિક્ષકખંડના ધબકારા નિયમિત, વ્યવસ્થિત અને પ્રમાણસર હોય તો જ શાળારૂપી શરીર તંદુરસ્ત રહી શકે. શાળાને તંદુરસ્ત રાખવામાં 'શિક્ષકખંડ' કેન્દ્રસ્થાને છે.

અમેરિકામાં શિક્ષકખંડને ફેકલ્ટી લોન્જ (Faculty Lounge) કહે છે. લોન્જ એટલે વિશ્રાંતિસ્થાન, નવરા બેસવાની જગ્યા કે અઢેલીને બેસવું કે ઊભા રહેવું એવો શબ્દકોષીય અર્થ છે. ફેકલ્ટીનો સામાન્ય અર્થ શિક્ષક કે પ્રાધ્યાપક કરી શકાય. વિકસિત દેશની વ્યાખ્યામાં તે નિરાંતનું સ્થળ છે. બ્રિટિશ લોકો તેને કોમનરૂમ (Common room) કહે છે. કદાચ અહીંયાં તમામ સરખા છે અને તમામ સવલતો સહિયારી છે તેવું સૂચન આ શબ્દોમાં છે તેમ કહી શકાય. આ સ્થળ નાતજાત, ઊંચનીચ અને રંગભેદથી દૂર છે તેવો ગૂઢાર્થ હોઈ શકે. ગ્રેટ બ્રિટનની બહાર ટીચર્સ લોન્જ (Teacher's Lounge) તરીકે શિક્ષકખંડને ઓળખવામાં આવે છે. આ ખંડમાં શિક્ષકો કેન્દ્રસ્થાને છે. તેઓને ધ્યાનમાં રાખી તમામ સવલતો અને વ્યવસ્થાઓ ગોઠવવી આવશ્યક છે.

શરીરમાં કરોડરજ્જુ ત્રણ અગત્યનાં કાર્યો કરે છે. (1) મગજમાંથી શરીરના જુદા જુદા ભાગોમાં સંદેશા લઈ જાય છે. (2) સંદેશાઓને અનુરૂપ વિવિધ અવયવો પાસે કામ કરાવે છે અને (3) શરીરને ટટ્ટાર રાખવામાં મદદરૂપ બને છે. શરીરમાં તે આંખ, કાન, નાક, ગળાની જેમ નજરે પડતી નથી. પરંતુ કરોડરજ્જુ પડદા પાછળ (Behind the Curtain) રહી ખૂબ મહત્ત્વનું અને અગત્યનું કાર્ય કરે છે. શરીરનાં તમામ કાર્યોનું સંકલન માત્ર અને માત્ર તેને જ આભારી છે. શિક્ષકખંડ શાળાની કરોડરજ્જુ છે.

શિક્ષકખંડ પણ કરોડરજ્જુ જેવું ખૂબ અગત્યનું પરંતુ પડદાની આગળ રહીને કાર્યો કરે છે. શિક્ષકખંડનાં ત્રણ મુખ્ય કાર્યો છે. (1) સંદેશાઓ મેળવવા, (2) સંદેશાને અનુરૂપ કાર્ય કરાવવું અને (3) શાળાને ટટ્ટાર રાખવી. અહીંયાંથી જ શાળાની ફિલસૂફીનું વહન થાય છે. શાળાના સંચાલનમાં તેનું આગવું પ્રદાન હોય છે. સંચાલકો, આચાર્ય, વાલીઓ કે વિદ્યાર્થીઓ ગમે તેટલા ઉત્તમ હોય પરંતુ 'શિક્ષકખંડ' જાગૃત, સમજુ, કાર્યદક્ષ, ખંતીલો અને લાગણીના ધોધથી છલકાતો ન હોય તો શાળા નિર્જીવ બની જાય છે.

"આ તરંગી જિંદગીનો હતો પણ નશો;
ખુદ રહી તરસ્યા, હંમેશાં અન્યને પાતા રહ્યા !
કોઈ સાચી પ્યાસ લઈ આવ્યું ન અમને ઢૂંઢતું,
જામની માફક અમે તો નિત્ય છલકાતા રહ્યા!"

- શેખાદમ આબુવાલા

બાળકોને પ્રેરિત, પ્રોત્સાહિત અને ઉત્સાહિત કરીએ.

શિક્ષકખંડના નીચેનાં જેવા ત્રણ કાર્યો છે :

(1) ભાવાવરણ (સંદેશા લઈ જનાર) : શિક્ષકખંડમાં પ્રેમાળ અને આનંદિત ભાવાવરણ હોય તે પાયાની જરૂરિયાત છે. એકબીજા સાથેના સંબંધોમાં લાગણી અને સ્નેહની સરવાણીઓ સતત ફૂટતી રહેવી જોઈએ. એકબીજાના સુખદુ:ખના ભાગીદાર બનવાની તત્પરતા હોવી જોઈએ. ઈર્ષા, દંભ અને અભિમાનથી દૂર રહે તેવું વાતાવરણ બનાવવાની અને નિભાવવાની જવાબદારી આચાર્ય સહિત સૌ સારસ્વતોની છે. સૌને સાથે લઈને ચાલતા નેતાનો સ્ટાફરૂમ સતત ઉત્તમ ભાવાવરણથી મઘમઘતો રહે છે. સૌ પડયો બોલ ઝીલવા તૈયાર હોય છે. અહીંયાંની ભૌતિક સુવિધાઓ ઉત્તમ હોય તે જોવાની જવાબદારી શાળા સંચાલક મંડળની છે. શિક્ષકખંડ શાળાનું મસ્તિષ્ક હોવાથી ઉત્તમ વિચારોના સંદેશાઓ વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓ સુધી શિક્ષકો મારફત પહોંચાડવાના હોય છે. અહીંયાં જૂથબંધી ન થાય તે બાબતે ધ્યાને રાખવું જોઈએ. હળવું સંગીત સતત રેલાતું હોય તો વાતાવરણ આધ્યાત્મિક બને.

(2) શૈક્ષણિક ગુણવત્તા (સંદેશા અનુરૂપ કાર્ય કરાવનાર) : શિક્ષણનું સ્તર ઉત્તમ કક્ષાનું બનાવવાની જવાબદારી અહીંયાં બેસતા સારસ્વતોની છે. સતત શૈક્ષણિક ચર્ચાઓ અને નૂતન જાણકારી ઉજાગર થવી જોઈએ. વિવિધ વિષયના શિક્ષકો વચ્ચે અનુબંધ હોવો જોઈએ. વિશ્વના શૈક્ષણિક મુદ્દાઓની ચર્ચા સ્વાભાવિકપણે થવી જોઈએ. અન્ય સંસ્થાના શૈક્ષણિક ઉપયોગી અનુભવો ચર્ચાની એરણ ઉપર આવવા જોઈએ. શિક્ષણના તજ્જ્ઞો સાથે તલસ્પર્શી ચર્ચા થાય તેવી પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થવું જોઈએ. એક શાળામાં વિજ્ઞાન ખંડના ઓરડામાં ગણિત અને વિજ્ઞાનના શિક્ષકો બેસતા હતા. તેઓએ તેમના ટેબલ ઉપર રોલઅપ બોર્ડ પાથરી રાખ્યું હતું. શિક્ષકને જે કૂટપ્રશ્ન અથવા અન્ય મુદ્દાની ચર્ચા કરવી હોય તેને તેના ઉપર રિસેસ અગાઉ લખી દેવામાં આવતો. રિસેસ દરમિયાન સૌ તે બાબતે ચર્ચા કરતા. એક નવા જ પરિમાણ સાથે તેનો ઉકેલ આવતો. ઉત્તમ વિચારોનું અમલીકરણ કરનાર સારસ્વતો શિક્ષકખંડમાં એકચિત્તે વિચારતા હોવાથી આ સ્થળ તમામ રીતે આદર્શ હોવું આવશ્યક છે. શિક્ષકોએ કરોડરજ્જુની જેમ પ્રાપ્ત થયેલ સંદેશાઓ વિદ્યાર્થીઓ સુધી પહોંચાડી શિક્ષણની સુયોગ્ય જવાબદારી નિભાવવાની હોય છે. શાળાના વિવિધ વિભાગોનું સુપેરે સંચાલન કરવાનું છે.

(3) કાર્યદક્ષતા (શાળાને ટટ્ટાર રાખનાર) : કાર્યદક્ષતામાં વધારો કરવાની જવાબદારી સારસ્વતોએ નિભાવવાની છે. વર્ગમાં થોડાક મોડા જતા કે લોબીમાં ગપ્પા મારતા સારસ્વતોને જરૂર પડે સમજાવી શકાય કે બાળકો જેટલી જ શિસ્ત શિક્ષકો માટે પણ અપેક્ષિત છે. કેટલીક શાળાઓમાં ત્રણ કે ચાર દાદર ચઢીને વર્ગખંડમાં જવાનું થાય તો શિક્ષકો કંટાળે તે સ્વાભાવિક છે. આ સંજોગોમાં જરૂર પડે પ્રત્યેક માળે શિક્ષકખંડ ગોઠવી કાર્યદક્ષતામાં વધારો થઈ શકે. શિક્ષકની ઉત્તમ કારકિર્દી બનાવવામાં મિત્રોની પસંદગી અત્યંત મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. સમાજમાં શિક્ષકો શાળાના એમ્બેસેડર છે. શાળાને ટટ્ટાર રાખવાનું કાર્ય કર્મઠ શિક્ષકોના શિરે હોય છે.

શાળાનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે તમામ વર્ગખંડો, પ્રયોગશાળા, ગ્રંથાલય, આચાર્યશ્રીની ઓફિસ કે રમતના મેદાનની મુલાકાત નહીં લેવાય તો ચાલશે. પરંતુ તેના ‘શિક્ષકખંડ’ની અચૂક મુલાકાત લેવી. આ સ્થળેથી ‘નાડી’ દબાવતાં ‘શરીર’ સ્વસ્થ છે કે કેમ તેની સંપૂર્ણ જાણકારી પ્રાપ્ત થઈ જશે. આ ખંડમાં સસ્મિત આવકાર મળે તો જાણવું કે આ શાળા ‘સર્વોત્તમ’ છે.

આચમન :

“મર્દ તેહનું નામ, ભોગવે શ્રમે રળેલું;
સિંહ સરીખો તેહ, ખાય નહિ ઘાસ પડેલું,
મર્દ તેહનું નામ, સમો આવ્યો કે ચાલે;
કનક કામિની તજી, સજી રણમાં જઈ મહાલે!”

- નર્મદાશંકર દવે (નર્મદ)

સંપર્ક : ઍમિટી સ્કૂલ, ભરૂચ. મો. 9979861631

એક બાળ, એક ઝાડ. વૃક્ષ વાવો, સૃષ્ટિ સજાવો, વૃક્ષ દેવો ભવ:

યશસ્વી પરિણામ તરફ આગેકૂચ કરો

પ્રા. મહેન્દ્ર જે. પરમાર

વિદ્યાર્થી જગતે હંમેશાં યાદ રાખવું જોઈએ કે ખંત, ઉત્સાહ, જિજ્ઞાસા, રસ અને એકાગ્રતાથી કરેલ બોર્ડ-યુનિ. કે સ્પર્ધાત્મક લેખિત પરીક્ષાની તૈયારી ક્યારેય ભૂલાતી નથી. થોમ્સ ડી.ક્વિન્સ કહે છે, અંતિમ ભૂલી જવાય એવી કોઈ બાબત નથી. એક સંશોધન અનુસાર ભણવા ખાતર વિદ્યાર્થીઓ 45 થી 49 માર્કસ મેળવે છે. મહત્ત્વાકાંક્ષા સ્વપ્રેરિત વિદ્યાર્થીઓ 60% થી 98% માર્ક્સ મેળવે છે.

ડૉ. બ્રૂનોફોટેએ સંશોધિત કર્યું છે કે, 25% વાંચવાથી 35% સાંભળવાથી, 60% બોલવાથી, 75% લખવાથી અને 95% મનનથી (આંખો બંધ કરી) યાદ રહે છે. ડૉ. થાર્નડાઈકે તારવ્યું છે કે, વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં જો આપણી યાદશક્તિ ઓછી થાય તો પોતાની જાતને દોષિત માનવી જોઈએ. ઇચ્છિત પરિણામો સામે સૌથી મુખ્ય અવરોધ હોય તો "પરીક્ષા અંગેની ચિંતા". પરીક્ષા તારીખ જેમ જેમ નજીક આવતી જાય તેમ તેમ વિદ્યાર્થીઓના મન, ભાવ અને સ્વભાવમાં પરીક્ષાનો ડર વધતો જાય છે. વાંચેલું ભુલાતું જાય છે. ચિંતાને ચિંતામાં બીમાર પડી જાય છે.

મિલિટરી એન્જિનિયરિંગની સર્વિસમાં જોડાયેલા આર્મીમાં સાચું શિક્ષકત્વ અને શિષ્યત્વ હોય તો કેટલી જીવંત પ્રતિભા બની શકે તેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ ગાંધીધામ કચ્છના ડૉ. ભાણજી એચ. સોમૈયા છે. એક વાચક, ચિંતક, લેખક, વિચારક, ઉત્તમ વક્તા અને માનવીય મૂલ્યોનું જતન કરવામાં તેમની ઊંચી ઊડાન છે. હાલમાં પરીક્ષાઓના વાતાવરણમાં પરીક્ષાર્થી જગત સમક્ષ બે ઉત્તમ પુસ્તકો "પરીક્ષા.. પરીક્ષા જિંદગીની" અને "ચાલો, પરીક્ષાના ભયને ભગાડીએ" મૂકયા છે. ઉક્ત પુસ્તકોમાં પરીક્ષાની તૈયારી માટેની અનેક ગુરુચાવીઓ અને માર્ગો ચીંધ્યા છે. તેના મહત્ત્વના અંશો અત્રે પ્રસ્તુત છે. જે વિદ્યાર્થીઓને ખૂબ ઉપયોગી નીવડશે.

પરીક્ષા અંગે સૌથી મહત્ત્વની બાબત જાગૃતતા અને સભાનતા હોવી જોઈએ. જે વિદ્યાર્થીઓ સભાનતા કેળવતા નથી તેઓ જેમ જેમ પરીક્ષા નજીક આવતાં શંકા, ગભરાટ, ચિંતા ભય કે ડર અનુભવે છે. પરિણામે આખું વર્ષ વાંચ્યું હોય નહીં, પરીક્ષામાં ધાર્યા માર્ક્સ આવતા નથી. જે વિદ્યાર્થીઓ સભાનતા અને જાગૃતતા કેળવે છે તેઓ પરીક્ષા નજીક આવતા મનમાં રોમાંચ, આશા, આનંદ, ઉમંગ, ઉત્સાહ અનુભવે છે. તેવા વિદ્યાર્થીઓ પૂરા વર્ષ દરમ્યાન ઓછી તૈયારી હોય, પણ પોઝિટિવ એટિટ્યુડ સાથે મહેનત કરે તો, ઓછી મહેનતે સારા ગુણ મેળતા હોય છે.

જ્યારે કોઈપણ વિદ્યાર્થી પરીક્ષામાં કેટલા માર્ક્સ - ગુણ આવશે ? કેટલામો રેન્ક આવશે ? એ મનોમન ધ્યેય નિર્ધાર કરીને, એ ધારણાને ઊંડા શ્વાસોચ્છવાસ, ઓટોસેજન, પ્રાર્થના, ધ્યાન દરમ્યાન વારંવાર સર્જનાત્મક કલ્પના કરીને એ ધારણા -કલ્પના, માન્યતા સંબંધિત પ્રતિમા સર્જન કરીને, વિદ્યાયક અભિગમ સાથે પરીક્ષાખંડમાં પ્રવેશીને, પ્રશ્નપેપરનું વિદ્યાયક અર્થઘટન કરીને વિજેતાની અદાથી તમામ પ્રશ્નોના સંપૂર્ણ જવાબ લખશે તો તે વિદ્યાર્થીઓએ મનોમન ધારેલા રેન્ક હકીકતમાં ફેરવાશે, તે પુરવાર થયેલી બાબત છે.

વિદ્યાર્થી જ્યારે આ સઘળી ઉપરોક્ત માનસિક અને કાલ્પનિક ક્રિયાઓ નિયમિત વારંવાર કરે ત્યારે વિદ્યાર્થીના મગજમાં ચોક્કસ પ્રકારના મનોકંપનો- એટલે આલ્ફાતરંગો ઉત્પન્ન થાય છે. જેનાથી વિદ્યાર્થીનું 90% ક્ષમતા ધરાવતું જમણું મગજ- આંતરમન સક્રિય થાય છે. પરિણામસ્વરૂપ વિદ્યાર્થીઅને ધારેલા માર્ક, હકીકતમાં પરિણમે છે. આ માનવમનનો સનાતન વૈશ્વિક, અફર, અતૂટ સિદ્ધાંત છે, માટે જ માનસિક ક્રિયાઓનું મહત્ત્વ આંકતા 'ચાર્લ હોનેલ' લખે છે કે, માનસિક શક્તિમાંથી (માનસિક બળમાંથી) ઊડતા તરંગો (સ્પંદનો) સૌથી વધુ સુંદર અને સૌથી વધુ શક્તિશાળી હોય છે.

પર્યાવરણનો બગાડ એ માનવીના અસ્તિત્વ સામે મોટું જોખમ છે.

માત્ર પૂર્વશરત એ છે કે વિદ્યાર્થીએ ધારેલા ગુણ કે રેન્ક મુજબ તનતોડ તૈયારી પરીક્ષા માગી લે છે. બધા પ્રશ્નોના જવાબો અસરકારક, આકર્ષક, વિશિષ્ટ, જ્ઞાનસભર, સચોટ મુદ્દાસર, સુંદર અક્ષરે સુઘડતાથી લખવા જોઈએ. કારણ કે પરીક્ષા લેખિત છે.

માતા-પિતાની ભૂમિકા : માતા-પિતા માટે પોતાનાં સંતાનો સાચો વારસો છે. સાચી મૂડી છે અને સાચી સંપત્તિ છે. તેઓ સમજદાર, જવાબદાર, ઈમાનદાર, સુખી, સમૃદ્ધ બને, દેશ-વિદેશમાં નામ રોશન કરે તેમ તમામ માતા-પિતા ઝંખતા હોય છે. રોબર્ટ સેન્સેથોલે કહ્યું છે કે, પોતાના સંતાનો વિશે ઊંચી ધારણા બાંધવાથી તે આગળ જતાં સત્ય પુરવાર થતી હોય છે. વિદ્યાર્થીના સર્વાંગી વિકાસ અને ઉચ્ચ વિદ્યાકીય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા ઘરનું વાતાવરણ એક અગત્યનું પરિબળ છે. ઘરનું પર્યાવરણ આનંદમયી, હકારાત્મક, સુમેળભર્યું અને શિક્ષણપ્રદ હોવું ખૂબ જરૂરી છે.

ઘરના વાતાવરણને વિદ્યાર્થીની પરીક્ષાના પરિણામ સાથે તેમજ જીવન સાથે ખૂબ નજીકનો નાતો છે. ડૉ. હબર્ટથેલનના શબ્દોમાં કહીએ તો ઘરનું વાતાવરણ વિદ્યાર્થીને મોટિવેટ કરી અભ્યાસ કરવા પ્રેરે છે. નકારાત્મક અને કલુષિત વાતાવરણ વિદ્યાર્થીનો વિકાસ રૂંધે છે. વર્જીનિયા એક્ષલિન ચેતવણી આપે છે કે વિદ્યાર્થીનો વિકાસ રૂંધવામાં મા-બાપ જાણે-અજાણે ભાગ ભજવે છે. આ અંગે તેમણે જાગૃત રહેવાની જરૂર છે.

પોતાનાં સંતાનો સાથે મા-બાપે મિત્રતા જેવો વ્યવહાર કરી ખુલ્લા દિલથી અભ્યાસમાં પડતી મુશ્કેલીઓ, મૂંઝવણોની ચર્ચા કરી પ્રેમ, હૂંફ પૂરાં પાડી માર્ગદર્શન અને પ્રેરણા પૂરા પાડવા જોઈએ. માતા-પિતા દ્વારા શૈક્ષણિક પ્રગતિમાં યોગદાન આપવાથી વિદ્યાર્થી ધાર્યા પરિણામો હાંસલ કરે છે. બોર્ડ એકઝામ સમયે તેમની ભૂમિકા ઘણી અગત્યની બની જાય છે. તેમનું શારીરિક-માનસિક આરોગ્ય સહેજપણ ન જોખમાય તેની તકેદારી રાખવી અનિવાર્ય બને છે. તેઓ સહજેપણ માનસિક તાણ ન અનુભવે તેનું પણ ખાસ ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે.

માતા-પિતાને એક આદર્શ દંપતીનું ઉદાહરણ પૂરું પાડવું. જેથી જીવન ઘડતર શ્રેષ્ઠ થઈ શકે. અન્યની હાજરીમાં કયારેય તેમને ધમકાવવા કે ઉતારી પાડવા નહિ. તેમ કરવાથી તેનો અહંમ ઘવાય છે. લાગણીઓને ઠેસ પહોંચે છે. તેમના નબળાં પાસાંઓની ચર્ચાથી પણ દૂર રહેવું. મિત્રવર્તુળની જાણકારી મેળવી ખરાબ સોબતમાં ફસાયા હોય તો ખરાબ મિત્રોથી સોબત છોડાવવી. અભ્યાસ કરતા સંતાનોમાં રસ લઈ તેમની શૈક્ષણિક જરૂરિયાતો પૂરી કરો. જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં માર્ગદર્શન આપો. શૈક્ષણિક પ્રગતિ અંગે શાળાની અવાર-નવાર મુલાકાત લઈ અવગત બનો. માતા-પિતા પ્રેરિત વિદ્યાર્થી ધાર્યા પરિણામો હાંસલ કરી શકે છે.

ઉચ્ચ મેરિટ સાથે હાઈસ્પિરીટ ધરાવતી વ્યક્તિઓ-વિદ્યાર્થીઓ જીવનની પણ અઘરામાં અઘરી પરીક્ષાઓ આસાનીથી પાસ કરે છે. પાસ-નાપાસની પરવા કર્યા વગર પૂર્ણ આત્મવિશ્વાસથી પરીક્ષા સંગ્રામમાં ઝંપલાવો. કઠોર ''પરિશ્રમનો કોઈ વિકલ્પ નથી.'' એ ન્યાયે ખૂબ મહેનત કરો. વિદ્યાઅભ્યાસના સોનેરી સમયનો ભરપૂર ઉપયોગ કરો. તમારા વિજયને, તમારી સફળતાને કોઈ રોકી નહિ શકે.

ગમે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિ સર્જાય તો પણ આત્મહત્યાનો માર્ગ ન લો. કોઈ સફળતા કે નિષ્ફળતા અંતિમ હોતી નથી. જેઓ ભણવામાં ખૂબ નબળા હતા, અભ્યાસ અધૂરો છોડી દીધો હતો. છતાં અપાર પ્રતિકૂળતાઓની વચ્ચે જીવન ધ્યેયથી સહેજપણ વિચલિત થયા વગર આગળ વધતાં રાષ્ટ્ર અને વિશ્વમાં ઘણી મહાન પ્રતિભાઓ પાંગરી, સતત સંઘર્ષ, નિષ્ફળતાઓનો સામનો કરી ઈતિહાસનાં પૃષ્ઠો પર અમરગાથા રચી છે. તેમાં જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન, અબ્રાહમલિંકન, નેલ્સન મંડેલા, આઈઝેક ન્યૂટન, થૉમસ આલ્વા, મહાત્મા ગાંધી, આવા તે અગણિત નામો ગણાવી શકાય.

સંપર્ક : બી-101, સ્વાગતસીટી,
અડાલજ, જિ. ગાંધીનગર.

વડમાં શિવ, પીપળામાં વિષ્ણુ, બીલીવૃક્ષમાં લક્ષ્મી દેવી, કદમ્બ વૃક્ષમાં કાર્તિકેય ભગવાનનો વાસ છે.

ગ્રંથ બતાવે પંથ

અમીચંદભાઈ શા. પટેલ

ઋગ્વેદમાં કહેવાયું છે કે- 'અમને દશે દિશાએથી શુભ વિચારો પ્રાપ્ત થાઓ'. આજે તો રસ્કિન કહે છે તેમ વિચારશૂન્યતા એ સૌથી મોટી સાર્વજનિક આપત્તિ છે. વિચારશીલ માણસ જ વાંચનનો રસિયો હોય. વાંચન-લેખનનો રસ અને શોખ એ એક કુદરતી બક્ષિસ છે. સહજવૃત્તિ તરીકે તેનો સ્વાભાવિક વિકાસ થાય છે. તે એક આત્માનંદી કે નિજાનંદી પ્રવૃત્તિ બની રહે છે.

''21મી સદીમાં નિરક્ષર કોણ ? વાંચનાર કે લખનાર ન હોય તે નહિ પણ ન બદલાનારા.'' આ મંતવ્ય વિચાર પ્રેરક છે. જે વાંચે તે વિચારે એ તેનું વર્તન પરિવર્તન થતાં સ્વભાવ પણ સુધરે. સ્વભાવ સુધરતાં માનવદેહે ઝળહળે દેવ'. માનવતામાંથી દિવ્યતા તરફ જવા ઉત્તમ ગ્રંથોનું વાંચન-ચિંતન-મનન આત્મવિકાસ તરફ દોરે જ દોરે. શાળા-કૉલેજમાં એક તાસ ગ્રંથાલયમાં વાંચનનો ગોઠવવાનો સમય પાકી ગયો છે. વિશ્વમંગલમ્, અનેરામાં આવો એક તાસ ગોઠવી વિદ્યાર્થીઓને વાંચતા કરાય છે. તેમાંથી કેટલાક તો લખતા પણ થયા છે. વાંચન બાળકની પાંખો ખોલવાનું પહેલું માધ્યમ છે. આપણે ટી.વી. કલ્ચરથી બુક કલ્ચર તરફ ક્યારે વળીશું ? હવે તો જ્ઞાન વિસ્ફોટ યુગમાં ''ઘેર-ઘેર વાંચનાલય'', ગામે ગામ ગ્રંથાલયનું પર્યાવરણ સંપન્ન કરી જન-ગણ જાગૃતિ કરવા જેવી છે. ગુજરાતીઓ માટે કહેવાય છે કે તેમને ચોપડામાં (વેપાર-વાણિજ્યમાં) રસ છે, ચોપડીમાં નહિ ! આ વાત હવે સમૂળગી બદલવી જ પડશે. બાળકો-યુવાનોમાં વાંચનરસ કેળવવા ખાસ પ્રકલ્પો યોજવા પડશે.

વાંચનરસ કેળવનારાઓને પ્રેરક એક પ્રૉજેક્ટ છે, મોબાઈલ લાઈબ્રેરી. તેમાં મારી પાસે આવતાં સામયિકો-ભેટ પુસ્તકોનું પેકેટ તૈયાર કરી બધાને વાંચતા કરવા મથું છું અને કેટલાકને તેનો ભારે ચસકો લાગતાં અવારનવાર મારી પાસેથી તેમને ગમતું સાહિત્ય લઈ જઈ વંચાયા બાદ પરત કરે છે. અલબત્ત, તે અંગે મારા કટુ અનુભવો છે. જે લઈ જાય તે પછી અદશ્ય થઈ જાય અને આપેલું પણ હડપ કરે છે. પરંતુ જો તે બીજાઓને વાંચવા પુસ્તક ફરતું કરે તોપણ આપણને સંતોષ થાય.

એક સરસ પુસ્તક આપણી આંખ ખોલે અને અહં નિવારે. આ કેટલી ઉપકારક વાત છે. ગાંધીજીના મતે ''પુસ્તકનું મૂલ્ય રત્નથી પણ વિશેષ છે. રત્ન બાહ્ય ચમક બતાવે છે. જ્યારે પુસ્તક અંતઃકરણને અજવાળે છે. જેને પુસ્તક વાંચવાનો શોખ છે તે સર્વત્ર સુખી રહી શકે છે. પુસ્તકો મન માટે સાબુનું કામ કરે છે. ''ગાંધીજીનો વાંચન-લેખન રસ અજોડ ને જબરો હતો. તેમણે કેટકેટલું સાહિત્ય વાંચ્યું અને લખ્યું પણ અપાર.

વિનોબાજીને બાળપણથી જ સ્વાધ્યાયનું અદમ્ય આકર્ષણ હતું. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં તેમને પચાસ હજાર ગીતો કંઠસ્થ હતાં. વડોદરાની સૅન્ટ્રલ લાઈબ્રેરીનાં લગભગ બધાં જ પુસ્તકો તેમણે જોઈ લીધેલાં. તેમણે જે કાંઈ વાંચ્યું-વિચાર્યું તેને લેખન પ્રવચન દ્વારા સતત લોકોને પીરસતા રહ્યા. સ્વાધ્યાય એટલે 'સ્વ'નું અધ્યયન. 'હું કોણ છું' જાણવાની જિજ્ઞાસા અને તેની ખોજ, વિનોબાજી પ્રબોધે છે 'રોજ એકાદ કલાક અલગ રાખી બીજી તમામ ઝંઝટ ફગાવી બસ અધ્યયન, મનન, ચિંતન દ્વારા શુદ્ધ બુદ્ધ થઈ કાર્યશક્તિને નવી ચેતના આપો તો બેડો પાર. તેથી જ વાંચો, વાંચો, વિચારો, વાંચેલું વહેંચો તો તમારી સ્ફૂર્તિ-શક્તિ-ઊર્જા 'ENERGY' ની ચમત્કારી મદદ મળશે. જરા અજમાવો તો ખરા !'

સુખ, શાંતિ, સમૃદ્ધિ અને આરોગ્ય સંબંધે વૃક્ષો સદાય આપણા મિત્રો છે. વૃક્ષો પર્યાવરણના પહેરેગીરો છે.

ખલિલ ધનતેજવીના મતે ‘વાંચન માત્ર કલાકારોને જ જરૂરી નથી. સંતો, મહંતોને પણ વાંચન જરૂરી છે. તો જ વક્તવ્ય અને આદેશોની ગુણવત્તા જળવાય.’ આચાર્ય પુરુષોત્તમ માવલંકર વાંચન ટેવ અંગે સરસ માર્ગ ચીંધે છે. ‘‘જેમ આંખો છે એટલે જોવા જેવું સારું બધું જ જોવાય છે એવું નથી; તેમ વાંચતા આવડે છે તેથી વાંચવા જોઈતું સઘળું વંચાય જ છે એવું નથી. અનેક માણસો આખી જિંદગી ભાગ્યે જ કશુંક નક્કર ને નોંધપાત્ર વાચન કરતા હોય છે. વાંચનની વૃત્તિ એ બાબત અભ્યાસની છે, પ્રયત્નપૂર્વક કરતા રહેવાના વ્યવહારની છે. વાચનની ટેવ નાનપણથી પડવી જોઈએ, મા-બાપોએ અને શિક્ષકોએ તે પાડવી જોઈએ.’’ તેમણે અમદાવાદમાં ભદ્ર આગળ લાસ્કી ઇન્સ્ટિટ્યૂટ દ્વારા ભલભલાને વાંચતા કર્યા હતા. તેથી જ દરેકને ત્યાં પોતાનું ગૃહ ગ્રંથાલય હોવું જ જોઈએ. તેના અનહદ લાભ છે જે અનુભવે જ સમજાય.’

ભારતના પૂર્વ વડાપ્રધાન લાલબહાદુર શાસ્ત્રી કહેતા ‘ગરીબાઈ છે તેથી શું ? નદીમાં તરીને પણ, મિત્રને ત્યાં પુસ્તક વાંચવા જઈશ.’ કેવી અજાયબ આ વાંચન ખુમારી છે ! જનક નાયક કહે છે, ‘પુસ્તક એક કેલિડોસ્કોપ છે. જેમાં જીવનને આપણે અનેકવિધ સપ્તરંગી આકારમાં જોઈ શકીએ છીએ, એટલું જ નહિ માણી પણ શકીએ છીએ. ચાલો, આપણે સૌ ટી.વી. કલ્ચરના સ્થાને બુક કલ્ચરને વિકસાવીએ.’ ગાંધીજી તો કહેતા, ‘જેને પુસ્તકો વાંચવા ગમે છે તે દુનિયામાં ગમે ત્યાં સુખી રહી શકે છે.’ ચાણક્ય કહે છે, ‘ગ્રંથના માધ્યમથી ‘જ્ઞાનસંગ્રહ’ દ્વારા જ શિક્ષણ, યશ, જ્ઞાન અને સમૃદ્ધિ તથા કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય.’ ખલિલ જિબ્રાન કહે છે, ‘ઉમદા પુસ્તક એ સાચો શિક્ષક છે. તે તમને તમારા પોતાના મગજના ઉંબરા સુધી દોરી જાય છે.’

ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન્ જેમના નામે 5-સપ્ટેમ્બર ‘શિક્ષક દિન’ તરીકે ઉજવાય છે તેઓ કહે છે, ‘દરેક મહાન સાહિત્યકૃતિમાં જીવન તરફની ચોક્કસ દૃષ્ટિ, વાસ્તવિકતાનું દર્શન અને સુસંગત નૈતિક વલણનું પ્રતિબિંબ જોવા મળે છે. જ્યોર્જ બર્નાડ શોના મતે, ‘વિચારસરણી માટેના યુદ્ધમાં પુસ્તકો એ સહુથી મોટું શસ્ત્ર છે.’ વિક્ટર હ્યુગોના મતે, ‘આપણું ભાવિ પુસ્તકોના હાથમાં છે, બૉમ્બના નહિ; શાંતિના હાથમાં છે, યુદ્ધના નહિ.’ મહાત્મા ટૉલ્સ્ટૉયનું ‘WAR AND PEACE' પુસ્તક ક્રાંતિકારી છે. લૉન્ગ ફેલોના મતે સારાં પુસ્તકો જેવો કોઈ કાયમી મિત્ર નથી. પુસ્તકો સમયના વિશાળ સાગરમાં ઊભી કરવામાં આવેલી દીવાદાંડી સમાન છે.

ચિંતક ગુણવંત શાહ કહે છે, ‘ જે ઘરમાં દસ સારાં પુસ્તકો ન હોય એવા ઘરમાં દીકરી આપવામાં કે લેવામાં જોખમ છે.’ ‘પુસ્તકોને મિત્રભાવે જોવાની ટેવ કેળવવી પડશે. મિત્ર દગો દઈ શકે, પુસ્તક કદી દગો દેતું નથી. એ ખોવાઈ જાય પછી પણ જીવનભર પ્રેરણા આપતું રહે છે. દિલ દઈને વાંચો રે વાંચો.’

ગ્રંથથી ગ્રંથિ ટળે, ઊઘડે અંતર દ્વાર. દિનકર જેવો કવિ કહે છે, ‘કલમ દેશ કી બડી શક્તિ હૈ, ભાવ જગાનેવાલી; દિલકી નહીં દિમાગોં મેં ભી આગ જગાને વાલી.’ શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી માટે નિત્ય વાંચન સ્વાધ્યાયનો સંસ્કાર કેળવાય તો સમાજમાં ક્રાંતિ થાય. યુવાનો તો કોઈપણ રાષ્ટ્રના મશાલચી છે. તેઓ વાંચે, વિચારે અને ક્રાંતિકારી બને તો અનેક વૈશ્વિક સમસ્યાઓ સ્વયં ઉકલી જાય. એ સોનેરી અવસર ક્યારે આવશે ? વાંચનારાઓના દુકાળને વાંચન પિપાસુમાં પલટીએ તો ! આપણે વાંચન વડે આપણા પરિવાર, સમાજને અને રાષ્ટ્રને અજવાળી ધન્ય થઈએ. સૌમાં ઉત્કટ વાંચન રસ કેળવાય એ જ પ્રાર્થના.

સંપર્ક : A/ ‘સુમંગલમ્’, ૫૧, લક્ષ્મીનારાયણ સોસાયટી,
મહાવીરનગર, મુ. હિંમતનગર
જિ. સાબરકાંઠા-383001

નિરાશાના પંખીને તમારા માથા પર માળો ન બાંધવા દો.

બોર્ડની પરીક્ષા તરફ દૃષ્ટિ હકારાત્મક રાખો...

પટેલ વિપુલ ડી.

કોઠારી કમિશને કહ્યું છે કે ભારતનું ભાવિ વર્ગખંડમાં ઘડાઈ રહ્યું છે. તેના ઘડતરના શિલ્પીઓએ વિદ્યાર્થીઓને વર્ષ દરમિયાન પરિરૂપ - ગુણભાર - બ્લ્યુપ્રિન્ટ - પ્રકરણ પ્રમાણે વર્ગમાં અધ્યાપન કાર્ય કરાવ્યું છે. ચાલુ વર્ષે કોરોના વૈશ્વિક મહામારી વચ્ચે વિદ્યાર્થીઓની ધો.10 અને ધો.12ની જાહેર પરીક્ષા બોર્ડ દ્વારા 70 ટકા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે લેવાનાર છે. હેતુલક્ષી પ્રશ્નોનું પ્રમાણ 30 ટકા છે ત્યારે આવા સમયે બોર્ડની જાહેર પરીક્ષા તણાવમુક્ત અને હકારાત્મક અભિગમ મુજબ આપવી જ રહી.

વૈશ્વિક મહામારીના સમયગાળામાં શાળાના શિક્ષકોએ ઓનલાઈન / ઓફલાઈન શિક્ષણ આપવા ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો છે. આપે (વિદ્યાર્થીઓ) ઘરે બેસીને આયોજનબદ્ધ તૈયારી કરી છે. તેવા સમયે કયારે ગભરાવવાની કોઈ જરૂર નથી. જેનું મન પ્રફુલ્લિત તેનું પરિણામ તેજસ્વી હોય છે. બોર્ડનું પરીક્ષા માટેનું આયોજન એકદમ અદ્ભુત અને પ્રેરણાત્મક હોય છે.

વિદ્યાર્થીનાં માતા-પિતાએ પણ ડર રાખવાની જરૂર નથી. વિદ્યાર્થીઓ સાથે ઘરે હકારાત્મક અભિગમ રાખવો. નકારાત્મક વાતો કયારેય પણ કરતાં નહિ. નહિ આવડે તો ? નાપાસ થઈશ તો ? ભણવામાં વારંવાર ટોક ટોક કે સૂચના આપવાનું બંધ કરી દો. કોઈ બાળકની તુલના તમારા બાળક સાથે કયારે કરશો નહિ. તેને પ્રોત્સાહન આપો તેની સાથે મિત્રભાવે વર્તાવ કરો. તેને ટી.વી. / મોબાઈલ રમવા દો અથવા જોવા દો તે પણ ખીલતું યૌવન છે. બાળકને બાળક રહેવા દો. તેની સાથે વાતો કરો. દુનિયાના મહાપુરુષોની સારી બાબતો જણાવો. વિદ્યાર્થીને પ્રેરણાત્મક બાબતો કહો. તેની સ્વસ્થતા બાબતે જાગૃત રહો. નિયમિત પ્રોટિન કે પૌષ્ટિક આહાર આપો.

- વિદ્યાર્થી મિત્રો, અભ્યાસ કે ભણતરનો હેતુ માત્ર પરીક્ષામાં પાસ કરવાનો અને પદવી પ્રાપ્ત કરવાનો નથી. વિદ્યા દ્વારા સારા નાગરિકો તૈયાર કરવાનો છે. જીવન જીવવા અને અર્થોપાર્જનની ક્ષમતા કેળવવાનો છે. જેથી વિદ્યાર્થી મિત્રો પરીક્ષા તરફનો સંકુચિત અને નકારાત્મક દૃષ્ટિકોણ બદલીને હકારાત્મક રચનાત્મક દૃષ્ટિ કેળવવાની તાતી જરૂરિયાત છે.
- દુનિયાના મહાપુરુષો નિષ્ફળ થયા પછી ખૂબ સફળ થયા છે. નાસીપાસ થવાની જરૂર નથી. ભારતના માનનીય ભૂતપૂર્વ ગૃહપ્રધાન ભારત રત્ન સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ ધો. 10 (ઓલ્ડ એસ.એસ.સી.)માં નાપાસ થયા હતા. તેમ છતાંય ઈંગ્લેન્ડમાં જઈ બેસ્ટ અને શ્રેષ્ઠ બૅરિસ્ટર થઈને આવ્યા. ચાર વર્ષની પરીક્ષા દોઢ વર્ષમાં પાસ કરી અને 50 પાઉન્ડનું ઇનામ મેળવ્યું. જેના માટે તેઓ દરરોજ 14 કલાક વાંચન કરતા હતા. બસ અભિગમ બદલી નાખશો, તો પરિણામ પણ હકારાત્મક મળશે.
- વર્ષ દરમિયાન પ્લાનિંગ આયોજનબદ્ધ તૈયારી કરી છે તો તમારે આત્મવિશ્વાસ કેળવવાની ખૂબ જરૂર છે. મન મજબૂત, આત્મવિશ્વાસ પર ભરોસો રાખશો એટલે અવશ્ય સફળ થવાશે.
- થોમસ આલ્વા એડિસન બલ્બની શોધ કરવા વારંવાર નિષ્ફળ થતા ત્યારે તેમનો સ્ટાફ તેમની મશ્કરી કરતો. એક દિવસ સફળ થવાશે તે જ આત્મવિશ્વાસે વિશ્વને અજવાળું આપતા બલ્બની ભેટ આપી.
- રમતવીર મહાન ક્રિકેટર સચિન તેંડુલકર ધો.10 નાપાસ છે. પણ આઈ લવ ક્રિકેટ ઓલ ક્રિકેટ મારું

વહેતા પાણીની છે વાણી, મને બચાવો નહિતર દરિયો જાશે મને તાણી.

જીવન ક્રિકેટ છે. મારું લક્ષ ક્રિકેટ છે. સફળ બલ્લેબાજ અને વિશ્વનો વધુ સદી ફટકારનાર ક્રિકેટર બન્યો.

- પરીક્ષાના સમયે હકારાત્મક વિચારો કરો- નકારાત્મક દૃષ્ટિકોણને કાયમી ફગાવી દો તો જ જીવનનું કલ્યાણ થશે.
- આ જીવનની અંતિમ પરીક્ષા નથી. આવી તો અનેક પરીક્ષાઓ આવશે. માત્ર આપનો અભિગમ બદલવાની જરૂર છે. વર્ગખંડમાં પ્રવેશ મેળવ્યા પછી ઊંડા શ્વાસ અને પ્રભુસ્મરણ કરવાથી આત્મશક્તિ અને આત્મવિશ્વાસ વધે છે. આપણે જ પરીક્ષા પાર પાડવાની છે તો ડર લાવવાની જરૂર નથી.
- દરરોજ પ્રાણાયામ - ઊંડા શ્વાસ લો. નકારાત્મક બાબતો છોડવાનું શીખી જાઓ.
- ભારતના માનનીય ભૂતપૂર્વ રાષ્ટ્રપતિશ્રી એ.પી.જે. અબ્દુલ કલામ સાહેબને વાંચો સ્વપ્ન આવે તો તેને પકડી લો. તેને સાકાર કરવા તન-મનથી સતત પ્રયત્નશીલ રહો. તે સ્વપ્ન સાકાર થશે.
- પરીક્ષાના સમયે નજર બદલવાની જરૂર છે. નજરિયા બદલાઈ જશે. દૃષ્ટિકોણમાં બદલાવ આવવાથી પ્રફુલ્લિત મનથી સારી પરીક્ષા આપીશું અને સફળ થઈશું.

વિદ્યાર્થી મિત્રો, એસ.એસ.સી. / એચ.એસ.સી. બોર્ડની પરીક્ષા આપવા જવાના છો ત્યારે હકારાત્મક અભિગમ અને આત્મવિશ્વાસ સાથે વર્ગખંડમાં પ્રવેશો તમે અચૂક સફળ બનશો. વર્ષ દરમિયાન મહેનત કરી છે. આપની પાસે આત્મવિશ્વાસ અને મહેનતનું ભાથું છે, ત્યારે ગભરાવવાની જરૂર નથી. એક શિક્ષક તરીકે મારા વિદ્યાર્થી મિત્રો ઊઠો, જાગો અને ધ્યેય પ્રાપ્તિ માટે પરીક્ષામાં હકારાત્મક ભાવે શ્રેષ્ઠ દેખાવ કરો તેવી શુભેચ્છા.

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની યુટ્યુબ ચેનલ

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની યુટ્યુબ ચેનલ 'GSHSEB Gandhinagar' છે. જેમાં ધોરણ-9 થી 12 ના મુખ્ય વિષયોના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો તેમજ JEE અને NEET ની પરીક્ષાના માર્ગદર્શન માટેના ખાસ શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો અપલોડ કરવામાં આવેલા છે. યુટ્યુબ પર 'GSHSEB Gandhinagar' લખીને સર્ચ કરવાથી આ કાર્યક્રમો જોઈ શકાશે. આ ઉપરાંત, બાજુમાં દર્શાવેલ QR કોડ સ્કેન કરવાથી પણ બોર્ડની યુટ્યુબ ચેનલ 'GSHSEB Gandhinagar' જોઈ શકાશે. હાલમાં બોર્ડની યુટ્યુબ ચેનલના સબસ્ક્રાઈબર્સની સંખ્યા એક લાખને પાર થઈ ગઈ છે તથા વ્યૂઅર્સની સંખ્યા 86,00,900ને આંબી ગઈ છે. આ અનોખી સિદ્ધિ મેળવવી એ બાબત આનંદદાયક અને ગૌરવપ્રદ છે. આ અંગે આપના સાથ-સહકાર માટે આપનો હૃદયપૂર્વક આભાર વ્યક્ત કરવામાં આવે છે. હજુ પણ વધુને વધુ વિદ્યાર્થીઓ બોર્ડની યુટ્યુબ ચેનલના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોનો લાભ મેળવે તે માટે તમામ માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્યશ્રીઓ અને શિક્ષકશ્રીઓ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને જરૂરી માર્ગદર્શન આપવામાં આવે તે માટે તેમજ આ ચેનલ Subscribe અને Share કરવામાં આવે તે માટે વિનંતી કરવામાં આવે છે.

બી.એન.રાજગોર
સંયુકત નિયામક
ગુ. મા. અને ઉ. મા. શિક્ષણ બોર્ડ

ભણવા-ભણાવવાની, શીખવા-શીખવવાની હર પળે જે ઉત્કટતા ધરાવે તે શિક્ષક શ્રેષ્ઠ સફળ નીવડે છે.

વિદ્યાર્થીને ધ્યેયની ઓળખ કરાવે તે શિક્ષક

ડૉ. સંતોષ દેવકર

'ટ્રેનિંગ, વેરી સિમ્પલ'
'ઑફકોર્સ સ્ટેમિના'

'ડિગ્રી ભલે હોય પણ સૌથી વધારે જરૂરી છે સ્કિલ.'

યુવા યુવતીઓનું એક જૂથ જંગલ તરફ પ્રયાણ કરતું હતું. તેમના કોચે યુવાઓ સમક્ષ એક પ્રશ્ન મૂકયો અને યુવાનોની થિંકિંગ પ્રોસેસ ચાલુ થઈ ગઈ. કોચે પ્રશ્ન પૂછયો હતો કે પર્વતની ટોચે ધ્વજ ફરકાવવા માટે શેની જરૂર પડે?

એક યુવતીએ તુરંત જવાબ આપ્યો કે ઈક્વિપમેંટ્સની જરૂર પડે. બીજા એક યુવાને કહ્યું કે એ તો ઠીક પણ ટ્રેનિંગ વગર કશું શક્ય નથી. તાલીમબદ્ધ વ્યક્તિ જ ટોચે પહોંચી શકે છે. વળી એક યુવતીએ બધી બાબતોને નકાર આપ્યો અને કહ્યું કે બધું જ હોય પણ વ્યક્તિમાં સ્ટેમિના જ ન હોય તો જે હોય તે બધું નકામું. કોઈપણ વ્યક્તિ કામની શરૂઆત કરે ત્યારે સ્ટેમિના ખૂબ જ જરૂરી હોય છે. છેલ્લે ઊભેલા યુવાને પોતાની પદ્ધતિએ જવાબ વાળ્યો. તેણે કહ્યું કે મારા મતે તો 'સ્કિલ' વગર બધુ જ નિરર્થક છે. આજકાલ સ્કિલવાળી વ્યક્તિ જ ટોપર હોય છે એ નિર્વિવાદ છે. કોચ શાંતિથી બધાના જવાબો સાંભળી રહ્યા. હવે કોચના પ્રત્યુત્તર તરફ સૌની મીટ મંડાયેલી હતી.

કોચે કહ્યું, ટ્રેનિંગ, સ્કિલ, સ્ટેમિના, અને ઈક્વિપમેન્ટ્સ બધું જ જરૂરી છે. પરંતુ જ્યાં તમારે ધ્વજ ફરકાવવાનો છે એ પર્વતનું અસ્તિત્વ હોવું ખૂબ જરૂરી છે. જો પર્વત જ ન હોય તો ધ્વજ કયાં ફરકાવવાના હતા? પર્વત એ ધ્યેય છે. જ્યાં સુધી જીવનમાં ધ્યેય નક્કી થયેલું નહિ હોય ત્યાં સુધીની બધી જ બાબતો નિરર્થક છે.

તાલીમબદ્ધ હોવું કે ભાતભાતના ઈક્વિપમેન્ટ્સ હોવા કે સ્કિલવાળા હોવું ચોક્કસ જરૂરી છે. પરંતુ સૌથી વધુ જરૂરી છે પર્વતનું હોવું. પર્વત હોય તો તેની ટોચ પર ધ્વજ ફરકાવી શકાય છે! તે માટે પર્વતનું અસ્તિત્વ અનિવાર્ય છે. 'કયાં જવું છે અને શા માટે જવું છે' તેની ખબર ન હોય તો બધા જ સાધનો અને તરકીબો નકામી નીવડે છે.

ધ્યેય વગરનું જીવન પાઈલોટ વગરના પ્લેન જેવું છે. ધ્યેય પાછળ દોડનારા નીમપાગલ અવસ્થાએ કામ કરતા હોય છે. 'શા માટે' નો જવાબ મળી જાય ત્યારે સફળતા પોતીકી લાગતી હોય છે.

શિક્ષક કર્મ અને ધર્મને સમજનારા શિક્ષકોનો આજે અભાવ વર્તાય છે ત્યારે વિદ્યાર્થીને યોગ્ય દિશાનિર્દેશ કરે તે જ સાચો માર્ગદર્શક બની રહે છે. ધ્યેય આપે, ધ્યેય તરફ વાળે, તે મેળવવા માટેનું વિદ્યાર્થીમાં ધૈર્ય નિર્માણ કરે તે શિક્ષક.

સફળ થનાર વિશ્વની તમામ વ્યક્તિઓ બહુ પહેલેથી ધ્યેયને પારખી લેતી હોય છે. ધ્યેય વગરનો વિદ્યાર્થી લગભગ કયાંય પહોંચી શકતો નથી. શિક્ષકનું મુખ્ય કર્મ વિદ્યાર્થીઓને ધ્યેયની ઓળખ કરાવવાનું અને તે તરફ વાળવાનું છે.

મિસરી

મથો તોયે ન આવ્યો શ્વાસ છાતીમાં,
પછી સમજ્યો હવા આજે હવામાં છે.
ફરક બસ એ જ છે મહેનત ને કિસ્મતમાં,
ફરજ ને ચાલવા-ચાલી જવામાં છે.

– કિરણસિંહ

સંપર્ક : આચાર્યશ્રી,
ચિમનભાઈ પટેલ વિદ્યાસંકુલ,
મુ. વેગા, તા. ડભોઈ, જિ. વડોદરા

હક્ક વગરનું પડાવી લેશો તો મહાભારત સર્જાશે. હક્કનું છોડી દેશો તો રામાયણ રચાશે.

આચારસંહિતા - આજની જરૂરિયાત

સહદેવસિંહ એસ. સોનગરા

ભારત વર્ષના ઇતિહાસ તરફ પાછું વળીને જોશો તો સમગ્ર જનસમૂહ માત્ર ચાર વર્ણોમાં વહેંચાયેલો હતો. અને દરેક વર્ણ પ્રથા સમાજ માટે ઉપયોગી કર્મ સાથે એવી રીતે જોડાયેલી હતી કે બધા એકબીજાની જરૂરિયાતો માટે પૂરક હતા. પણ સમય જતા બદલાવાની સાથે પરિવર્તનો આવતાં જ રહે છે. કર્માધારિત વર્ણવ્યવસ્થાની જગ્યાએ વર્ણ આધારિત સમાજવ્યવસ્થા ઊભી થઈ ગઈ. આવાં પરિવર્તનો કઈ બે પાંચ વર્ષમાં નહિ પણ સેંકડો વર્ષો દરમિયાન સહજ રીતે જ થઈ જતા હોય છે.

આજની શિક્ષણવ્યવસ્થા પણ આવા ઘણાં વર્ષોનાં પરિવર્તનોનું પરિણામ છે. પહેલાં આશ્રમપ્રથા આવી, પછી ગુરુકુળ વ્યવસ્થા હતી અને આજે શાળા મહાશાળાઓ છે.

નવી શિક્ષણનીતિ-2020 [NEP-2020] માં આમૂલ પરિવર્તનોને અવકાશ મળે એવી સૌને અપેક્ષા છે. ઘણા લાંબા સમય પછી પુસ્તકિયા જ્ઞાન આધારિત શિક્ષણવ્યવસ્થામાં ફેરફાર કરી સત્રમાં એક સપ્તાહ દફતર વગર બાળકોને શાળાએ મોકલવાની પરિકલ્પનાએ આકાર લીધો છે.

મેં એક વ્યંગકારને એક પ્રસંગમાં બોલતા સાંભળ્યા હતા કે સાંદીપનિ ઋષિના આશ્રમમાં સામાન્ય પરિવારનાં બાળકોની સાથે જ રાજવી પરિવારનાં બાળકો ભણતા હતાં, માટે જ કૃષ્ણ અને સુદામા સહાધ્યાયી હતા. ઉજ્જૈનમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને સુદામા સાથે ભણ્યા હતા, તે સ્થળે તેમના અવશેષો જોવા મળે છે. સાંદીપનિ ઋષિનો આશ્રમ ભારતવર્ષની સૌ પ્રથમ સરકારી શાળા હતી. જ્યારે ગુરુ દ્રોણાચાર્ય માત્ર રાજવી પરિવારનાં સંતાનોને જ ભણાવતા. ભારતવર્ષમાં સેલ્ફ ફાઈનાન્સ શિક્ષણની શરૂઆત છેક મહાભારત કાળથી જ શરૂ થયેલ છે. ભગવાન રામ અને તેમના ભાઈઓએ પણ ગુરુ વશિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્રની આકરી વૈદિક શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી હતી. મુખ્યત્વે ગુરુ વશિષ્ઠે જીવન પદ્ધતિ અને વિશ્વામિત્રે યુદ્ધ સમયે કામ આવે તેવી તાલીમ આપી હતી. આમ શિક્ષણ આદિકાળથી ચાલી આવતી વ્યવસ્થા છે. જેમાંથી પસાર થવું સૌ કોઈ માટે અનિવાર્ય છે.

ભારતવર્ષની પૌરાણિક પદ્ધતિમાં પુસ્તકની સાથે જીવન ઉપયોગી કલાનું જ્ઞાન આપવામાં આવતું. એટલે કે સાચી કેળવણી હતી. સરવાળે શિક્ષણ માણસની જીવનશૈલીને પ્રભાવિત કરવાને બદલે જીવનનિર્વાહનું સાધન અને અર્થ ઉપાર્જનનું સાધ્ય બનીને રહ્યું છે. માણસને ઈશ્વરકૃપાથી મળેલી શક્તિઓ આખી અલગ વાત છે. ગામડાની જિલ્લા-પંચાયત સંચાલિત શાળાઓ કે સરકારી શાળામાં ભણતાં બાળકો પણ કેટલીકવાર શ્રેષ્ઠતાના શિખર ઉપર બિરાજે છે. સમાજ, સરકાર કે વ્યવસાયમાં સફળતાની ટોચ ઉપર જઈને બિરાજે છે. જ્યારે અત્યંત મોઘું શિક્ષણ મેળવેલાં સંતાનો કયારેક સામાન્ય વિકાસ પણ નથી કરી શકતા. આપણા સમાજમાં અને આપણી આજુ બાજુ આવાં કેટલાંય ઉદાહરણો જોવા મળે છે. શાળામાં શિક્ષણે કરેલી સામાન્ય શિક્ષાને સહજ રીતે સ્વીકારતા માતા-પિતાનાં સંતાનો સહજતાથી સફળતા મેળવે છે. જ્યારે બાળકની સામાન્ય ફરિયાદને પણ કાયદાની એરણે તોલતા માતા-પિતાનાં સંતાનો ક્યારેક પાછળ રહી જાય છે. આજે વર્ગખંડોમાં ભણાવતા શિક્ષકો માટે આચારસંહિતા છે, પણ વિદ્યાર્થીઓ કે વાલીઓ માટે કોઈ આચારસંહિતા નથી. પરિણામે દરેક વખત એક જ દિશામાંથી તેનું મૂલ્યાંકન થાય છે. પરિણામે મોટાભાગના શિક્ષણના વ્યવસાય સાથે જોડાયેલા શિક્ષકો, અધ્યાપકો, આચાર્યો ગુણવત્તાલક્ષી શિક્ષણ કાર્ય કરવાને બદલે માત્ર શિક્ષણ કાર્ય કરવા પ્રેરાય છે. કાયદાની એરણે તોલાવાને બદલે સલામતી અને સ્વમાન જળવાય તેવી રીતે વર્તવા મજબૂર છે. પોતાના સેવાકાળ દરમિયાન કોઈ એવોર્ડ મળે કે ન મળે, પણ કોઈ અપયશ તો ન જ મળે તેવી

પુસ્તક ખિસ્સામાં રાખેલો બગીચો છે.

માનસિકતાથી કામ કરવા પ્રેરાય છે. વર્ગમાં પોતાની સામે બેઠેલું બાળક સારી રીતે ભણે, નહિતર શાંતિથી સમય પસાર કરે એમાં જ સૌનું ભલું છે, તેવું સમજવા માંડે છે. આવી સંવેદનશીલ સ્થિતિના કારણે છેવટે તો નુકસાન સમાજને જ છે. પ્રભાવશાળી શિક્ષણ અને સમાજના ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે આપણે સૌએ વિચારવાનો સમય પાકી ગયો છે.

સંપર્ક : આચાર્યશ્રી,નવદીપ વિદ્યાલય, નીમા સંકુલ, નવાવાડજ, અમદાવાદ

જીવનકોયડાનો ઉકેલ : શિક્ષણ

વર્ષો પહેલાં અંગ્રેજીમાં એક વાર્તા વાંચી હતી. એક ગામડામાં રાત્રે કેટલાક લોકો ભેગા મળી વાતો કરતા બેઠા હતા. ત્યાં આકાશમાં તેજલિસોટો દેખાયો. ગામલોકોએ જોયું કે એક તેજસ્વી આકૃતિ તેમના તરફ આવી રહી છે. કુતૂહલભરી નજરે તેઓ તેને જોઈ રહ્યા. ત્યાં તો આકાશમાંથી આવનાર દેવદૂતે જમીન પર પગ ટેક્વ્યા. બધાને આશા બંધાઈ કે આકાશદૂત તેમને સોનામહોરો, સારું ખાવાનું, સરસ કપડાં વગેરે આપશે અને તેઓ ન્યાલ થઈ જશે. પરંતુ તેઓની નિરાશા વચ્ચે દેવદૂતે તો દરેકને એક થેલો આપ્યો અને કહ્યું : 'તમે સૌ ઉગમણી દિશામાં ચાલવા માંડો, રસ્તામાં પથરાઓ મળે તે આ થેલામાં ભરતા જજો. સવાર સુધી પથરાઓ ભરવાનું ચાલુ રાખશો અને ત્યાં સુધી થેલામાં ન જોશો. સવાર થાય ત્યારે જ્યાં હો ત્યાં રોકાઈ જશો અને ત્યારે થેલામાં જોશો.' આમ કહી દેવદૂત આકાશમાં ઊડી ગયો. ગામલોકો મોં વકાસીને જોઈ રહ્યા. ચાલવામાં કોઈને રસ ન હતો. પરંતુ દેવદૂતે કહ્યું હતું એટલે તેઓ પૂર્વ દિશામાં ચાલવા લાગ્યા. રસ્તામાં પથરાઓ તો ઘણા હતા, પરંતુ વીણવાનો કંટાળો આવે, ઉપાડતાં થાક લાગે અને પાછો વિચાર પણ આવે કે આ પથરાઓનું કરવાનું શું ? એટલે કેટલાકે ખાસ કોઈ પથરાઓ લીધા જ નહિ, કેટલાકે કમને થોડા ભેગા કર્યા, જ્યારે થોડા લોકોએ **'જે કામ કરીએ એ આનંદથી સારી રીતે કરવું જોઈએ'** એમ વિચારી બને એટલા વધુ પ્રમાણમાં પથરાઓ થેલામાં ભર્યા. છેવટે સવાર પડ્યું અને દરેકે પોતપોતાના થેલામાં જોયું. સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે થેલામાં પથરાઓ ન હતા. સોનામહોરો અને હીરા હતાં. જેમણે થોડા પથરા લીધા હતા તેમના પસ્તાવાનો પાર ન હતો. તેમને થયું કે વધુ પથરા લીધા હોત તો વધુ સુવર્ણમહોરો અને હીરા મળત ને ! પણ અવસર ચૂકાઈ ગયો હતો. પસ્તાવાનો હવે કોઈ અર્થ ન હતો.

વાર્તાનો સાર સ્પષ્ટ છે. ભણવામાં ઘણું ભારરૂપ લાગે છે, ઘણું અર્થહીન લાગે છે. પછી ભણતરનું ખરું મૂલ્ય તો એ પૂરું થઈ ગયા બાદ જ સમજાય છે. જીવનમાં ઘણીવાર શિક્ષણ દરમિયાન પથરાઓ લાગે તે હીરા બની જાય છે. જેમણે સમજપૂર્વક, ધીરજપૂર્વક, પ્રયત્નપૂર્વક ભણતરનો ભાર વેંઢાર્યો હોય છે તેને માટે એ જીવનમાં આશીર્વાદરૂપ બની જાય છે. જેનો ભણતરનો થેલો ખાલી છે, તેનો જીવનની સફળતાનો થેલો પણ ખાલી રહેવાની શક્યતા છે. જીવનની સફળતાનો અર્થ સામાન્ય રીતે સારી નોકરી હોવી, સારી કારકિર્દીનું ઘડતર થવું એવો કરવામાં આવે છે અને શિક્ષણ આ બાબતમાં ઉપયોગી છે માટે શિક્ષણ લેવું બહુ જરૂરી છે એમ કહેવામાં આવે છે. શિક્ષણની આ ઉપયોગિતા વિશે બે મત નથી. કોઈપણ પ્રકારની કારકિર્દીના ઘડતર માટે શાળા, મહાશાળા અને યુનિવર્સિટી કે વિદ્યાપીઠનું શિક્ષણ આજે અનિવાર્ય છે. પરંતુ આ ઉપરાંત જીવનનાં વલણો અને મૂલ્યો ઘડવામાં, જીવનના વિવિધ તબક્કે ઊભી થતી પરિસ્થિતિ સમજવામાં અને તેનો સફળતાપૂર્વક સામનો કરવામાં પણ શિક્ષણ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે.

સંકલન : ડૉ. એમ. એચ. વસાવડા (વલ્લભવિદ્યાનગર)

શિક્ષક સતત શીખતો ન રહે, તો એ કદી શીખવી ન શકે.

શિક્ષક-વિદ્યાર્થી સંબંધ

જીતુ નાયક

"પળે પળે નાનાં બાળકોમાં વસતા મોટા આત્માનું હું દર્શન કરું છું. એ દર્શન મારામાં એ પ્રેરણા ઉપજાવી રહ્યું છે કે બાળકોના અધિકારોની સ્થાપના કરવાને જ હું જીવતો રહું અને એ કામ કરતાં જ મરી ખૂટું."

આ પવિત્ર શબ્દો જેના છે એ ગિજુભાઈ બધેકાનો જન્મ 15મી નવેમ્બર 1885ના રોજ ભાવનગર જિલ્લાના વલભીપુર ગામે થયો હતો. 'શિક્ષણ અને સાહિત્યના ક્રાંતિકારી પુરુષ' એવો શબ્દ ગિજુભાઈ માટે પ્રયોજવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. તેઓ શરૂઆતમાં વ્યવસાય અર્થે આફ્રિકા ગયા. પાછા આવી કાયદાનું જ્ઞાન મેળવી વકીલાતનો ધંધો શરૂ કર્યો. આ સમય દરમિયાન તેમના ઘરે 1913માં એક દીકરાનો જન્મ થયો. આ દીકરાનો ઉછેર, શિક્ષણ અને સંસ્કાર માટેની ચિંતાઓ કરતાં કરતાં માદામ મોન્તેસોરીનું બાળકેળવણીનો નવો અને સાચો માનવીય અભિગમ ધરાવતું પુસ્તક તેમના હાથમાં આવી ગયું. આ જ એમનાં જીવનનો વળાંક અને ગુજરાતી શિક્ષણ ક્ષેત્રે થયેલી સાચી દોરવણીની શરૂઆત. પછી તો તેઓ સમગ્ર ગુજરાતનાં બાળકોની ચિંતા કરવા લાગ્યા અને વકીલાતનો વ્યવસાય છોડી દઈને ભાવનગરની દક્ષિણામૂર્તિ શિક્ષણસંસ્થામાં જોડાઈ ગયા. બસ ત્યારથી માર અને ભાર વિનાના ભણતરના આગ્રહી, આપણા સૌના પ્યારા અને આદર્શ 'મૂછાળી મા'ના હુલામણા નામથી જાણીતા બનેલા ગિજુભાઈ બધેકા બાળશિક્ષણ અને બાળસાહિત્યના બ્રહ્મા બની ગયા.

શિક્ષક એ રાષ્ટ્ર નિર્માણનો ઘડવૈયો છે તો બાળક રાષ્ટ્રનિર્માણનો પાયો છે. આ વાત ગિજુભાઈ ખૂબ જ સારી રીતે જાણતા હતા. માટે જ શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચેના સંબંધને તેમણે ખૂબ જ મહત્ત્વ આપ્યું છે. શિક્ષક ત્યારે જ સફળ થાય છે કે જ્યારે તે ભણનાર સાથે તન્મય થઈ જાય છે. ભણનાર ત્યારે જ સફળ થાય છે કે જ્યારે તે ભણાવનાર સાથે એકતાર થઈ જાય છે. ભણનાર-ભણાવનારની એકતાનતા એટલે જ વિદ્યાની ઉપાસના. આ ભણતર માત્ર ક, ખ, ગ, ઘ... નું હોય કે, શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું હોય. જ્યાં આ ભણતર ચાલતું હોય ત્યાં વિદ્યાદેવીનું મંદિર છે ને ત્યાં એની પૂજા-અર્ચના ચાલતી જ રહે છે.

બાળક પ્રથમ દરેક કામ જાતે જાડું કરે છે. આગળ વધતાં એ જ કામ ઝીણું કરે છે. રંગના જાડા લીટા કાઢતાં કાઢતાં પરિણામે તે આછાં લીટા કાઢતાં શીખે છે. શરૂઆતમાં બાળક બેસવું, ઊઠવું, ખાવું, પીવું, બોલવું વગેરે કામ બેતાલ ને બેઢંગું કરે છે પણ આગળ વધતાં તે સૌંદર્યપૂર્ણ, તાલબદ્ધ અને મેળવાળું દેખાય છે. આમ બાળક જાડામાંથી ઝીણા તરફ જતું હોય છે. શિક્ષણમાં આ વિચાર મહત્ત્વનો છે. એકદમ ઝીણી દૃષ્ટિનો આગ્રહ રાખવો એ ભૂલ છે. વિકાસ સાથે જ મનુષ્યની દૃષ્ટિ આગળ વધશે ને એમ મનુષ્ય પ્રગતિને માર્ગે આગળ ને આગળ જશે. વિકાસનો આ ક્રમ સ્વાભાવિક છે. એને આપણે સૌ શિક્ષકોએ ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ.

સાચો ગુરુ તે જ છે જે પોતે જાણતો નથી કે હું ગુરુ છું. તે સદા શિષ્યભાવે પોતાને ભાળે છે. જ્યાંથી પણ વિદ્યા મળે છે ત્યાંથી સહજ ભાવે લઈ લે છે. સાચા ગુરુને સાચો શિષ્ય જ પારખે છે. એવી જ રીતે સાચો ગુરુ સાચા શિષ્યને તાવે છે. સાચો શિષ્ય તેમાં આનંદ લે છે. ખોટો ગુરુ શિષ્યને આંજે છે અને દંભને ઓપ આપે છે. ગુરુ શ્રોત્રીય, બ્રહ્મનિષ્ઠ અને દયાળુ હોય એવું શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. શ્રોત્રીય થવું ઘણું જ સહેલું છે. શાસ્ત્રોને પોપટની જેમ જાણવા માત્ર ભારરૂપ છે. બ્રહ્મનિષ્ઠ પણ થઈ શકાય. તત્ત્વદર્શનના જાણકાર પણ અભિમાની હોય છે. કોઈ વિરલ ગુરુમાં જ દયાળુપણું હોય છે. તેવો ગુરુ શિષ્યના અજ્ઞાનથી પીડાય છે. તેને ફેડવા જાતે જ દુઃખ સહન કરે છે. જ્યાં સુધી શિષ્યનો ઉધ્ધાર ન થાય ત્યાં સુધી શિષ્યને કષ્ટ આપી પોતે

તમે જો જિંદગીને ચાહતા હો તો સમય વેડફી દેવાની લક્ઝરીનો ત્યાગ કરો.

કષ્ટ સહન કરે છે. તે શિષ્યને જાણ થવા દીધા વિના જ શિષ્યને મોટો કરી પોતે નાનો રહી તેનું હિત સાધે છે. આવો સદ્ગુરુ જેને મળે છે તે શિષ્ય ધન્ય બને છે.

બાળક એટલે ક્ષણે ક્ષણે વિકસતો, નવું નવું જાણતો અને અલગ અલગ નિરીક્ષણ કરતો જીવ. બાળકની દૃષ્ટિ પ્રશ્નાત્મક છે. તેનું હૃદય ઉદ્ગારાત્મક છે. તેનાં વ્યાકરણમાં પ્રશ્નચિહ્ન છે પણ પૂર્ણવિરામ ક્યાંય નથી. બાળક એટલે મૂર્તિમંત ગતિ. બાળક પાસે અલ્પવિરામ પણ નહિ. બાળકોને આપણે એમ ન કહીએ કે બસ આમ જ કરો. હું કહું છું તેમ કરો પણ બાળકોને આપણે કહીએ જુઓ, હું કેમ કરું છું તેમ તમે પણ કરી શકો છો.

શિક્ષણનું કાર્ય વહેતાં પાણી જેવું છે. જ્યાં સુધી મનુષ્યના શિક્ષણનો પ્રશ્ન છે ત્યાં સુધી મનુષ્યની સર્વ શક્તિઓની વૃત્તિઓનો અભ્યાસ કર્યા વિના ન ચાલે. જેને ભણવાનું છે તેને જાણીએ નહિ, તેને શું ગમે છે, શું નથી ગમતું તેનો વિચાર કરીએ નહિ તો ભણતરનું કામ નિષ્ફળ જવાનું. શિક્ષકના કામનું સાર્થક્ય એક- બે વિષયો ભણાવી દેવામાં કે અમુક ધોરણ માટે તૈયાર કરવામાં કે ધોરણ 10 અને ધોરણ-12 પાસ કરાવી દેવા કે ગ્રેજ્યુએટ બનાવી દેવામાં નથી. ખરું શિક્ષણ બાળકને કે મનુષ્યને તેની અંદર રહેલી અનંત શક્તિઓનું જ્ઞાન કરાવવામાં છે. તેને પ્રાણવાન કરી તેનો કેવો ઉપયોગ કરવો એનું રહસ્ય બતાવવામાં છે. આમ કરવા માટે બાળકની શક્તિઓને સન્માનવી જોઈએ. તેના વૈયક્તિક વિકાસને પ્રથમ સ્થાન મળવું જોઈએ. તેને ભણાવવાને બદલે જાતે જ જ્ઞાનનો માર્ગ શોધી લેવા પ્રેરવો જોઈએ. આ કામ આજના શિક્ષકનું છે.

અને અંતે સમગ્ર ચિંતનના સારરૂપે એટલું કહેવા માંગુ છું કે... સરદાર કોણ થઈ શકે ? જેણે સાચી સિપાઈગીરી ઉઠાવી હોય તે. શેઠ કોણ થઈ શકે ? જેણે સાચી નોકરી કરી જાણી હોય તે. રાજા કોણ થઈ શકે ? જેણે પ્રજાનું દુઃખ દર્દ અંતરથી અનુભવ્યું હોય તે. શિક્ષક કોણ થઈ શકે ? જેણે સાચું વિદ્યાર્થી જીવન ગાળ્યું હોય તે.

(સંકલન : જીતુ નાયક, સર્વ વિદ્યાલય, કડી, જિ. મહેસાણા)
("પ્રાસંગિક મનન" - લેખક : ગિજુભાઈ બધેકા, પ્રથમ આવૃત્તિ-1934 પુસ્તકમાંથી સાભાર)

સંપર્ક : એ-34, બાલાજી રેસીડેન્સી, સુજાતપુરા રોડ, કડી-384440

વિદ્યાર્થીઓએ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબતો

1. કેટલા કલાક વાંચ્યું તે મહત્ત્વનું નથી, પણ કેવું વાચ્યું તે મહત્ત્વનું છે. પાઠ્યપુસ્તકોનાં કેટલાં પાનાં વાંચ્યા તે મહત્ત્વના નથી, પણ કેટલા ધ્યાનથી વાંચ્યા તે મહત્ત્વનાં છે.
2. સફળતાનું રહસ્ય સમજીએ :

   સફળતા = ત્યાગ + સંકલ્પ + અથાગ્ પરિશ્રમ
3. શિક્ષકે આપેલાં સૂચનોને ધ્યાનથી સાંભળી નોંધી લઈ જીવનમાં ઉતારો.
4. હકારાત્મક અભિગમ અપનાવો. જે જીવન હકારાત્મક વિચારોથી ઘડાય છે તે જ સફળ જીવન છે.
5. દરેક પરિણામ વખતે ઉત્તરવહીમાં થતી ભૂલોની નોંધ રાખો. વિષયવાર નોંધ હોય તો ભૂલ સુધારવામાં સરળતા રહે.
6. સાથોસાથ કયા પ્રશ્નમાં ઓછા ગુણ છે તેની નોંધ લઈ વધુ ગુણવત્તાવાળો ઉત્તર કેવી રીતે બને તે માટે પ્રયત્ન કરો.

(સંકલન)

જેવા વિચાર કરશો તેવા તમે થવાના, દિલના વિચાર નક્કી જીવન બની જવાના, માટે ઊંચા વિચાર કરો, નીચા કદી નહિ.

અભ્યાસ માટે સમય આયોજન

અશોક સોમપુરા

શિક્ષણ એ માનવવિકાસ માટે મૂળભૂત જરૂરિયાત છે. મા-બાપ આજે પોતાના વહાલસોયા બાળકના સારા વિકાસ માટે અને સારું શિક્ષણ આપવા માટે સદાય પ્રયત્નશીલ રહેતા હોય છે.

પરંતુ મા-બાપને પોતાના વ્યવસાય, વેપાર-ધંધા કે નોકરીમાં કે ઘરનાં કામોમાં સતત વ્યસ્ત રહેવું પડતું હોય છે. પરિણામે ઘણીયે વખતે તેઓ સંતાનના અભ્યાસમાં પૂરતું ધ્યાન આપી શકતાં નથી. ક્યારેક પૂરતી દોરવણી વિના બાળકો અભ્યાસ સારી રીતે કરી શકતાં નથી.

મા-બાપની વ્યસ્તતાને લીધે બાળકોના અભ્યાસમાં અધૂરપ રહેતી હોય તો તેના નિવારણના અનેક રસ્તાઓ છે. તેમાં મુખ્ય ગણાય સમયનું આયોજન. એ એક ઉત્તમ માર્ગ છે. સમયના આયોજનને લીધે આપણે સમયનો વધુમાં વધુ અને સારામાં સારો ઉપયોગ કરી શકીએ. સમયના પૂરતા ઉપયોગને કારણે આપણે આપણાં રોજિંદા ને લાંબેગાળે કરવાના થતાં કામને પૂરો ન્યાય આપી શકીએ. પરિવારના દરેક સભ્ય માટે પણ એ લાભદાયક બનશે. એને પરિણામે આપણે રોજિંદા જીવનમાં પણ પૂરતી અને વધુ વ્યવસ્થા ઊભી કરી શકીએ.

આ માટે આપણાં દૈનિક કામોની યાદી બનાવીએ. એમાં અતિ અગત્યનાં હોય તેવાં કામોને અગ્રતા આપીએ. જે તે કામનો ચોક્કસ સમય નક્કી કરીએ. આવું સમય-પત્રક આપણને તથા આપણાં બાળકને જરૂર મદદરૂપ થશે. શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલ સર્વે અંગો આ મુજબ વિચારી સમય આયોજન કરી શકે.

હવે આપણે શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલાં તમામ ઘટકોના સમય આયોજન અંગે વિચારીએ.

મા-બાપ :

દરેક મા-બાપે કુટુંબનાં નાના-મોટા કામની જવાબદારી લઈ તેને સફળતાપૂર્વક પાર પાડવાની હોય છે. સાથેસાથે પોતાના વ્યવસાયમાં પણ ધ્યાન આપવાનું હોય છે. આમાં તેમને સમય સાચવવો મુશ્કેલ બનતો હોય છે. આથી ખૂબ અગત્યના કામની નોંધ તેમજ વાર્ષિક આયોજન પણ કરવું પડશે. તેને કેવી રીતે પૂરું કરવાનું છે તે લખી રાખવું જરૂરી છે. જે તે વ્યવહાર કે પ્રસંગના સમયમાં કેવી રીતે કામ પાર પાડવું તેનો આગોતરો વિચાર કરેલો હશે તો આપણે કોઈ કામ માટે મૂંઝવણ અનુભવીશું નહિ.બાળકના અભ્યાસ માટે આકસ્મિક કોઈ પ્રવૃત્તિ માટેની માગણી આવે તોપણ આપણે તેને ખૂબ સહેલાઈથી પાર પાડી શકીશું.

પરિવાર :

પરિવારના સૌ સભ્યો પણ બાળકોના શિક્ષણ સાથે વધારે કે ઓછા સંકળાયેલા હોય છે. સૌ વિવિધ કામોની જાણકારી રાખતા હોય એ જરૂરી છે. જો સમયનું સરસ આયોજન થયેલું હશે તો પરિવારના સભ્યો એકબીજાને મદદરૂપ બની રહે છે. ઘરનો કયો સભ્ય ક્યારે અને ક્યાં, કેટલા વખત માટે, કયા કામમાં મદદરૂપ થશે તેની ઘરના સૌ સભ્યોને ખબર આવા આયોજનોથી પડે છે. આથી ક્યારેક કોઈના ઝડપી કામમાં તેઓ ખૂબ જ સરળતાથી એકબીજાને પૂરક થઈ શકે છે. વળી ક્યારેક જરૂરિયાત પ્રમાણે એક સભ્યને બદલે ઘરનો બીજો સભ્ય પણ જે તે કામ પૂરું કરી શકે છે. આથી દરેક સભ્યની સગવડ સચવાય છે. સમયની અને કામની ઘરના દરેક સભ્યને મોકળાશ રહે છે. તે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ બંને રીતે ઘરનાં બાળકોને ભણતરમાં મદદરૂપ થઈ શકે છે.

વારંવાર પ્રયત્ન કરવાથી અસંભવ પણ સંભવ બની જાય છે.

વિદ્યાર્થી :

ખુદ વિદ્યાર્થીએ તો ખૂબ ઝીણવટપૂર્વક સમયનું આયોજન કરવું જરૂરી છે. તો અનુભવાશે કે સારું ભણવું અને સાચું ભણવું એ જરાય અઘરું નથી. વિદ્યાર્થી તરીકે સમયનો વધુમાં વધુ ઉપયોગ અભ્યાસ માટે કરીએ તો અભ્યાસની ઘણી ચિંતાઓ ઓછી થઈ જાય છે.

આ માટે આપણે રોજના કામનું સારી રીતે આયોજન કરવું જોઈએ. સવારે વહેલા ઊઠવું, આપણાં રોજિંદા કામો પૂરા કરવા અને અભ્યાસ માટે સમય ફાળવવો જરૂરી હોય છે. ભણવાના સમયે ધ્યાન આપી ભણવું અને રમવાના સમયે સારી રીતે રમવું. આ વાતને યાદ રાખવી. અભ્યાસના દરેક વિષયનું કલાક મુજબ કે પછી દરેક વિષય માટે એક આખો અલાયદો દિવસ ફાળવી અભ્યાસ કરી શકાય. આની ખૂબ સારી અસર આપણા વ્યવહારમાં અને અંતે આપણા શાળાકીય પરિણામ પર પડે છે.

આપણાં કામમાં સમય આયોજનને કારણે આપણે નિશ્ચિત હોવાને લીધે આપણે ઘરના વડીલોને બોજારૂપ બનતા નથી. આપણે ક્રમિક રીતે અભ્યાસમાં આગળ વધીએ છીએ. ક્યારેક આપણી સાથે અભ્યાસ કરતા આપણા મિત્રોને પણ આપણે સહાયભૂત થઈ શકીએ છીએ.

આમ, વિદ્યાર્થી તરીકે આપણા નાના-મોટા આયોજનો સરળતા અને વ્યવસ્થા આપે છે. આવા આયોજન કરવા માટે ઘરના સભ્યોની મદદ પણ લઈ શકાય. સારા આયોજનની ટેવ અભ્યાસમાં આપણી સાથે સંકળાયેલા સૌ માટે ઉપયોગી બની રહે છે.

ઉપરાંત, ભવિષ્યમાં મોટી જવાબદારી સંભાળવાની આવે તો તો આવી ટેવો અને આયોજનો મદદરૂપ થાય છે. અહીં એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે આપણે નક્કી કરેલા નિયમોને શિસ્તબદ્ધ રીતે વળગી રહેવું જોઈએ. આવી શિસ્ત અને સુપેરે કરેલું આયોજન જ આપણે ખરી સફળતા અપાવે છે.

શિક્ષક :

શિક્ષણમાં શિક્ષક એ પાયો છે. મૂળભૂત કડી છે. તેની ઉત્તમ કામગીરી જ શિક્ષણના સર્વ અંગોને સફળતા અપાવે છે. તમામ પ્રકારનાં આયોજન કે વિદ્યાર્થી વાલીને મદદરૂપ થાય તેવાં બાળકો શિક્ષકને હાથવગી હોય છે. તે પોતાનું અલાયદું આયોજન કરી સૌને મદદરૂપ બની શકે છે.

શિક્ષક પોતાની યોજના મુજબ વિદ્યાર્થીનું વર્ગીકરણ કરી નબળા વિદ્યાર્થી સાથે અલગ વાર્તાલાપ યોજી તેની અભ્યાસની મૂંઝવણ દૂર કરી શકે છે. વળી, ઈત્તર પ્રવૃત્તિમાં રસ ધરાવનારાઓ માટે અલગ બેઠક યોજી તેની આંતરિક શક્તિઓ, કલા પ્રવૃત્તિની તેની આવડતો વિકસાવવામાં મદદરૂપ થઈ શકે છે. આની સાથે વાલીઓ સાથેના સંબંધો જીવંત રાખી મા-બાપની બાળક સાથેના રીતભાત અને વ્યવહાર માટે તે જરૂરી માર્ગદર્શન આપી શકે.

આ માટે અઠવાડિક, પખવાડિક કે પછી મહિનામાં એકાદ-બે વખત મા-બાપ અને વિદ્યાર્થી સાથેનાં કામોનું આયોજન ઉપયોગી થાય છે.

આમ, વિદ્યાર્થી, મા-બાપ, પરિવારના દરેક સભ્ય અને શિક્ષક પોતાના ઉચિત સમય આયોજનથી એકબીજાને સહાયરૂપ થઈ શકે છે.

આવો, આપણે પરસ્પર પૂરક બનવાનો નિર્ધાર કરીએ.

સંપર્ક : 7, એપેક્ષ નગર સોસાયટી, પ્રકાશ પેટ્રોલ પંપ પાસે, લક્ષ્મીનારાયણ સોસાયટીની પાછળ, બાપુનગર, અમદાવાદ-380024

સાચો પ્રયાસ કદી નિષ્ફળ જતો નથી.

વિદ્યાર્થીઓમાં વિવિધ સંસ્કારોનું સિંચન અને આવશ્યકતા

કે. કે. ડોડિયા

આધુનિક ભૌતિકવાદી યુગમાં સંસ્કારો ઉપર ચારેકોરથી પ્રહાર થઈ રહ્યા છે, વજ્રઘાત થઈ રહ્યો છે, હ્રાસ થઈ રહ્યો છે. આવા સમયે બાળમાનસ ઘડતરમાં શાળા અને શિક્ષકોની ફરજ અને જવાબદારી ખૂબ જ વધી જાય છે. માનવના વ્યક્તિત્વ અને વિકાસનો શ્રેષ્ઠ સમય બાલ્યાવસ્થા તથા કિશોરાવસ્થા છે અને આ જ સમયે બાળક શાળાને હવાલે હોય છે. આ ગાળા દરમિયાન બાળકોમાં ચારિત્ર્યનિર્માણનો પાયો નંખાય છે. જન્મથી કોઈ સારું કે ખરાબ નથી હોતું. બાળક તો ફૂલ જેવાં કોમળ, નિર્દોષ અને આનંદિત હોય છે. સદાય ખિલખિલાટ કરતાં, વાતાવરણને મનોરમ્ય બનાવનારાં. એટલે જેવો આકાર અપાશે એમાં તેઓ ઢળી જશે. દરેક બાળક પ્રતિભાવાન છે. આ પ્રતિભા યોગ્ય માર્ગદર્શન દ્વારા વિકસે છે, ખીલે છે અને બહાર પણ આવે છે. એટલે જ જો બાળકના વ્યક્તિગત વિકાસ ઉપર શરૂઆતથી જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે તો એના બહુમુખી વિકાસના દરવાજા ખૂલવાની શરૂઆત થશે. કોઈપણ રાષ્ટ્રની બુનિયાદ બાળકો કે જે આવતીકાલનું ભવિષ્ય છે તે છે. આથી બાળકો આરંભથી જ સાચી દિશા તરફ વળે એ ખૂબ જ આવશ્યક છે.

બાળકોમાં આસ્થા જગાવીએ :

જ્યાં સુધી બાળકોમાં આસ્થા નહીં જન્મે ત્યાં સુધી તેનામાં વિશ્વાસ જગાવવો અઘરો છે. શિક્ષકમિત્રોનું કાર્ય બાળકમાં આસ્થા અને શ્રદ્ધા પ્રગટાવવાનું છે. જ્યારે બાળકને શિક્ષકગણ તથા વિદ્યાલય પ્રત્યે આસ્થાવાન બનતા જોઈને એક વાત તો સ્પષ્ટ થાય કે ધીરે ધીરે તેઓ પ્રભાવી બનતા જાય છે. એ વાત પણ યાદ રાખવી પડે કે શિક્ષક એવો ચિત્રકાર છે જે બાળકમાં દયા, લાગણી, આદર્શ, ચારિત્ર્ય જેવાં નૈતિક મૂલ્યોનું ચિત્રણ કરી જીવનની રાહ સુરક્ષિત બનાવવામાં મદદગાર બને છે. આપણે માનવતાના ગુણો શીખવી, સાચા માનવ બનાવવાના છે. એમને સત્ય અને ન્યાયનો માર્ગ બતાવી એ રસ્તે ચલાવી વિદ્યારૂપી ધન અર્પી ઉત્તમ બનાવવાના છે.

''વિદ્યાલય વિદ્યાનું મંદિર છે. જે વિદ્યારૂપી ધન આપી બાળકોના અવગુણ બધા હરી લે છે તેમજ સારી સારી વાતોથી ભાન-વિવેક વધારે છે.'' ''માતા આપે જીવન, પિતા આપે સુરક્ષા કવચ પણ સાચી માનવતા શીખવે એ શિક્ષક.'' ''મુસીબતોનો સામનો કરતાં શીખવે એ શિક્ષક. જ્ઞાન, દીપક જગાવે એ શિક્ષક.''

બાળકોમાં વિશ્વાસનું વાતાવરણ વિકસાવીએ :

બાળકોમાં જ્યારે આસ્થા દૃઢ બને છે-પોતાના પ્રત્યેની, શિક્ષકગણ પ્રત્યેની, શાળા પ્રત્યેની ત્યારે તેનામાં એક નવા વિશ્વાસનો સંચાર થાય છે. આ વિશ્વાસ તેઓને કઠોર, અવિરત, અથાગ પરિશ્રમ અને સતત ને સખત મહેનત કરવા પ્રેરે છે. બાળકોમાં સહજ આત્મવિશ્વાસ જાગૃત કરવા માટે વિશ્વાસપૂર્ણ વાતાવરણ ઊભું કરવું અનિવાર્ય છે. આ થકી તેઓ અસંભવ કાર્યને પણ સંભવિત બનાવતા શીખે છે. આ વિશ્વાસ બાળકોને લક્ષ્ય તરફ ઉત્કૃષ્ટ અને કર્તવ્યનિષ્ઠા પ્રતિ સજાગતા અને સચેતના બક્ષે છે. વિશ્વાસપૂર્ણ વાતાવરણ બાળકોને માનસિક સશક્ત બનાવી વિચલિતપણાને ભગાડે છે. બાળકોમાં પર્વત જેવી વિશાળ પ્રતિભા જગાવે છે. વિશ્વાસ ગમે તેવાં તોફાનો સામે પણ અડગ રહેવાનો જોશ જગાવે છે. મંજિલ ને મુકામને ધ્યાને રાખી દિવસ-રાત, અવિરત પ્રયાસ અને મહેનત કરવામાં આવે તો મુસીબતરૂપી ઝેર પણ સરળતારૂપી અમૃતમાં રૂપાંતરિત થાય છે.... એનું નામ વિશ્વાસ.

ન હોય કશું તો અભાવ નડે છે અને હોય જો બધું તો સ્વભાવ નડે છે.

''ન થઈ શકે, કદી આવું ન બોલો કેમ ન થઈ શકે, વિચારો એકવાર.... વારંવાર ન હારો હિંમત, ન ગુમાવો મિજાજ, ન રાખો પરાયી આશ, તું જ તારો રખેવાળ, આસમાનને માપવું હોય તો રાખ વિશ્વાસ તારી પાંખો પર.''

બાળકોમાં નૈતિકતાનું નિરૂપણ કરીએ...

જ્યારે બાળક શાળા કક્ષાએ પહોંચે છે ત્યારે તેઓ થોડા વધુ સમજુ અને વિચારવંત બને છે. નૈતિકતા આદર્શ માનવતાનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. નૈતિકતાની સીડી ઉપર ચડીને બાળક અસાધારણ અને અસીમિત બની શકે. શાળા કક્ષાએ બાળકમાં વિવિધ રીતે નૈતિકતાનું આરોપણ કરીને ભવિષ્યના ઉમદા નાગરિક બનાવી શકાય. શાળામાં આવતું બાળક આવતી કાલનું ભવિષ્ય છે. જે ચેતનવંતા સમાજનું નિર્માણ કરવામાં પોતાનું શ્રેષ્ઠ યોગદાન આપશે. બાળક રાષ્ટ્રની ધરોહર છે. આપણું બાળક ભટકે નહીં, દૂષિત વાતાવરણ એને સ્પર્શે નહીં એ માટે આવશ્યક છે કે સૌને સુસંસ્કારિત માહોલ અને ઉચિત વાતાવરણ મળે જેથી એનામાં સામાજિક અને નૈતિક મૂલ્યોનું ઘડતર થાય. શૈક્ષણિક જ્ઞાન સાથે માનવીય મૂલ્યો પર આધારિત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. આ ઉદ્દેશને ધ્યાને રાખીને શાળા, મહાશાળા ને શિક્ષકગણે રચનાત્મક, હકારાત્મક અને વ્યવહારુ અભિગમ અપનાવવો રહ્યો.

''સૌ કોઈ વહેલા જાગે, અને ઊંઘે સમયસર. મા-બાપના આશીર્વાદ લઈ, કરે દિવસની શુભ શરૂઆત. વિદ્યાલયને દેવાલય ગણી, ગુરુજનોને ગણે દેવ. સહપાઠીને ગણે પોતાનો સંગાથી. નાત-જાત અને ધર્મના વાડા પાછળ છોડી, માનવતાની મહેંક ફેલાવે. કરો ન ક્યારેય 'આળસ', છે એ મોટી 'મહામારી'. પ્રગતિના માર્ગને સદાય રોકતી છે એ વિકરાળ 'ઘાત'. ચુસ્ત અને સતેજ રહો કામ સમયસર પૂર્ણ કરો. ઉન્નતિના છે એ રસ્તા 'મહેનત' ને 'ઈમાન'. 'આળસ' ન લાવો 'તન-મન' માં કદી..''

શિક્ષણ એ અમૂલ્ય રત્ન છે, જેની આગળ બધાં રત્નો ફિક્કાં લાગે છે. શિક્ષણ બધી સમસ્યાનું સમાધાન છે. શિક્ષણ અવગુણોના સંહારનું કાર્ય કરે જ છે તો સાથે સાથે સન્માનની જનેતા પણ છે. જ્ઞાનની સીડી છે જેના પર ચડીને સડસડાટ આગળ વધી શકાય છે.

''દૂર કરે મનનું અંધારું 'શિક્ષણ',
ફેલાવે પ્રકાશ સારા જગમાં 'શિક્ષણ',
બધા અવગુણો હરતું 'શિક્ષણ',
'શિક્ષણ'થી મળે છે સર્વોપરી સન્માન,
'શિક્ષણ' છે જીવનમાં બહુ ઉપયોગી.''

સંપર્ક : શોભાવડલા હાઈસ્કૂલ, શોભાવડલા, વાયા - ભેંસાવા, તા.વિસાવદર, જિ. જૂનાગઢ

કેળવણી દર્શન

- ''કેળવણી એટલે અભિવ્યક્તિ, સારાસાર તારવી કાઢવાની શક્તિ, સંઘભાવ, ચારિત્ર્ય, કદર, વ્યવહારપણું, આદર્શવાદ, ઐક્ય, રાષ્ટ્રીયતા જેવી બાબતો જેમાં સમાઈ છે તે.''
- ''કેળવણીની સંકલ્પનામાં વાંચવું, ગણવું, લખવુંથી (3Rથી) આગળ વધીને હાથ, હૃદય, મસ્તિષ્ક અને સ્વાસ્થ્ય (4H) નો ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.''
- વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાલયોમાં કે વિદ્યાપીઠોમાં આવે છે. તે પોતાની જાતને કેળવણી આપવા માટે નહિ પરંતુ પોતે જાણે લાકડાનાં પાટિયાં હોય તેમ આવીને એ પોતાના શિક્ષકોને કહે છે : હવે લો, આમાંથી ફર્નિચર બનાવો.

- વિલિયમ બ્રેકર

પ્રભાવ વગરની વિદ્યા, કાયરનું બળ અને કંજૂસનું ધન કોઈના કામમાં આવતા નથી.

દૃષ્ટિહીન બાળકો અને ટેક્નોલોજી

મનુભાઈ આર. ચૌધરી

દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓના અધિકારનો કાયદો-2016 મુજબ :

(ક) 'અંધત્વ' એટલે કોઈ વ્યક્તિમાં શ્રેષ્ઠ સુધારો કર્યા પછી નીચેની સ્થિતિઓ પૈકી કોઈ સ્થિતિ ધરાવતા હોય તેવી સ્થિતિ (1)દૃષ્ટિનો સંપૂર્ણ અભાવ; અથવા (2) શક્ય એવો શ્રેષ્ઠ સુધારો કર્યા પછી વધુ સારી આંખમાં 3/60 કરતાં ઓછી અથવા 10/200 (સ્નેલન) કરતાં ઓછી દૃષ્ટિ તીવ્રતા, અથવા (3)10 ડિગ્રી કરતાં ઓછા ખૂણાની સામે હોય તેવી દૃષ્ટિક્ષમતાના ક્ષેત્રની મર્યાદા.

(ખ) 'ઓછી દૃષ્ટિશક્તિ' એટલે વ્યક્તિ નીચેની સ્થિતિઓ પૈકી કોઈ સ્થિતિ ધરાવતી હોય તેવી સ્થિતિઃ

(1) શક્ય એવો શ્રેષ્ઠ સુધારો કર્યા પછી વધુ સારી આંખમાં વધુમાં વધુ 6/18 અથવા 10/200 (સ્નેલન) કરતાં ઓછી પણ 3/60 સુધીની અથવા 10/200 (સ્નેલન) સુધીની દૃષ્ટિ તીવ્રતા, અથવા

(2) 40 ડિગ્રી કરતાં ઓછા પણ 10 ડિગ્રી સુધીના ખૂણાની સામે હોય તેવી દૃષ્ટિશક્તિના ક્ષેત્રની મર્યાદા.

આમ, ઉપરોક્ત દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓના અધિકારનો કાયદો-2016 મુજબ દૃષ્ટિક્ષતિવાળી વ્યક્તિઓને બે ભાગમાં વહેંચવામાં આવી છે : (1) સંપૂર્ણ અંધત્વ અને (2) અલ્પ દૃષ્ટિ.

એક અભ્યાસ મુજબ શાળાએ જતાં બાળકોમાં 20 થી 25 ટકા બાળકોને દૃષ્ટિની તકલીફ હોઈ શકે. દૃષ્ટિક્ષતિ ધરાવતાં બાળકોને વહેલાસર ઓળખ, નિદાન અને યોગ્ય ઉપચાર દ્વારા પારખી લેવામાં આવે અને તેમની આવશ્યકતા અને જરૂરિયાત મુજબના અત્યાધુનિક ટૅક્નોલોજીનાં ઉપકરણોનો ઉપયોગ અને તેની તાલીમ આપવામાં આવે તો આ પ્રકારની દિવ્યાંગતા ધરાવતાં બાળકો પણ રાષ્ટ્ર, સમાજ અને કુટુંબને ઉપયોગી થઈ શકે, એટલું જ નહીં તેઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવી, આત્મનિર્ભર બની સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન મેળવી શકે તેવા અનેક જીવંત ઉદાહરણો આજે ઉપલબ્ધ છે.

આજથી ત્રણ દશક પહેલાં આંધ્રપ્રદેશના મછલીપટ્ટનમ (ક્રિષ્ના નદીના કિનારે આવેલું ગામ) પાસેના એક સામાન્ય કુટુંબમાં જન્મેલો બાળક, જેનું નામ શ્રીકાંત બોલા છે. જન્મથી જ અંધત્વ સાથે જન્મેલા આ બાળકની સંઘર્ષગાથા એ વાતની સાક્ષી છે કે, જો વ્યક્તિ દૃઢ સંકલ્પશક્તિ સાથે પુરુષાર્થ કરે તો મર્યાદાઓની પેલે પાર ચોક્કસ ઊંચા આકાશમાં ઉડાન ભરી શકે અને કોઈએ કલ્પી ન હોય તેવી સિદ્ધિ પણ મેળવી શકે.

શ્રીકાંત સાવ સામાન્ય કુટુંબમાંથી આવતો હોવા છતાં તેણે ધોરણ-10માં 85 ટકા (ગુણ) પ્રાપ્ત કરી, સાયન્સ અને ટૅક્નોલોજીનો ઊંડો અભ્યાસ કરી આગળ વધવાના મનોરથ સેવ્યા. પરંતુ ઉચ્ચતર માધ્યમિકમાં વિજ્ઞાન પ્રવાહમાં પ્રવેશ આપવા માટે કોઈ શાળા રાજી નહોતી. બધાને શ્રીકાંતનું અંધત્વ આડે આવતું હતું. શ્રીકાંતે આ મામલો લઈ રાજ્ય સરકાર અને શિક્ષણ વિભાગ વિરુદ્ધ કોર્ટમાં જવું પડ્યું. હાઈકોર્ટે શ્રીકાંતને તેનો શિક્ષણ પ્રાપ્ત

દુઃખની સીમા હોય છે, ચિંતાની નથી હોતી. દુઃખ વીતી ગયેલી વાતોનું હોય છે. જ્યારે ચિંતા ન થયેલી વાતોની હોય છે ! - બેંકન

કરવાનો અધિકાર તો અપાવ્યો, પણ વિલંબિત ન્યાયપ્રક્રિયામાં ઘણો સમય પસાર થઈ ગયો હતો. કહેવાય છે ને કે, 'અડગ મનના માનવીને હિમાલય પણ નથી નડતો.' શ્રીકાંતે સખત મહેનત કરી ધો. 12 વિજ્ઞાન પ્રવાહમાં 98 ટકા પ્રાપ્ત કરી, ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે અમેરિકા સ્થિત મેસેચ્યુએટ્સ ઈન્સ્ટિટયૂટ ઑફ ટૅક્નોલોજી (MIT) માં શિષ્યવૃત્તિ સાથે બી.ટૅક્.માં ઍડમિશન મેળવ્યું અને સાથોસાથ બી.ટૅક્.ની પદવી વિદેશની (કોઈપણ) યુનિવર્સિટીમાં મેળવનાર પ્રથમ ભારતીય પ્રજ્ઞાચક્ષુ વિદ્યાર્થી તરીકેનું બહુમાન પ્રાપ્ત કર્યું. આજે શ્રીકાંત દેશના નામાંકિત ઉદ્યોગ-સાહસિક છે. જેમની ખુદની સ્થાપેલી બોલીંગ ફૂડ ઍન્ડ પેકેજીંગ કંપની છે. જે કંપનીનું વાર્ષિક ટર્નઓવર બે હજાર કરોડ રૂપિયા છે. કંપનીમાં 380 થી 400 દિવ્યાંગજનો રોજગાર મેળવે છે.

ગૌતમ બુદ્ધે સાચું કહ્યું છે : 'Beyond darkness, there is an enlightenment.' એક સંપૂર્ણ અંધ વ્યક્તિ ટૅક્નોલોજીના ક્ષેત્રમાં આવી બેજોડ સિદ્ધિ મેળવી શકે તેવું આજે પણ કોઈ (પંડિત કે કેળવણીકાર) માનવા તૈયાર નથી ! શ્રીકાંતે બંધ આંખે જોયેલું સ્વપ્ન સિદ્ધ કર્યું છે. એટલું જ નહીં અનેકોને (પોતાના જેવા દિવ્યાંગજનોને) રોજગારી આપી જગતની આંખો ખોલી નાખી છે ! આપ ઈન્ટરનેટમાં શ્રીકાંતના અનેક ઈન્ટરવ્યૂ યૂ-ટ્યૂબ પર પણ જોઈ શકો છો.

આમ, એકવીસમી સદી સમગ્ર વિશ્વમાં 'ટૅક્નોલોજીના યુગ' તરીકે ઓળખાય છે. એવા અનેક અત્યાધુનિક ટૅક્નોલોજીકલ ડિવાઈસ વિકસાવ્યા છે, કે જે પ્રજ્ઞાચક્ષુ દૃષ્ટક્ષતિ ધરાવતા વ્યક્તિઓને તેમના શિક્ષણ અને જીવન વિકાસમાં અનેક રીતે ઉપયોગી છે.

જોકે, દૃષ્ટિની મર્યાદા ધરાવતા વ્યક્તિઓના જીવનમાં સૌથી મોટી ટૅક્નોલોજી વિકસાવનાર તરીકે મહાત્મા લૂઈ બ્રેઈલને કોણ ભૂલી શકે ? ટૅક્નોલોજીના ક્ષેત્રમાં લૂઈ બ્રેઈલે કરેલી બ્રેઈલ લિપિની શોધે અંધ વ્યક્તિઓના સમાજમાં જ્ઞાનના પ્રકાશની ક્ષિતિજો ખોલી આપી.

લૂઈ બ્રેઈલની છ ટપકાંવાળી બ્રેઈલ લિપિ પછી સમયાંતરે દૃષ્ટિક્ષતિ ધરાવતી વ્યક્તિઓ માટે બ્રેઈલ બોર્ડ, બ્રેઈલ લર્નિંગ ક્યુબ, બ્રેઈલ ચીપ પાટી, ઈન્ટરપ્રિન્ટ બ્રેઈલ સ્લેટ, પોકેટ ફ્રેમ, બ્રેઈલર, ઈલેક્ટ્રોનિક બ્રેઈલર, રોલર, બ્રેઈલર એમ્બોઝર, બ્રેઈલ ટ્રાન્સક્રિપ્શન સોફ્ટવેર, ધૈર્યા સ્લેટ, ટેપરેકોર્ડર, સી.ડી./એમ.પી.થ્રી પ્લેયર, ડેઝી પ્લેયર, મેગ્નિફાઈંગ ગ્લાસ, વીડિયો મેગ્નિફાયર, એલ.સી.ડી. સ્ક્રીન રીડિંગ સોફ્ટવેર, પ્લેસ્ટોપ, રીડિંગ મશીન, ટેલર બોર્ડ, એરીથમેટિક ટાઈપ્સ, એલજીબ્રા ટ્રાઈપ્સ, એબેક્સ, ટોકિંગ કેલક્યુલેટર, જોમેટ્રી કીટ વગેરે જેવા અનેક અભ્યાસ સહાયક ડિવાઈઝ (વાંચન, શ્રવણ, ગણન અને આકૃતિઓ, નકશાઓની ઓળખમાં અંધ વ્યક્તિને ઉપયોગી સાધનો) ક્રમશઃ આવ્યા અને દૃષ્ટિક્ષતિ ધરાવતાં બાળકોના શૈક્ષણિક અને સર્વાંગી વિકાસમાં ઉપયોગી સિદ્ધ થતાં ગયાં. પરંતુ એકવીસમી સદીના પ્રારંભમાં આવેલી કમ્પ્યૂટર ટૅક્નોલોજીએ ખાસ કરીને પ્રજ્ઞાચક્ષુઓના શૈક્ષણિક વિકાસમાં બહુ મોટી ક્રાંતિ સર્જી.

કમ્પ્યૂટર ટૅક્નોલોજીના આગમનથી દરેક વિષયનું બ્રેઈલ સાહિત્ય અને સંદર્ભ સાહિત્ય પ્રજ્ઞાચક્ષુ વિદ્યાર્થીઓ માટે વધુ સુલભ બન્યું. કમ્પ્યૂટર ટૅક્નોલોજીના આવિષ્કારથી કમ્પ્યૂટરાઈઝ્ડ બ્રેઈલ પ્રેસ અસ્તિત્વમાં આવ્યા અને તે થકી બ્રેઈલ લાઈબ્રેરીઓ વધુ સમૃદ્ધ બની, જે પ્રજ્ઞાચક્ષુ વિદ્યાર્થીઓનું શિક્ષણ માત્ર અભ્યાસક્રમમાં સમાવિષ્ટ પાઠ્યપુસ્તકો પૂરતું મર્યાદિત હતું તે વિસ્તર્યું. ટૅક્નોલોજીના કારણે બ્રેઈલ સાહિત્ય, પૂરક સંદર્ભગ્રંથો

પ્રબળ આત્મવિશ્વાસ રાખજો, કેમ કે મહાન કાર્યોનો એ જ જનક છે.- સ્વામી વિવેકાનંદ

અને તે ઉપરાંત શ્રાવ્ય સાહિત્ય વ્યાપક પ્રમાણમાં અને વિસ્તૃત ફલક પર ઉપલબ્ધ બન્યું. આ અભ્યાસ સહાયક સામગ્રી સહેલાઈથી પ્રાપ્ય, સુલભ અને સવિશેષ તો પરવડે તેવી સસ્તી કિંમતમાં ઉપલબ્ધ થવાથી પ્રજ્ઞાચક્ષુઓને અધ્યયન પ્રક્રિયામાં સ્વ અધ્યયન વધુ સુલભ બન્યું. વિદ્યાર્થી જાતે જ લેખન, વાંચન અને શ્રવણનાં માધ્યમો થકી અભ્યાસરત બન્યો. પરિણામ સ્પષ્ટ છે. છેલ્લાં બે-ત્રણ વર્ષોમાં દેશની સૌથી પ્રીમિયમ ગણાતી ઈન્ડિયન સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષામાં પ્રજ્ઞાચક્ષુ યુવતી પ્રાંજલ પાટીલે, બેનો ઝફીને ઝળહળતી સફળતા મેળવી દેશની સૌથી કઠિન અને અઘરી કહી શકાય તેવી પરીક્ષા પ્રથમ પ્રયત્ને ઉત્કૃષ્ટ રેન્કિંગ સાથે પાસ કરી. પ્રાંજલ પાટીલે 2017માં રેન્કિંગ નં. 124થી સિવિલ સર્વિસ પરીક્ષા પાસ કરી, હાલ તે કેરલના અર્નાકુલમ જિલ્લામાં આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર તરીકે ફરજ બજાવે છે. તેવી જ રીતે બેનો ઝફીન એવી પ્રથમ પ્રજ્ઞાચક્ષુ મહિલા છે, જે ઈન્ડિયન ફોરેન સર્વિસમાં પસંદગી પામી અને હાલ પેરિસ (ફ્રાન્સ) ખાતે ઈન્ડિયન એમ્બેસીમાં સેવારત છે.

પ્રાચીન ભારતમાં એક કહેવત પ્રચલિત હતી કે, 'અંધ દળે કા ગાય' આજે ટેક્નોલોજીના નૂતન આવિષ્કારથી અંધ વ્યક્તિઓનું શિક્ષણ, તાલીમ અને પુનર્વસન તેમજ જીવન કૌશલ્ય વધુ સુલભ બન્યા છે, તે નિર્વિવાદ સત્ય છે.

આજે સરકારી જાહેર વ્યવસ્થાઓના વિવિધ વિભાગો જેવા કે, બૅન્કિંગ, રેલવે, પોસ્ટલ સર્વિસ વગેરેમાં અનેક પ્રજ્ઞાચક્ષુ વ્યક્તિઓએ આ સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓ ઉચ્ચ ગુણાંક સાથે પાસ કરી અને તેઓ ઉચ્ચ હોદ્દાઓ પર ફરજ બજાવે છે.

આમ, ટેક્નોલોજી પ્રજ્ઞાચક્ષુઓના જીવનવિકાસમાં નિર્ણાયક પરિબળ સાબિત થઈ છે. લેટેસ્ટ ટ્રેન્ડ મુજબ Ultra Modern Technological Assistive Devices શોધાઈ ચૂક્યા છે, જે સાધનોના ઉપયોગ દ્વારા દૃષ્ટિક્ષતિ ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ પોતાનું દૈનિક કાર્ય, એક નોર્મલ વ્યક્તિની જેમ જ પૂરી કાર્યક્ષમતા સાથે કરી શકે છે.

વર્તમાન ભારત સરકારના પ્રશંસનીય પ્રયાસોના ભાગરૂપે Accessible India Campaign (સુગમ્ય ભારત) દ્વારા PPP Model (પબ્લિક પ્રાઈવેટ પાર્ટનરશીપ) થકી સામૂહિક પ્રયત્નો કરી, પ્રજ્ઞાચક્ષુઓ અને અન્ય તમામ દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓને આવરી લઈ, સમાજમાં અવરોધમુક્ત અને સાનુકૂળ પર્યાવરણ ઊભું કરી, દિવ્યાંગજનોના સર્વાંગી વિકાસ માટે એક અનોખી પહેલ શરૂ કરી છે. આ પહેલ થકી એવી ટેક્નોલોજી વિકસાવવા પર ભાર મૂકાઈ રહ્યો છે કે, એ ટેક્નોલોજી Access for all અર્થાત્ દિવ્યાંગજનો પણ એ ટેક્નોલોજી ખૂબ જ સરળ અને અવરોધમુક્ત બની એક્સેસ કરી શકે તેવા સ્વરૂપમાં હોવી જોઈએ.

ઈન્ફોર્મેશન અને ટેક્નોલોજી ક્ષેત્રે લેટેસ્ટ સોફ્ટવેર NVDA (Non Visual Desktop Access) અને JAWS (Job Access with Speech) ઉપલબ્ધ છે, જેના કારણે પ્રજ્ઞાચક્ષુ વ્યક્તિ પણ સહજ રીતે એક સામાન્ય વ્યક્તિની જેમ કમ્પ્યૂટર ઓપરેટ કરી શકે છે. વધુમાં Screen Reader Software ની મદદથી સ્કીન પરની દરેક માહિતી શ્રાવ્ય સ્વરૂપમાં મેળવી શકે છે.

એનરોઈડ ફોન અને સ્માર્ટ મોબાઈલ ફોનમાં પણ ટૉકબેક ફેસીલીટી ઑન કરી પ્રજ્ઞાચક્ષુ વ્યક્તિ મોબાઈલ ફોનના દરેક ફીચર્સનો ઉપયોગ ખૂબ સહેલાઈથી કરી શકે છે. અમદાવાદના વસ્ત્રાપુર ખાતે આવેલી સંસ્થા અંધજન મંડળના ટેક્નોલોજી સૅન્ટર ખાતે કૉ-ઑર્ડિનેટર શ્રી રણછોડ

નીતિવાન, બહાદુર, સહૃદયી અને સત્યવાદી બનો, સિદ્ધાંતો પ્રત્યે નિષ્ઠાવાન રહો.- સ્વામી વિવેકાનંદ

સોની દ્વારા પ્રજ્ઞાચક્ષુ વિદ્યાર્થીઓ અને સરકારી કર્મચારીઓને વિનામૂલ્યે કમ્પ્યૂટર તાલીમી વર્કશોપ અને સેમિનારનું આયોજન કરવામાં આવે છે, જેમાં વિદ્યાર્થીઓ અને તાલીમાર્થીઓને M.S. Office અને Internet ની તાલીમ આપવામાં આવે છે. એનરોઈડ અને સ્માર્ટ મોબાઈલ ફોનનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તેની પણ પ્રૅક્ટિકલ ટ્રેનિંગ આપવામાં આવે છે.

આમ, કમ્પ્યૂટર ટૅક્નોલોજીના આગમનથી પ્રજ્ઞાચક્ષુ વ્યક્તિઓના જીવનમાં અનેક ફેરફારો આવ્યાં છે. રોજિંદા જીવનમાં ટૅક્નોલોજીનો ઉપયોગ કરી, સમય, નાણાં, શ્રમ અને શક્તિનો અનેકઘણો બચાવ થઈ શકે છે. ઑનલાઈન બૅન્કિંગ, શોપિંગ, વિવિધ પેમેન્ટ સર્વિસીસનો લાભ લઈ, ઘેર બેઠાં સુવિધાનો લાભ લઈ શકાય છે.

આવો, આપણે સૌ એક આદર્શ સમાજના નિર્માણ માટે ટૅક્નોલોજીનો વ્યાપક ઉપયોગ અને રોજિંદા જીવનમાં ટૅક્નોલોજીના કારણે થતી સમય, શક્તિ, શ્રમ અને નાણાંની બચત અંગેનો ખ્યાલ ઘરે ઘરે પહોંચાડીએ અને Digital India અને Access Technology for all જેવાં સૂત્રોને સાચા અર્થમાં Impliment કરી, સમાજના છેવાડાના વર્ગ સુધી ટૅક્નોલોજીનો ઉપયોગ અને ઉપયોગિતાને પહોંચાડીએ. દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓ માટે ખાસ વિકસાવેલી ટૅક્નોલોજીનો પ્રચાર-પ્રસાર કરી, સહાનુભૂતિની ભાવનાને સાચા અર્થમાં સાર્થક કરીએ.

સંપર્ક : મિની કામા સૅકન્ડરી/હાયર સૅકન્ડરી સ્કૂલ ફોર ધ બ્લાઈન્ડ, વસ્ત્રાપુર, અમદાવાદ.

બાળકોમાં નાનપણથી જ રાષ્ટ્રભાવના (દેશભક્તિ)નું સિંચન કરીએ...

1. ભારતના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામના વીર શહીદ સપૂતો- સરદાર ભગતસિંહ, મંગલ પાંડે, તાત્યા ટોપે, ખુદીરામ બોઝ, શ્યામજી કૃષ્ણ વર્મા, લાલ-બાલ-પાલની ત્રિપુટી, વીર સાવરકર, સુભાષચંદ્ર બોઝ, ઝાંસીની રાણી વગેરેના જન્મદિન કે બલિદાનદિને એમના જીવન વિશે વાતો કરીએ.
2. 'વંદે માતરમ્', 'જનગણમન', રાષ્ટ્રીય પ્રતિજ્ઞા 'ભારત મારો દેશ છે', ગુજરાત ગૌરવગાન 'જય જય ગરવી ગુજરાત'ને કંઠસ્થ કરી 15મી ઑગસ્ટ અને 26મી જાન્યુઆરીએ તેની સમયમર્યાદામાં અદબ જાળવી ગૌરવથી બુલંદ કંઠે ગાઈએ.
3. શાળાની પ્રાર્થનાસભાની 15 થી 20 મિનિટની પ્રવૃત્તિમાં દર પખવાડિયે એક દિવસ રાષ્ટ્રભક્તિનાં ગીતોનું સમૂહગાન, 'દેશભક્તિ'ના વિષય પર નિબંધલેખન અને વક્તૃત્વ સ્પર્ધા, રાષ્ટ્રભક્ત મહાપુરુષો, શહીદો અને સપૂતોનાં જીવનકાર્યોના પરિચયો સ્વાતંત્ર્યસેનાનીઓની યાદ કરાવતા એકપાત્રી અભિનય તથા વેશભૂષા, શાળાના વાર્ષિકોત્સવમાં દેશભક્તિવાળા એકાંકી કે નાટક વગેરે કાર્યક્રમોની અસરકારક પ્રસ્તુતિ કરીએ.
4. 'જરા યાદ કરો કુરબાની' કે 'ભારતના આઝાદી સંગ્રામ' અને 'ભારતીય સંસ્કૃતિ' જેવા વિષય પર પ્રોજેક્ટ તૈયાર કરાવીએ. દેશભક્તિની હિન્દી ફિલ્મોના કેટલાક પ્રેરક અંશો. એલ.ઈ.ડી. સ્ક્રીન પર દર્શાવીએ.
5. ભારતના ઈતિહાસ સાથે જોવાલાયક ઐતિહાસિક સ્થળો, મહાન વિભૂતિઓનાં જન્મસ્થળો, પ્રાકૃતિક સ્થળો, પર્વતો, પ્રાચીન નગરીઓ, પ્રાચીન વિદ્યાપીઠો કે વિશ્વવિદ્યાલયો તેમજ ધાર્મિક સ્થળોનો દશ્ય-શ્રાવ્ય માધ્યમથી સરસ ને અસરકારક પરિચય કરાવીએ.

(સંકલન)

અક્કલવાળા માણસ કરતાં ઓછી અક્કલવાળાને એક ફાયદો હોય છે તે દરેક સમયે સંતુષ્ટ હોય છે. - નેપોલિયન

પ્રાસંગિક : દિનવિશેષ પરિચય

સંકલન

7 એપ્રિલ, વિશ્વ આરોગ્ય દિન :

આરોગ્ય દિનને 'વિશ્વ આરોગ્ય દિન' પણ કહે છે. દર વર્ષે 7 એપ્રિલે તે ઉજવાય છે. 1948માં આ દિવસે વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થાની સ્થાપના થઈ. આ સંસ્થા સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની વિશેષ શાખા છે. ભારત સહિત વિશ્વભરના દેશો તેના સભ્યો છે. લોકોનું આરોગ્ય સુધરે અને રોગચાળો અને મહામારી નષ્ટ થાય તે માટે વિશ્વધોરણે સંસ્થા કામ કરે છે. તેની પ્રવૃત્તિમાં લોકોને રસ લેતા કરવા તથા આરોગ્ય વિશે સભાન કરવા 7મી એપ્રિલે 'વિશ્વ આરોગ્ય દિન' ઉજવાય એવી સંસ્થાએ ભલામણ કરી. ત્યારથી દર વર્ષે ભારત સહિત બધા દેશોમાં આરોગ્ય દિન ઉજવાય છે.

કહેવત છે કે **'પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા'**. શરીરમાં રોગ ન હોય તે સૌથી મોટું સુખ છે. વિવિધ કારણે આરોગ્ય જોખમાય છે. મા-બાપ તરફથી ખામીવાળો વારસો મળ્યો હોય, પોષણની ઊણપ રહે, બહારનું તળેલું કે વધુ પડતું ફાસ્ટફૂડ ખાવાથી આરોગ્ય બગડે, ચેપથી રોગ થાય, પડવા આખડવાથી ઈજા થાય, વગેરે. માતાપિતા નીરોગી હોય અને માતા સગર્ભાવસ્થા દરમ્યાન સાવચેત રહે તો બાળક જન્મગત રોગો કે ખામીઓથી બચી શકે છે. પૂરતો અને સમતોલ આહાર પોષણની ખામીથી થતા રોગોમાં રક્ષણ આપે છે. જરૂર પ્રમાણે રસી તથા નિયમિત દવા લેવાથી રોગમાં રક્ષણ મળે છે. સુરક્ષાના નિયમોનું પાલન કરવાથી ઈજાથી થતી તકલીફો નિવારી શકાય છે. રોગીના સંગથી તથા દૂષિત હવાપાણીથી કે આહારથી થતા રોગો સામે કે કોરોના જેવી વૈશ્વિક મહામારી સામે સાવધાની જરૂરી છે. પ્રદૂષણમુક્ત સ્થળે રહેવાનું રાખવું જોઈએ. આથી ઘણા રોગોથી બચી શકાય છે. રોગ થયા પછી મટાડવો અઘરું છે. તેને થતો રોકવો એટલું અઘરું નથી. દરેક રોગ કે ઈજા શરીરને નબળું પાડે છે. આયુષ્ય ટૂંકાવે છે અને જીવન કષ્ટવાળું બનાવે છે. સ્વસ્થ રહેવા જે ખર્ચ કરવું પડે તેના કરતાં માંદા પડ્યા પછી ઘણું વધારે ખર્ચ કરવું પડે છે. શરીર નીરોગી હોય તો મન પણ નીરોગી રહે છે. રોગીનું મન સ્ફૂર્તિ, બુદ્ધિ વગેરેમાં પાછળ પડે છે. તંદુરસ્ત બાળક કુટુંબનું તથા તંદુરસ્ત નાગરિક દેશનું અમોલ ધન છે. માંદો ખેડૂત ખેતીવાડી સંભાળી ન શકે. આમ, દેશની સંપત્તિ ઘટે, રોગગ્રસ્ત દેશની સેના શત્રુ સામે ટકી ન શકે. દેશ સ્વતંત્રતા ગુમાવે કે પછી દેશ પર મોટું જોખમ આવી પડે. આમ, આરોગ્ય વિનાના હોવું તે આપણા કોઈને માટે ઈષ્ટ નથી. આરોગ્યની ઈમારત કાચા પાયા પર ચણી શકાય નહિ. મતલબ કે સંગીન આરોગ્ય માટે પાયો નાનપણથી જ નંખાવો જોઈએ. ગર્ભાશયમાં હોય ત્યારથી બાળકની કાળજી લેવાવી જોઈએ. કુપોષણ કે રોગથી નબળા પડેલા બાળકને પાછળનાં વર્ષોમાં મજબૂત બનાવી શકાય નહિ.

દર વર્ષે આરોગ્ય ખાતા દ્વારા અગ્રિમતા ધરાવતી બાબત પસંદ કરી તેના પર ભાર મૂકાય છે. જેથી દરેક વ્યક્તિને પોતાના સ્વાસ્થ્ય કે આરોગ્યમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થાય તેવી પ્રવૃત્તિમાં સામેલ થવાનો સુઅવસર પ્રાપ્ત થાય છે. 'વિશ્વ આરોગ્ય દિન'ની ઉજવણી ખાસ સભાઓ, પ્રદર્શનો વગેરે યોજીને પણ કરવામાં આવે છે. ટપાલ ખાતું ખાસ ટિકિટ બહાર પાડે છે. આકાશવાણી તથા દૂરદર્શન પરથી વિશેષ કાર્યક્રમો અપાય છે. કેટલાંક વર્ષોથી દરેક વર્ષે આરોગ્યના કોઈ ખાસ પ્રશ્ન વિશે લોકોમાં જાગૃતિ આવે તેવી રીતે ઉજવણી કરવામાં આવે છે. સૌથી વધુ ખતરનાક વાહકજન્ય મૅલેરિયાના રોગથી 2010માં 6,60,000 મૃત્યુ થયાનું નોંધાયું છે. તાજેતરમાં સ્વાઈન ફ્લૂથી અસંખ્ય લોકોના મૃત્યુ થયા છે. ડેન્ગ્યૂમાં છેલ્લાં 50 વર્ષમાં 30 ગણો વધારો થયાનું સંશોધન છે. અને આ વર્ષે કોરોના વાઈરસથી સમગ્ર વિશ્વમાં કરોડો લોકો સંક્રમિત થયા અને ઘણા કેસ મૃત્યુના સર્જાયા. આરોગ્ય ખાતા સાથે વિવિધ સંસ્થાઓની સહાયથી આવા રોગ કાબૂમાં લાવી શકાય છે. પરંતુ સ્વચ્છતાનાં ધોરણો જાળવવા પડે. માસ્ક પહેરવા પડે સોશિયલ ડિસ્ટન્સ રાખવું પડે. વારંવાર હાથ-મોં ધોવા કે સેનેટાઈઝરનો ઉપયોગ કરવો પડે ત્યારે મહામારીઓ કાબૂમાં લાવી શકાય છે.

આરોગ્ય વિશે પૂરતું પ્રાથમિક જ્ઞાન મેળવવું એ દરેક નાગરિકનું કર્તવ્ય છે. એટલું જ નહિ, પોતાનું આરોગ્ય સચવાઈ રહે તે માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ. રોગ આપણી ભૂલની સજા છે. ઘણી વાર આખો દેશ કે સમાજ એવી સજાનો ભોગ બને છે.

('આજનો દિન મહાન' - પુસ્તકમાંથી સાભાર)

મહાન કાર્ય કરવાને તમે સર્જાયા છો એવી શ્રદ્ધા રાખો, શ્રદ્ધાવાન બનો. - સ્વામી વિવેકાનંદ

પ્રાસંગિક : વ્યક્તિવિશેષ પરિચય

સંકલન

ભારતરત્ન ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર

મધ્ય પ્રદેશના મહુમાં જન્મેલા ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરને આપણે બંધારણના ઘડવૈયા તરીકે જાણીએ છીએ. આ ગૌરવવંતુ સ્થાન તેમણે સ્વયોગ્યતાથી જ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તેમણે સમગ્ર જીવન અભ્યાસ, ચિંતન અને સંઘર્ષમાં વિતાવ્યું. તો આવો, બંધારણના મહાન ઘડવૈયા વિશે જાણીએ.

બાબાસાહેબ આંબેડકરનો જન્મ 14મી એપ્રિલ, 1891ના રોજ થયો હતો. પિતાનું નામ રામજીરાવ અને માતાનું નામ ભીમાબાઈ હતું. આ ભીમાબાઈએ આંબેડકરનો 14મા પુત્રરત્ન તરીકે જન્મ આપ્યો હતો. એનું નામ ભીમ પાડયું હતું અને તેને ભીમરાવ કહીને બોલવતા હતા. મહાર જ્ઞાતિમાં જન્મ્યા હોવાથી બોલ્યાવસ્થાથી જ અસ્પૃશ્યતાના દૂષણનો ભોગ તેમને બનવું પડયું હતું. ભીમાબાઈને ચૌદ સંતાનોમાં કેવળ પાંચ જ જીવિત હતાં. બાલરામ, આનંદરાવ, મંજુલા, તુલસી અને નાનકડો ભીમરાવ. બાલરામના લગ્ન થઈ ગયેલા. તે પિતાથી દૂર રહેતો. બે દીકરીઓના લગ્ન થઈ ગયેલા એટલે તે સાસરે ચાલી ગઈ. ઘરમાં માત્ર પાંચ જણાં જ રહેતાં. તેમાં ભીમ સૌથી નાનો હતો. ગોરો વર્ણ, સશકત શરીર, ધારદાર આંખો, કાળા ભમ્મર કેશ અને નટખટી સ્વભાવને લીધે પરિવામાં તે સૌ કોઈને લાડકવાયો હતો. પિતાને એવું ભાસ્ય હતું કે એક દિવસ ભીમ જરુર પોતાનું નામ ઉજ્જવળ કરી બતાવશે. એટલે વિશેષ પક્ષપાત ભીમ તરફ દાખવતા હતા. ભીમાબાઈ તો કરુણાની મૂર્તિ હતી એવું કહેવાય છે કે એક જયોતિષે ભીમરાવની કુંડળી બનાવીને કથન કર્યું હતું કે, આ બાળક મહાન થશે અને દેશમાં તેની ધાક વાગવાની.

ભીમરાવના શિક્ષણ તરફ જોઈએ તો સતારામાં કેમ્પ સ્કૂલમાં રામજીરાવનો મોટો દીકરો આનંદરાવ ભણેલો હતો. રામજીરાવે ભીમરાવને પણ તે જ શાળામાં દાખલ કરાવી દેવાનો વિચાર કર્યો. અનિચ્છાએ ભીમરાવને પિતાની આજ્ઞા માનવી પડી. ભીમાબાઈની તબિયત નાજુક હતી. તે બીમાર રહેતા પરંતુ પોતાના પુત્રને નવાં કપડાં પહેરલો જોઈ તે શાળામા જવાનો છે એ સમાચાર સાંભળીને તેમની બીમારી મટી ગઈ. એક થાળીમાં કંકુ લઈને કપાળમાં તિલક કર્યું અને માથે હાથ ફેરવ્યો. હાથમાં શ્રીફળ અને દફતર લઈને નાનકડો ભીમરાવ શાળાએ પહોચ્યો. ગુરુજીને શ્રીફળ ધર્યું. પગમાં નમસ્કાર કર્યા. રજિસ્ટરમાં નામ નોંધાઈ ગયું. શાળાનું વાતાવરણ તેને ખૂબ ગમી ગયું, પરંતુ ભીમરાવને જેટલો ભણવામાં રસ ન હતો એટલો રમતગમતમાં હતો. શાળામાંથી આવીને પાટીપેન ખૂણામાં નાખી દઈ રમવા ભાગી જતો. આ ગાળા દરમ્યાન માતા ભીમાબાઈની બીમારી વધવા લાગી. દવાઓની અસરો ન થઈ. આખરે 1896માં માત્ર પાંચ વર્ષના ભીમરાવને મૂકીને માતાએ સંસારમાંથી વિદાય લીધી. ભીમાબાઈના અવસાનને કારણે પિતા રામજીરાવ ઉપર જવાબદારી આવી પડી. રામજીરાવને બાળકોની તથા ઘરની ચિંતા થતી. સાથે સાથે નોકરી કરવાની હતી. છેવટે રામજીરાવે મોટી ઉમરે જીજાબાઈ નામની વિધવા સ્ત્રી સાથે પુનઃલગ્ન કરી લીધા. જીજાબાઈનો સ્વભાવ તીખો હતો. પરિણામે ઘરના તથા પડોશીઓ સાથે ઝઘડો કરી બેસતી. ભીમરાવ પણ સ્વભાવે તીખા મરચા જેવો હતો એટલે માની સાથે ઘણીવાર ઝઘડી પડતો.

શાળાજીવનમાં ભીમરાવને થયેલા કડવા અનુભવો તરફ નજર કરીએ તો અભ્યાસકાળ દરમ્યાન અસ્પૃશ્યતાને કારણે ભીમરાવને અનેક કડવા અનુભવો સહન કરવા પડયા હતા. 115 વર્ષો પહેલાંના ભારતીય હિંદુ સમાજમાં

નાનપણથી બળવાન અને ઉપયોગી વિચારો તમારા મગજમાં ધારણ કરો.- સ્વામી વિવેકાનંદ

અસ્પૃશ્યતાનું ભારોભાર પાલન કરવામાં આવતું. અસ્પૃશ્યતા એટલે જાતિભેદ. બાળક ભીમ શાળામાં જતો પણ તેને વર્ગની અંદર બેસવા દેવામાં આવતો નહી. બધાં બાળકો વર્ગમાં પાટલીઓ ઉપર બેસતાં, જ્યારે ભીમરાવને વર્ગની બહાર બેસવું પડતું. બેસવા માટેનું આસનિયું પણ જાતે જ ઘરેથી ઉપાડીને લઈ જવું પડતું અને તે પાથરીને બેસવું પડતું. ગરબી તો જન્મથી જ લલાટે હતી. તેમાં પણ અસ્પૃશ્યતાનું ઉમેરણ થયું હતું. આથી જીવનમાં ડગલે ને પગલે અપમાનિત થવું પડતું હતું.

સતારાની કેન્ટોનમેન્ટ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરતી વખતે ભીમરાવને અનેક અન્યાયો સહન કરવા પડ્યા હતા. પરંતુ આ શાળાના આંબેડકર અને પૅન્ડસે નામના બે બ્રાહ્મણ શિક્ષકોએ તેમના પર અપાર સ્નેહ વરસાવ્યો હતો. તેમાંય આંબેડકર તો ભીમરાવને પુત્રવત્ રાખતા, આથી જ તેમની ઈચ્છાને માન આપીને, ભીમરાવે પોતાની મૂળ અટક 'આંબોવેડકર' બદલીને શિક્ષકની અટક 'આંબેડકર' અપનાવી લીધી. દલિતોની દુર્દશા દૂર કરવા તેમણે ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવવાનો દઢ નિર્ધાર કર્યો હતો. જેથી 1907માં જ્યારે તેઓએ મેટ્રિકની પરીક્ષા ઉત્તીર્ણ કરી ત્યારે મહાર સમાજે તેમનું સન્માન કર્યું હતુ. વડોદરાના મહારાજા સયાજીરાવને ભીમરાવમાં એક 'પ્રતિભા સંપન્ન' યુવકના દર્શન થયાં. તેથી તેમણે ભીમરાવને બી.એ.ના અભ્યાસ માટે શિષ્યવૃત્તિ આપી. એટલું જ નહીં, વધુ અભ્યાસ માટે અમેરિકા પણ મોકલ્યા, જ્યાંથી 1916માં તેમણે ડૉકટરેટની પદવી પ્રાપ્ત કરી. આ પછી સયાજીરાવે બૅરિસ્ટર બનવા તેમને ઈંગ્લેન્ડ મોકલ્યા, પરંતુ તે દરમ્યાન વડોદરા રાજ્યની નોકરી માટે તેમણે પોતાનો અભ્યાસ અધૂરો છોડવો પડ્યો. ભારત પાછા આવીને તેમણે દલિતોદ્ધારનું કાર્ય ઉપાડી લીધું. તેમણે દલિતોને શિક્ષિત બનવાની અને મદ્યપાન તથા માંસાહાર ત્યજવાની હાકલ કરી. કોલ્હાપુરના શાહ મહારાજના સહયોગથી, 1920માં 'મૂકનાયક' નામનું વૃત્તપત્ર શરૂ કર્યું. 1924માં 'બહિષ્કૃત હિતકારિણી સભા'ની સ્થાપના કરી. માર્ચ-1927માં થયેલો મહાડ સત્યાગ્રહ તેમના જીવનમાં સીમાચિહ્ન ગણી શકાય. હજારો દલિતોએ મહાડ ગામના 'ચવદાર તળાવ'નું પાણી પીને આ સત્યાગ્રહ કર્યો. દલિતો માટે તેઓ હવે પિતાતુલ્ય બની ગયા હતા તેથી લોકો તેમને 'બાબાસાહેબ'ના હુલામણા નામથી સંબોધન કરવા લાગ્યા. 1929માં કોંગ્રેસ દ્વારા પ્રસ્તુત બંધારણમાં શોષિત વર્ગ માટે કોઈ જોગવાઈ ન હોવાથી, તેમણે સાયમન કમિશનને સહયોગ કરવાનો વિવાસ્પદ નિર્ણય કર્યો હતો. એટલું જ નહીં, 1930-31માં લંડનમાં યોજાયેલી ગોળમેજી પરિષદમાં પણ, અસ્પૃશ્યતાના કલંકને 150 વર્ષના શાસનમાં દૂર ન કરી શકવા બદલ અંગ્રેજ સત્તાની ટીકા કરી અને દલિતો માટે અલગ મતદાર સંઘની માગણી કરી. જન વિરોધમાં ગાંધીજીએ આમરણ ઉપવાસ શરૂ કર્યાં. અંતે સપ્ટેમ્બર, 1932માં થયેલા 'પૂણા કરાર' અંતર્ગત પ્રાંતીય સભાઓમાં દલિતો માટે અનામતની જોગવાઈ કરવામાં આવી. દલિતોદ્ધારના તેમના પ્રયત્નોની કોંગ્રેસ દ્વારા થતી અવગણનાને કારણે ડૉ. આંબેડકરે 1936માં 'સ્વતંત્ર કામગાર પક્ષ'ની સ્થાપના કરી. 1937માં થયેલી મુંબઈ ધારાસભામાં તેમના અનેક સાથીઓ સાથે તેઓ પણ ચૂંટાઈ આવ્યા. તે જ વર્ષે દલિતોને અન્યાયકર્તા અને કાયદાઓને દૂર કરવા ખરડો ધારાસભામાં પસાર કરાવીને તેમણે ઉપેક્ષિતોને સમાજમાં યોગ્ય સ્થાન અપાવ્યું.

પિતા રામજીરાવની ગોરેગાંવમાં બદલી થઈ હતી. થોડા વખત પછી પિતાને મળવા જવાનું થયું. અસ્પૃશ્યતાનો વાસ્તવિક અનુભવ કેટલો અમાનુષી છે. એની અનેક ઘટનાઓ ભીમરાવ ભોગવી ચૂક્યા હતા. સંવેદનશીલ ભીમરાવના બાળમાનસ પર આ ઘટનાઓ વજ્રલેખની જેમ જડાઈ ગઈ હતી. ભીમરાવ વાસ્તવિક સ્થિતિની અમાનવીયતાથી તંગ આવી ગયા હતા. એના ચિત્તતંત્રમાં આઘાતજનક અસર પહોંચી હતી. પોતે એટલી બદનસીબ જાતિમાં જન્મ્યો છે કે એને પીવા માટે ગંદુ પાણી બતાવવામાં આવે છે અને ખાવા માટે ગંદી ચીજો ચીંધવામાં આવે છે. ભીમરાવ આંબેડકર મુંબઈની ઍલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજમાં દાખલ

હંમેશા હસતા રહો, ટટ્ટાર ખડા રહો અને સતત કામ-પ્રવૃત્તિ કરતા રહો.- સ્વામી વિવેકાનંદ

થયા. પ્રગતિશીલ શાળામાં પણ સવર્ણ વિદ્યાર્થીઓ અને સવર્ણ શિક્ષકોનાં રૂઢિચુસ્ત વલણો અને આભડછેટિયા વૃત્તિને કારણે પરેશાન અને અપમાનિત થવું પડતું હતું. ભીમરાવ મનોમન કડવા ઘૂંટડા પીતો અને પોતાનું વ્યક્તિગત દુ:ખ એ તો સમગ્ર દલિત સમાજનું દુ:ખ છે એમ સમજીને મનમાં અનેક વિચારો અને તર્ક કર્યા કરતા. કૉલેજના દિવસો પૂર્ણ કર્યા બાદ ઈ.સ. 1865 થી 1914 સુધીના હિંદુસ્તાનના આર્થિક પ્રશ્નો અંગે થયેલાં તમામ સંશોધનો અને પુસ્તકો ભીમરાવે વાંચી કાઢ્યા. 'The National Dividend of India-A Historical Study' નામના મહાનિબંધ ઉપર એમને પીએચ.ડી.ની પદવી આપવામાં આવી. હિંદુ સમાજની જ્ઞાતિવ્યવસ્થા અંગે પણ એક સંશોધન પત્ર તૈયાર કર્યો. ધાર્મિક ગ્રંથો, પુરાણો અને સંશોધનો વાંચીને સંદર્ભ યાદી અને ટિપ્પણીઓ કરી જ હતી. ધર્મ, વિવાહ, કુટુંબ, નીતિ, જાતિ, દેશ, રાજયકારભાર, સામ્રાજય વગેરે સંસ્થાઓમાં વિચારજાગૃતિથી કેવી રીતે ઉત્ક્રાંતિ થઈ એ પ્રશ્નોની શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ શોધ કરી હતી. ભારતમાં જ્ઞાતિપ્રથાનો ઉદ્ભવ કેવી રીતે થયો એના અંગે સમાજશાસ્ત્ર, નૃવંશશાસ્ત્ર, ઈતિહાસ વગેરેના વિવિધ દૃષ્ટિકોણ તપાસી ભીમરાવે 'Castes in India' નામનો નિબંધ તૈયાર કર્યો. ભારતની અછૂત ગણાતી જ્ઞાતિમાં વિદેશની ગણનાપાત્ર વિશ્વ વિદ્યાલયમાંથી એમ.એ.અને પીએચ.ડી.ની સર્વોત્તમ પદવીઓ મેળવવાનું સદ્ભાગ્ય ડૉ. ભીમરાવે પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ભીમરાવે યુરોપ, અમેરિકા, ઈંગ્લૅન્ડમાં ભારતીય વિદ્યાર્થીઓ અને સ્વાતંત્ર્ય-ચળવળના ક્રાંતિકારી યુવકોમાં ભાગ લીધો હતો.

જૂન, 1925માં ‘બાટલી બોયઝ ઍકાઉન્ટન્સી ટ્રેનિંગ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ’માં પાર્ટ ટાઈમ લેક્ચરર તરીકેની નોકરી સ્વીકારી અને વકીલાતના વ્યવસાયમાં પણ પૂરતું ધ્યાન આપવાનું શરૂ કર્યું. એમની વકીલાત સારી ચાલતી નહોતી, કારણ કે મોટા ભાગનો સમય તો સમાજસેવાના કાર્યમાં જ વ્યતીત થયો હતો. એમનો ઉદ્દેશ તો સમાજમાં સૌથી નીચલા સ્તરે અમાનુષી શોષણનો ભગો બનેલા લોકોમાં આત્મસન્માનની ભાવના જગાડવાનો હતો. ભારતના પ્રથમ વડા પ્રધાન પંડિત જવાહરલાલ નેહરુએ બંધારણ ઘડવા માટેની એક સમિતિની રચના કરી. બંધારણ સમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે જગતના નકશામાં ઊપસી આવેલા ભારતના બંધારણને ઘાટ આપવાનું કપરું કામ કાબેલિયતપૂર્વક પૂરું કરી બાબાસાહેબ પોતાના જ્ઞાનને પુરવાર કરી યશભાગી બન્યા. બંધારણનો મુસદ્દો બાબાસાહેબે સંવિધાનના માનવીય અધ્યક્ષ સમક્ષ 1941ના 16મી નવેમ્બરે પેશ કર્યો હતો.

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરના લેખનું સમાપન કરતા કહી શકીએ કે સ્વતંત્ર ભારતના મંત્રીમંડળમાં તેઓ કાયદામંત્રી બન્યા, સાથોસાથ, બંધારણ સભાના અધ્યક્ષ પણ બન્યા. અત્યંત ટૂંકા ગાળામાં તેમણે બંધારણનો મુસદ્દો પ્રસ્તુત કર્યો, જેમાં બધા જ પ્રકારની અસ્પૃશ્યતાને દૂર કરતી કલમ 11નો પણ સમાવેશ થતો હતો. 1948માં તેમણે સંસદમાં હિન્દુ કોડ બિલ પ્રસ્તુત કર્યું. કોંગ્રેસ દ્વારા થયેલા આ બિલના વિરોધને પરિણામે તેમણે મંત્રીપદેથી રાજીનામું આપ્યું. 1956માં બુદ્ધ પૂર્ણિમાના દિવસે, તેમણે બૌદ્ધમત સ્વીકારવાની ઘોષણા કરી. વિશ્વભૂષણ આંબેડકરના અલૌકિક જીવનથી ભારતમાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે નવું તીર્થ નિર્માણ થયું છે અનુયાયીઓ અને ભાવનાશીલ યુવકો માટે નવી પ્રેરણા આપનાર કેન્દ્ર શરૂ થયું છે. આ મહાન સંઘર્ષશીલ જીવનમાંથી નવી જ્યોતિ પ્રગટી છે. મંદિરોના આ દેશમાંથી પ્રગટેલો નવદીપ વિશ્વના કોઈપણ ખૂણે પ્રકાશિત થયેલો જોવા મળી શકે છે. જ્ઞાનની એક નવી વિદ્યાપીઠ ઊભી થઈ છે. દલિત સાહિત્યની નવી સરવાણી ફૂટી છે તો યાત્રા માટે નવું ધર્મસ્થાન ઉપલબ્ધ થયું છે. આવાં અમરકાર્ય જે કરે છે તે દેવત્વ પામે છે. 6 ડિસેમ્બર 2006ના રોજ 50મો મહાન નિર્વાણદિન ઊજવાઈ ગયો. એવી જ રીતે તાજેતરમાં 14 એપ્રિલ, 2015ના રોજ તેમની 125ની જન્મજયંતી દરદબાભેર ઊજવાઈ ગઈ. નવી પેઢીને મહાન પુરુષોના ગુણોની ઝાંખી તે માટે ખૂબ ઉપયોગી થઈ પડશે તેમાં શંકાને સ્થાન નથી.

જે મિનિટ જાય છે તે પાછી નથી આવતી એ જાણવા છતાંય આપણે કેટલી બધી મિનિટો વેડફી દઈએ છીએ ? - મહાત્મા ગાંધી

ભાવ-પ્રતિભાવ

સંકલન

• ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશં પવિત્રમ્ ઇહ વિદ્યતે । આ સંસારમાં જ્ઞાન સમાન બીજું કંઈ જ પવિત્ર નથી. ''માધ્યમિક શિક્ષણ અને પરીક્ષણ'' એટલે શિક્ષણક્ષેત્રના દરેક પાસાની ખૂબ ચીવટપૂર્વક અને બારીકાઈથી ઉજાગર કરતો જ્ઞાનકોષ. વિદ્યાર્થી, શિક્ષક, આચાર્ય કે પછી વહીવટી કર્મચારી દરેક માટે ખૂબ જ ઉપયોગી એવું આ સામયિકનું વાંચન કરવું ખૂબ જ આનંદપ્રદ છે. સમગ્ર વિશ્વ જ્યારે કોરોના મહામારી સામે ઝઝૂમી રહ્યું છે ત્યારે પણ ઘેરબેઠા શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓને આ સામયિક દ્વારા જ્ઞાન મળતું રહ્યું છે. શિક્ષકો માટે શૈક્ષણિક સજ્જતા અને અસરકારકતા વધારનારું, વહીવટનું સુચારુ જ્ઞાન આપનારું તેમજ વર્તમાન શૈક્ષણિક પ્રવાહોને વાચા આપનારું સામાયિક છે જેમાં દિન-વિશેષ પરિચય, વ્યક્તિવિશેષ પરિચય, પરીક્ષણ વિભાગ, દરેક પાના પર લખાયેલા સુંદર સુવિચારો, નાના-નાના પ્રેરણાત્મક પ્રસંગો, જનરલ નૉલેજના પ્રશ્નો બધું જ ખૂબ જ ઉપયોગી છે. ખાસ કરીને ફેબ્રુઆરી-2021 નો અંક કે જેમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ-2020 'શાળાશિક્ષણ વિશેષાંક'નું વાંચન કર્યું. જે ખૂબ જ ગમ્યું. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ કે જેના પાયામાં ભારતીય સંસ્કૃતિનાં મૂલ્યો હોય, ભારતીયો ને ઉચ્ચ ગુણવતાભર્યું શિક્ષણ પૂરું પાડીને ભારતને એક જીવંત અને ન્યાયી સમાજમાં પરિવર્તિત કરવું, ભારતીય ભાષાઓ, કલા અને સંસ્કૃતિ સંવર્ધન જેવાં મુદ્દાઓને ઉજાગર કરવામાં આવ્યા છે. 'માધ્યમિક શિક્ષણ અને પરીક્ષણ'ની સમગ્ર ટીમને આભાર સહ અભિનંદન પાઠવું છું.

-અલકા કે.ભટ્ટ
ઈન્ચાર્જ આચાર્ય-સરકારી માધ્યમિક અને
ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા, લખીગામ
જિલ્લો : ભરૂચ

''માધ્યમિક શિક્ષણ અને પરીક્ષણ'' એ ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડનું અદ્વિતીય અને અનુપમ મુખપત્ર કે મૅગેઝિન છે. દર મહિને હું તેની આતુરતાપૂર્વક રાહ જોઉં છું કેમ કે છેલ્લાં દસ વર્ષથી હું તેનો ગ્રાહક, ચાહક, વાચક ને ભાવક છું. જાણીતા મોટા ભાગના શિક્ષણજગત સાથે સંકળાયેલા પ્રાધ્યાપકો, લેખકો, સર્જકોની કલમે લખાયેલા પ્રેરણાદાયી લેખો વાંચવા મળે છે. મારા બંને દીકરા-દીકરીને અનુક્રમે ધો-10 અને ધો-12 ની બોર્ડ પરીક્ષાની તૈયારી કરવામાં આ મૅગેઝિનના અંકો ખૂબ જ ઉપયોગી, વધુ ટકા લાવવામાં મદદરૂપ બન્યા છે. જે શાળાના શિક્ષકો આ અંકો વાંચે તો તેમને તેમના વિષય પૂરતું સુંદર માર્ગદર્શન, ભાથું પૂરું પાડે છે, શાળાના તેજસ્વી તારલાઓને પરીક્ષાની તૈયારી કરવા ઉત્સાહ વધારે છે. પાને-પાને જે પ્રાસંગિક સુવિચારો મૂકાય છે તે વાંચીને હકારાત્મકતા વધે છે. મહાન શક્તિઓના પરિચયો, તેમના શિક્ષણ અંગેના વિચારો મનને મજબૂત બનાવે છે. શિક્ષણજગતના અન્ય મૅગેઝિનો જેવા કે, પ્રગતિશીલ શિક્ષણ, જીવનશિક્ષણ, ઘરશાળા, અચલા, કેળવણી વિમર્શ, સમુદ્ગાર, સમણું તો ખૂબ જ ઉત્તમ છે. એ હરોળમાં આપણા સૌનું આ શૈક્ષણિક સામયિક પણ અગ્રેસર, ઉત્તમ ને દિશાસૂચક બની રહ્યું છે.

-મહેન્દ્ર પંડયા
શ્રી એ. કે. મોરડિયા હાઈસ્કૂલ,
મુ. પો. નારી, વાયા ચિત્રા, જિ. ભાવનગર-364004

કોઈપણ વસ્તુનો નિર્ણય કરવાને માટે ત્રણ વસ્તુની જરૂર છે.
- અનુભવ, જ્ઞાન અને નિર્ણયને અભિવ્યક્ત કરવાની ક્ષમતા. - સૉક્રેટિસ

જ્ઞાન કસોટી

દિવેકર અશ્વિનકુમાર શંકરલાલ

1. પવિત્ર રૂકમાવતી નદીના કિનારે આવેલ રામપર વેકરા યાત્રાધામ ગુજરાતના ક્યા જિલ્લામાં આવેલ છે ?

(A) કચ્છ (B) મોરબી (C) ભાવનગર (D) દેવભૂમિ દ્વારકા

2. ગુજરાત રાજ્યના ક્યા મુખ્યમંત્રીના સમયગાળા દરમ્યાન વડોદરામાં કોયલી રિફાઈનરી કાર્યરત થઈ ?

(A) ઘનશ્યામભાઈ દેસાઈ (B) ચીમનભાઈ પટેલ (C) બાબુભાઈ પટેલ (D) બળવંતરાય મહેતા

3. ‘ રાજીવ ગાંધી’ ઈન્ટરનેશનલ એરપોર્ટ ક્યા રાજ્યમાં આવેલું છે ?

(A) ત્રિપુરા (B) મહારાષ્ટ્ર (C) તેલંગણા (D) તમિલનાડુ

4. ગુજરાતના દરિયા કાંઠે કઈ માછલીઓ મળી આવે છે ?

(A) પોમફ્રેટ (B) બુમલા (C) હેરિંગ (D) આપેલ તમામ

5. ૧૫મા નાણાપંચના અધ્યક્ષ કોણ બનશે ?

(A) એન.કે.મિશ્રા (B) એન.કે.સિંહા (C) એન.કે.પટેલ (D) એકપણ નહિ

6. સોમનાથ મંદિરનું સ્થાપત્ય કઈ શૈલીનું છે ?

(A) દ્રવિડ શૈલી (B) નાગર શૈલી (C) ચાલુક્ય શૈલી (D) કલિંગ શૈલી

7. કુરુક્ષેત્ર નવલકથાના લેખક કોણ છે ??

(A) રમણભાઈ નીલકંઠ (B) સારંગ બારોટ

(C) ઈશ્વર પેટલીકર (D) મનુભાઈ પંચોળી

8. કોમનવેલ્થ ગેમ્સ 2018માં ભારતે કુલ કેટલા ગોલ્ડ મેડલ મેળવ્યા હતા ?

(A) 20 (B) 22 (C) 25 (D) 26

9. ભારતમાં સૌપ્રથમ નોબેલ પુરસ્કાર વિજેતા કોણ હતા ?

(A) કૈલાશ સત્યાર્થી (B) રવીન્દ્રનાથ ટાગોર (C) મધર ટેરેસા (D) સી.વી.રામન

10. ગુજરાતમાં તાપી નદીનું પ્રવેશ સ્થાન જણાવો.

(A) અમરકંટક (B) ઉત્તરસંડા (C) હરણફાળ (D) કંઠમાળના ડુંગરો

11. ભારતીય ચલણી નોટ એ .... છે.

(A) ચેક (B) બેંક ડ્રાફ્ટ (C) હૂંડી (D) પ્રોમિસરી નોટ

જયાં પરિશ્રમ થાકી જાય છે, બુદ્ધિ કામ નથી કરતી ત્યાંથી જ પ્રારબ્ધ શરૂ થાય છે. - ઓશો રજનીશ

12. ભારતમાં લોકાયુક્ત તેમજ લોકપાલ શબ્દનો ઉપયોગ કોના દ્વારા કરવામાં આવ્યો છે ?

(A) મહાત્મા ગાંધી (B) લક્ષ્મીમલ સંઘવી (C) બાબાસાહેબ આંબેડકર (D) સરદાર પટેલ

13. બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણનો અધિકાર નિયમની રચના ગુજરાત સરકારે ક્યારે કરી ?

(A) 2009મા (B) 2010માં (C) 2011મા (D) 2012માં

14. 'મધમાખી ફૂલમાંથી એટલી માત્રામાં મધ મેળવે છે કે જેથી બંનેનું અસ્તિત્વ જળવાઈ રહે છે તેમ સરકારે પણ મધમાખીની જેમ જ કર વસૂલવા જોઈએ' - આ વિધાન કોનું છે ?

(A) ગાંધીજી (B) સરદાર પટેલ (C) ચાણક્ય (D) બી.આર.આંબેડકર

15. ગુજરાતનું કયા સ્થળે એશિયાની સૌથી મોટી જિલ્લા કોર્ટ શરૂ કરવામાં આવી ?

(A) અમદાવાદ (B) રાજકોટ (C) સુરત (D) વડોદરા

16. 'ઘડિયાળના કાંટા પર હાંફ્યા કરે સમય'- અલંકાર ઓળખાવો.

(A) દષ્ટાંત (B) સજીવારોપણ (C) ઉપમા (D) રૂપક

17. લાળગ્રંથિ એ ક્યા ઉત્સેચકનો સ્રાવ કરે છે ?

(A) સ્ટાર્ચ (B) પેપ્સિનોજન (C) એમાયલેઝ (D) માલ્ટોઝ

18. જળ પર્યાવરણ પરનું પ્રથમ આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલન ક્યાં યોજાયું હતું ?

(A) કાઠમંડુ (B) નેપાળ (C) દિલ્લી (D) ઈસ્લામાબાદ

19. બન્ની વિસ્તારમાં આગવા વ્યવસાયરૂપે વિક્સનાર વસ્તુ ' ધડકી' શું છે ?

(A) ગોદડીઓ (B) ધાબળા (C) ભરતકામ (D) મોજડીઓ

20. ગુજરાત રાજ્યમાં સૌ પ્રથમ આયુર્વેદ કોલેજ ક્યાં શરૂ કરવામાં આવી હતી ?

(A) પાટણ (B) નડિયાદ (C) જામનગર (D) અમદાવાદ

21. ગુજરાત રાજ્યના પ્રથમ ગૃહમંત્રી કોણ હતા ?

(A) રતુભાઈ અદાણી (B) રસિકલાલ પરીખ (C) માણેકલાલ શાહ (D) હિતેન્દ્રભાઈ દેસાઈ

22. ગુજરાતી ગઝલકાર મરીઝનું આખું નામ જણાવો ?

(A) અબ્દુલ અનવરહુસેન વાસી (B) અબ્બાસ અબ્દુલઅલી વાસી

(C) અનવર કાદીરઅલી વાસી (D) અલ્તાફ શોકતઅલી વાસી

ભૂતકાળના પુરુષાર્થમાંથી વર્તમાનનું પ્રારબ્ધ સર્જાયું છે અને વર્તમાનનો પુરુષાર્થ ભવિષ્યનું પ્રારબ્ધ સર્જે છે. - ડેલ કાર્નેગી

23. 1978ના વર્ષમાં ભારત સરકાર દ્વારા ભારતીય ચલણી નોટો રદ કરવામાં આવી હતી તે સમયે વડાપ્રધાન કોણ હતા ?

(A) શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધી (B) અટલ બિહારી બાજપેયી

(C) મોરારજીભાઈ દેસાઈ (D) ચૌધરી ચરણસિંહ

24. ગીરની 'ચારણ કન્યા' જેણે લાકડી લઈને સાવજને ભગાડ્યો હતો તેનું મૂળ નામ શું હતું ?

(A) કુંવરબાઈ (B) પાનબાઈ (C) હીરબાઈ (D) મીરાંબાઈ

25. કયા ક્રાંતિકારીએ લંડનમાં કર્નલ વાયલીની હત્યા કરી હતી ?

(A) ઉધમસિંહ (B) મદનલાલ ઢીંગરા (C) શિવરામ રાજગુરુ (D) સુખદેવ થાપર

26. કેન્દ્ર સરકારે કોલેજિયમની ભલામણને આધારે સુપ્રીમકોર્ટના જજ તરીકે સીધી નિયુક્તિ પામનાર પ્રથમ મહિલા વકીલ કોણ છે ?

(A) ઈન્દુ મલ્હોત્રા (B) રેખા અગ્રવાલ (C) ઈન્દિરા જયસિંગ (D) ઈન્દુ અગ્રવાલ

27. કુદરતી ગેસના ભંડારનું ઉદ્દભવસ્થાન લુણેજ ક્યા જિલ્લામાં આવેલું છે ?

(A) આણંદ (B) તાપી (C) ભરૂચ (D) અરવલ્લી

28. ગુજરાતની કઈ નદી દરિયાને મળતી નથી ?

(A) નર્મદા (B) સાબરમતી (C) સરસ્વતી (D) તાપી

29. કોમનવેલ્થ ગેમ્સમાં કઈ ભારતીય વેઈટલિફ્ટરે સૌથી નાની વયે મેડલ જીત્યો ?

(A) દીપક લાથર (B) શ્રેયસી સિંઘ (C) સંજીતા ચાન (D) મનુ ભાકર

30. કબૂતર દ્વારા સંદેશ મોકલનાર દેશનું પ્રથમ રાજ્ય કયું છે ?

(A) મેઘાલય (B) મણિપુર (C) આસામ (D) ઓડિસા

31. ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના સમયે વિધાનસભાની કુલ કેટલી સીટો હતી ?

(A) 132 (B)154 (C) 168 (D) 182

32. ગુજરાત રાજ્યના સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાને ક્યા જિલ્લાની હદ સ્પર્શતી નથી ?

(A) બોટાદ (B) ભાવનગર (C) મોરબી (D) અમદાવાદ

33. ગુજરાત સરકાર દ્વારા 'ગુજરાત સોલાર પાર્ક'ની સ્થાપના ક્યા જિલ્લામાં કરવામાં આવેલ છે ?

(A) અરવલ્લી (B) મહેસાણા (C) પાટણ (D) નર્મદા

સાચી આધ્યાત્મિકતા જીવનના ત્યાગમાં નથી પણ જીવનને દિવ્યપૂર્ણતાથી સભર કરવામાં આવે છે. - અરવિંદ

34. 'જય જય ગરવી ગુજરાત' ગીતના રચયિતાનું નામ જણાવો.

(A) દલપતરામ (B) નર્મદ (C) પ્રેમાનંદ (D) ઝવેરચંદ મેઘાણી

35. પ્રસિદ્ધ નવલખા મંદિર ગુજરાતના ક્યાં જિલ્લામાં આવેલું છે ?

(A) દેવભૂમિ દ્વારકા (B) જામનગર (C) રાજકોટ (D) કચ્છ

36. ગુજરાતમાં સૌ પ્રથમ મેગ્સેસે એવોર્ડ મેળવનાર ગુજરાતીનું નામ જણાવો.

(A) ચીનુભાઈ બેરોનેટ (B) વિક્રમ સારાભાઈ (C) ચારુમતીબેન યોદ્ધા (D) ઈલાબેન ભટ્ટ

37. વાવાઝોડું જમીનને સ્પર્શે તો તેને શું કહેવાય છે ?

(A) લેન્ડફોલ (B) રેઈનફોલ (C) ઉદ્દગમફોલ (D) રિક્ટરફોલ

38. 21મી કોમનવેલ્થ ગેમ્સ 2018માં ભારતનાં કયાં રાજ્યોના ખેલાડીઓ સૌથી વધુ મેડલ મેળવ્યા છે ?

(A) ગુજરાત (B) હરિયાણા (C) મહારાષ્ટ્ર (D) બિહાર

39. ગુજરાતી ભાષાને અન્ય ભાષા જેવું ગૌરવ ન મળે ત્યાં સુધી પાઘડી ન પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા કોણે લીધી હતી ?

(A) શામળ (B) નર્મદ (C) પ્રેમાનંદ (D) દલપતરામ

40. રાષ્ટ્રીય મુદ્રા નીચે ' સત્યમેવ જયતે' કઈ લિપિમાં લખાય છે ?

(A) ગુજરાતી (B) બંગાળી (C) દેવનાગરી (D) અંગ્રેજી

જવાબો

1.	A	11.	D	21.	B	31.	A
2.	D	12.	B	22.	B	32.	B
3.	C	13.	D	23.	C	33.	C
4.	D	14.	C	24.	C	34.	B
5.	B	15.	D	25.	B	35.	A
6.	C	16.	B	26.	A	36.	D
7.	D	17.	C	27.	A	37.	A
8.	D	18.	A	28.	C	38.	B
9.	B	19.	C	29.	A	39.	C
10.	C	20.	A	30.	D	40.	C

સંપર્ક : 172/A, ઊર્જાનગર વિભાગ-૨ , પ્રતિકમોલની પાછળ, રાંદેસણ, તા.જિ. ગાંધીનગર. મો. નં. 9426504646

પવિત્ર વિચારોનું સદા મનન કરવું જોઈએ અને હલકા સંસ્કારોને દૂર કરવા મથવું જોઈએ. - વિવેકાનંદ

પીએચ.ડી.ની પદવી પ્રાપ્ત કરવા બદલ અભિનંદન

પદવી પ્રાપ્ત કરનારનો ફોટોગ્રાફ	સંસ્થાનું નામ	પીએચ.ડી.નો વિષય તથા માર્ગદર્શક	યુનિવર્સિટી
ડૉ.શ્રીમતી સંગીતાબેન જે. પટેલ	શ્રી ભક્તિ વેદાંત સ્વામી વિદ્યામંદિર દેવા, તા. વસો, જિ. ખેડા	"શ્રીરામ શર્મા આચાર્યના વિચારોમાં મૂલ્યો..." **માર્ગદર્શક :** ડૉ. બિપીનભાઈ ડી. પટેલ	હેમચંદ્રાચાર્ય ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી, પાટણ
ડૉ. વિષ્ણુકુમાર આર. મોદી	શ્રી આર.બી. પટેલ (ગુંબડિયા) મા. અને શ્રીમતી એમ.કે. સુંસરા ઉ.મા. શાળા લક્ષ્મીપુરા, પાલનપુર	"માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકોનું ચિંતનાત્મક વિચાર સ્તર અને તેમની અસરકારકતાનો તુલનાત્મક અભ્યાસ" **માર્ગદર્શક :** ડૉ. રવીન્દ્ર અંધારિયા	સાબરમતી યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ
ડૉ. નીરવકુમાર એ. પટેલ	સરકારી માધ્યમિક શાળા, કરજવાંટ તા. કવાંટ, જિ.છોટાઉદેપુર	"A study of Diasporic sensibility Reflected in the select Novels of Michael on daalje" **માર્ગદર્શક :** ડૉ. ઓડ્રી બારલો	સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટ
ડૉ. પ્રકાશકુમાર વી. પંડયા	શ્રી સરકારી માધ્યમિક શાળા, મુ. પો. બેલા, તા. રાપર-કચ્છ	"वेद संहितायां सूर्य वाचवा पदानां समीक्षात्मकम् अध्ययनम् तदाधारेण प्रतीयमानं सूर्यस्य आध्यात्मिकं महत्त्वं च।" **માર્ગદર્શક :** ડૉ. રાજેન્દ્ર એ. ચોટલીયા	સંસ્કૃત ભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી, રાજકોટ.
ડૉ. ફરહાનાબાનુ મહેમુદશા દિવાન	સરકારી વિનયન કૉલેજ, ભાણવડ, જિ. દેવભૂમિ દ્વારકા	"ભાષાવિજ્ઞાન ક્ષેત્રે પ્રયોજાતી પારિભાષિક સંજ્ઞાઓ : સમીક્ષાત્મક અધ્યયન" **માર્ગદર્શક :** ડૉ. પિનાકિની પંડયા	સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભ વિદ્યાનગર

દુનિયામાં સુખેથી અને પ્રસન્નતાથી રહેવું હોય તો તમારી જરૂરિયાત ઓછી કરો. - મહાત્મા ગાંધી

વહીવટી વિભાગ

રાજયના બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતા વ્યક્તિઓની સઘન આધાર જરૂરિયાત (High support needs) અંગેની અરજી પરત્વે કાર્યવાહી કરવા સત્તાધિકારી (authority) જાહેર કરવા બાબત.

ગુજરાત સરકાર

સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા વિભાગ

ઠરાવ ક્રમાંક : અપગ/102019/171062/છ-1

સચિવાલય, ગાંધીનગર

તારીખ: 04/03/2021.

વંચાણે લીધા:

(1) The Rights of Persons With Disabilities Act,2016.

(2) દિવ્યાંગજન સશક્તિકરણ વિભાગ, સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા મંત્રાલય, ભારત સરકારનું તા.08/03/2019 નું નોટિફિકેશન.

(3) આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગનો તા.18/06/2020 ઠરાવ ક્રમાંકઃ હસપ-102002-જીઓઆઈ-36-અ(ભાગ-2)

આમુખ :-

ભારત સરકારે અમલી કરેલ The Rights of Persons With Disabilities Act, 2016 ની કલમ નં. 38 અંતર્ગત સઘન આધારની જરૂરિયાતવાળી અશકત વ્યક્તિઓ માટે ખાસ જોગવાઈઓ કરેલ છે. આ કાયદાના અનુસંધાને ભારત સરકાર દ્વારા વંચાણે લીધેલ ક્રમાંક (2)ના નોટિફિકેશનથી બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતા વ્યક્તિઓ સઘન આધાર માટે એસેસમેન્ટ બોર્ડની રચના કરવા અંગેના નિયમો બનાવેલ છે.

The Rights of Persons With Disabilities Act, 2016 ની કલમ નં.38(2) તથા ઉપરોકત વંચાણે લીધેલ ક્રમાંક (2) ના ભારત સરકારના નોટિફિકેશનથી નિયત કરેલ જોગવાઈ મુજબ ગુજરાત રાજયમાં બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતા દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓ માટે જિલ્લા કક્ષાએ એસેસમેન્ટ બોર્ડની રચના આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ દ્વારા વંચાણે લીધેલ ક્રમાંક (3)ના ઠરાવથી કરવામાં આવેલ છે. વંચાણે લીધેલ ક્રમાંક (1) તથા ક્રમાંક (2)ની જોગવાઈ મુજબ સઘન આધારની જરૂરિયાત વાળી અશક્ત વ્યક્તિઓ, માટે રાજય સરકારના/ ભારત સરકારની યોજના અંતર્ગત સહાય આપવા માટે તેમની અરજીઓ ધ્યાને લેવા ઑથોરિટી જાહેર કરવાની બાબત સરકારશ્રીની વિચારણા હેઠળ હતી.

ઠરાવ :-

The Rights of Persons With Disabilities Act, 2016ની કલમ નં. 38(1), કલમ નં. 38(4) તથા ઉપરોકત વંચાણે લીધેલ ક્રમાંક (2)ના ભારત સરકારના નોટિફિકેશનના નિયમોને ધ્યાને લઈ રાજયમાં બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતા વ્યક્તિઓની સઘન આધાર જરૂરિયાત (High support needs) અંગેની અરજી પરત્વે કાર્યવાહી કરવા નીચે મુજબ સત્તાધિકારી (authority) જાહેર કરવામાં આવે છે.

હોદ્દો	સરનામું
અધિક મુખ્ય સચિવશ્રી/ અગ્ર સચિવશ્રી, સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા વિભાગ.	બ્લોક નં.5,9 મો માળ, સચિવાલય, ગાંધીનગર.

ચિંતા આપણી આવતી કાલનો વિષાદ ઘટાડવાની નથી પણ એ આપણી આજની શક્તિમાં ઘટાડો જ કરે છે. - કોરી ટેન બૂમ

બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતા વ્યક્તિઓની સઘન આધાર જરૂરિયાત (High support needs) અંગેની અરજીની શરતો તથા અરજી પરત્વે ઓથોરિટી દ્વારા કરવાની થતી કાર્યવાહી અંગે.

(1) ઉપર જાહેર કરેલ ઑથોરિટી દ્વારા રાજયના બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓની સઘન આધાર જરૂરિયાત (High support needs) અંગેની અરજી સ્વીકારવામાં આવશે. તથા ઉક્ત તમામ અરજીની ચકાસણી એસેસમેન્ટ બોર્ડને મોકલવામા આવશે.

(2) એસેસમેન્ટ બોર્ડ દ્વારા મોકલવામાં આવેલ અહેવાલ (report)ને ધ્યાને લઈ, સંબંધિત યોજનાઓ/ કાર્યક્રમ મુજબ બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓને સઘન આધાર પૂરો પાડવા માટે જરૂરી સહાય આપવા માટે, ઉપર જાહેર કરેલ ઑથોરિટી દ્વારા રાજ્ય સરકાર/ ભારત સરકારને ભલામણ કરવામાં આવશે.

(3) બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ કે જેમની પાસે કાયમી દિવ્યાંગતા અંગેનું સર્ટિફિકેટ છે તેમના દ્વારા કરવામાં આવતી અરજીને જ સઘન આધાર જરૂરિયાત (High support needs) અંગેની અરજી અંતર્ગત માન્ય ગણવામાં આવશે.

(4) એસેસમેન્ટ બોર્ડ દ્વારા બેન્ચમાર્ક દિવ્યાંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓને 100 માંથી 60 કે તેથી વધુનો સ્કોર આપવામાં આવેલ હોય તો તેવા દિવ્યાંગોની ભલામણ એસેસમેન્ટ બોર્ડ સઘન આધાર જરૂરિયાત (High support needs) માટે ઉપર જાહેર કરેલ ઑથોરિટીને મોકલી શકશે.

ગુજરાતના રાજયપાલશ્રીના હુકમથી અને તેમના નામે,

(જી.પી. પટેલ)
નાયબ સચિવ
સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા વિભાગ

પ્રતિ,

- માન.મુખ્યમંત્રીશ્રીના અધિક મુખ્ય સચિવશ્રી, સ્વર્ણિમ સંકુલ-1, સચિવાલય, ગાંધીનગર.
- માન. મંત્રીશ્રી, (સા.ન્યા.) ના અંગત સચિવશ્રી, સચિવાલય,ગાધીનગર.
- અધિક મુખ્ય સચિવશ્રી, (સા.ન્યા.) ના અંગત મદદનીશશ્રી તરફ જાણ સારું.
- અગ્ર સચિવશ્રી, આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ વિભાગ, સચિવાલય, ગાંધીનગર.
- કમિશનરશ્રી, દિવ્યાંગ વ્યક્તિઓ માટેના કમિશનરશ્રીની કચેરી, વિંગ ડી-1, બ્લોક નં.2, કર્મયોગી ભવન, સેકટર-10, ગાંધીનગર.
- નિયામકશ્રી, સમાજ સુરક્ષા, બ્લોક નં.15, ડૉ. જીવરાજ મહેતા ભવન, ગાંધીનગર.
- સર્વે જિલ્લા સમાજ સુરક્ષા અધિકારીશ્રીઓ (મારફતે : નિયામકશ્રી, સમાજ સુરક્ષા, બ્લોક નં.16, ડૉ. જીવરાજ મહેતા ભવન, ગાંધીનગર)
- સચિવાલયના સર્વે વિભાગો
- સિસ્ટમ મેનેજરશ્રી, કો-સેલ, સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા વિભાગ, બ્લોક નં.5, 9મો માળ, સચિવાલય, ગાંધીનગર. વિભાગની વેબસાઈટ પર મૂકવાની વિનંતી સહ.
- સિલેકટ ફાઈલ-2021.

યોગ્ય સમય પર કરેલું નાનું કામ પણ બહુ ઉપકારી હોય છે
જ્યારે સમય વહી ગયા પછી કરેલું મહાન કાર્ય પણ વ્યર્થ હોય છે. - યોગ વશિષ્ઠ

પત્રક્રમાંક : મઉમશબ/માધ્યમિક/2021/1052
ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ,
સેક્ટર-10/બી,
સચિવાલય પાસે, ગાંધીનગર
તા. 14-04-2021

પ્રતિ,
આચાર્યશ્રી,
તમામ માધ્યમિક શાળાઓ,
ગુજરાત રાજ્ય.

વિષય : ધો.10 ના શાળા કક્ષાના વિષયની પરીક્ષામાં ફેરફાર બાબત.
સંદર્ભ : (1) મઉમશબ/સંશોધન/2020/3880-3920 તા. 26-11-2020નો પત્ર
(2) મઉમશબ/માધ્યમિક/2021/એચ/88 તા. 05-02-2021નો પત્ર
(3) મઉમશબ/માધ્યમિક /2021/1048 તા. 09-04-2021નો પત્ર

મહાશયશ્રી,

જયભારત સહ ઉપરોક્ત વિષય અને સંદર્ભ પરત્વે જણાવવાનું કે 2021માં લેવાનાર ધો-10 (SSC) ની શાળા કક્ષાના વિષયની પરીક્ષાઓ સંદર્ભિત પત્ર-3 થી તા. 15-04-2021 થી તા. 30-04-2021 સુધી યોજવા શાળાઓને સૂચના આપવામાં આવેલ છે હતી.

ઉપરોક્ત સૂચનાઓમાં અંશતઃ ફેરફાર કરવામાં આવે છે. શાળા કક્ષાના વિષયની સૈદ્ધાંતિક અને પ્રાયોગિક પરીક્ષાઓ તા. 15-04-2021થી તા. 30-04-2021ના સમયગાળાને બદલે શાળાઓએ આ પરીક્ષા એસ.એસ.સી. બોર્ડની મુખ્ય પરીક્ષા પૂર્ણ થયા બાદ તરત જ ત્રણ (3) દિવસમાં લઈ લેવાની રહેશે. આ બાબતની અન્ય સૂચનાઓ યથાવત રહે છે.

પરીક્ષા સચિવ
ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર
માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર.

● **સવિનય નકલ રવાના જાણ સારૂ :**

(1) માનનીય અધ્યક્ષશ્રી, ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
(2) માનનીય સચિવશ્રી, ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
(3) માનનીય ખાસ ફરજ પરના અધિકારીશ્રી, ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
(4) માનનીય સંયુક્ત નિયામકશ્રી, ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
(5) મદદનીશ સચિવશ્રી, સંશોધન શાખા, ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર માધ્યમિક શિક્ષણ અને પરિક્ષણમાં પરિપત્રને છપાવવાની કાર્યવાહી કરવા બાબતે
(6) જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીશ્રી, તમામ, ગુજરાત રાજ્ય, તાબાની માધ્યમિક શાળાઓને જાણ અને અમલ કરાવવા સારુ.
(7) માધ્યમિક શાખાની ફાઈલે

કોઈ પણ વસ્તુથી ડરો નહીં. તમે અદ્ભુત કાર્ય કરી શકશો.- સ્વામી વિવેકાનંદ

ક્રમાંકઃ મઉમશબ/પરીક્ષા/માધ્યમિક વિભાગ/1053
ગુજરાત માધ્યમિક અને
ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ,
સેકટર- 10/બી, જૂના સચિવાલય પાસે,
ગાંધીનગર, તા.16/04/2021

પ્રતિ,
આચાર્યશ્રી
માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ તમામ
ગુજરાત રાજય

વિષય : ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ ગાંધીનગર દ્વારા યોજાનાર ધોરણ-10 અને ધોરણ -12 ની જાહેર પરીક્ષા મોકૂફ રાખવા બાબત.

શ્રીમાન,

ઉપરોકત વિષયના અનુસંધાને જણાવવાનું કે ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક રિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર દ્વારા ધોરણ-10 અને ધોરણ -12 વિજ્ઞાન પ્રવાહ અને સામાન્ય પ્રવાહની વર્ષ-2021 ની પરીક્ષાઓ તાઃ-10/05/2021 થી તા :- 25/05/2021 દરમ્યાન યોજવામાં આવેલ હતી.

Covid-19 ની સાંપ્રત પરિસ્થિતિ રાજયના 08 મહાનનગર પાલિકા વિસ્તારોમાં અને 20 શહેરોમાં રાત્રી કરફ્યુ લાદવામાં આવેલ છે. બોર્ડ દ્વારા 08 મહાનગર પાલિકા વિસ્તારોમાં ધોરણ-૧૨ વિજ્ઞાન પ્રવાહના પ્રાયોગિક પરીક્ષા પણ હાલ પૂરતી મોકૂફ રાખવામાં આવેલ છે તેમજ ધોરણ-10 ના શાળા કક્ષાએ યોજવાના પરીક્ષાઓ પણ મોકૂફ રાખવામાં આવેલ છે.

આમ Covid-19 ની સાંપ્રત પરિસ્થિતિ ધ્યાને લેતાં રાજય સરકાર દ્વારા ધોરણ-10 અને ધોરણ -12 વિજ્ઞાન પ્રવાહ અને સામાન્ય પ્રવાહની પરીક્ષાઓ કે જે આગામી તાઃ10/05/2021 થી તા : 25/05/2021 દરમ્યાન યોજાવાની હતી. તે હાલ પૂરતી સ્થગિત રાખવામાં આવે છે. Covid-19 ની સંક્રમણની સમીક્ષા કરીને આગામી તા.15/05/2021 ના રોજ બોર્ડના ધોરણ-10 અને ધોરણ-12 વિજ્ઞાન પ્રવાહ અને સામાન્ય પ્રવાહ પરીક્ષાના આયોજનની વિચારણા ઉચ્ચકક્ષાએ કરવામાં આવશે . ધોરણ-10 અને ધોરણ-12 વિજ્ઞાન પ્રવાહ અને સામાન્ય પ્રવાહના વિદ્યાર્થીઓને પરીક્ષા શરૂ કરવાની નવી તારીખ નક્કી કરવામાં આવે તે તારીખ અને જાહેરાતની તારીખ વચ્ચે ઓછામાં ઓછા 15 દિવસનો સમયગાળો પરીક્ષાર્થીઓને મળી રહે તે રીતે પરીક્ષાની નવી તારીખની જાહેરાત કરવામાં આવશે.

સમગ્ર રાજયમાં કોરોના સંક્રમણની વ્યાપકતા ધ્યાને થતાં વિદ્યાર્થીઓના હિતમાં ધોરણ-9 થી ધોરણ-12નું પ્રત્યક્ષ (વર્ગખંડ શિક્ષણ) આગામી તા.10/05/2021 સુધી અથવા રાજય સરકાર દ્વારા અન્ય આદેશ ન થાય ત્યા સુધી બંધ રાખવાનું રહેશે. ઓનલાઇન શિક્ષણ પ્રક્રિયા ચાલુ રાખવાની રહેશે.

(ડી.એસ. પટેલ)
સચિવ
ગુજરાત માધ્યમિક અને
ઉચ્ચતા માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ
ગાંધીનગર

પ્રચંડ ખંત અને દઢ ઇચ્છાશક્તિથી જ સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.- સ્વામી વિવેકાનંદ

નકલ સવિનય રવાના :

1. માન.મુખ્યમંત્રીશ્રીના સચિવશ્રી, સ્વર્ણિમ સંકુલ-1 ત્રીજો માળ, નવા સચિવાલય,ગાંધીનગર.
2. માન. શિક્ષણમંત્રીશ્રીના, અંગત સચિવશ્રી, સ્વર્ણિમ સંકુલ-1 બીજો માળ, નવા સચિવાલય, ગાંધીનગર.
3. માન. રાજયકક્ષાના મંત્રીશ્રી શિક્ષણના, અંયત સચિવશ્રી, સ્વર્ણિમ સંકુલ-2 બીજો માળ, નવા સચિવાલય, ગાંધીનગર.
4. માન.અગ્રસચિવશ્રી(શિક્ષણ) શિક્ષણ વિભાગ બ્લોક નં :-8 મો માળ, નવા સચિવાલય, ગાંધીનગર.
5. માન. સચિવશ્રી(પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ) શિક્ષણ વિભાગ, બ્લોક નં :-5, 7 મો માળ, નવા સચિવાલય, ગાંધીનગર.
6. નિયામકશ્રી, શાળાઓની કચેરી, બ્લોક નં :- 9, 1 લો માળ જુના સચિવાલય, ગાંધીનગર.
7. ઉચ્ચ શિક્ષણ કમિશનરશ્રી,બ્લોક નં :-12,જૂના સચિવાલય, ગાંધીનગર.
8. સ્ટેટ પ્રોજેકટ ડાયરેકટરશ્રી, સમગ્ર શિક્ષાની કચેરી, સેકટર-17, ગાંધીનગર.
9. નિયામકશ્રી,પાઠયપુસ્તક મંડળ, સેકટર-10 એ, ગાંધીનગર.
10. નિયામકશ્રી પ્રાથમિક શિક્ષણ,બ્લોક નં :-12 જૂના સચિવાલય, ગાંધીનગર.
11. નિયામકશ્રી, જીસીઆરટી સેકટર-12 ગાંધીનગર.
12. અધ્યક્ષશ્રી, રાજય પરીક્ષા બોર્ડ સેકટર-21 ગાંધીનગર.
13. નિયામકશ્રી, ટેકનીકલ શિક્ષણ, સેકટર-10 એ ગાંધીનગર.

નકલ રવાના અમલવારી સારુ :

1. ખાસ ફરજપરના અધિકારીશ્રી, સદર કચેરી.
2. કંટ્રોલર ઓફ એકાઉન્ટન્ટશ્રી(CAS), સદર કચેરી.
3. નાયબ નિયામક પરીક્ષા (વિજ્ઞાન પ્રવાહ)અને (સામાન્ય પ્રવાહ) અને માધ્યમિક વિભાગ, સદર કચેરી.
4. જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીશ્રી તમામ, ગુજરાત રાજય તરફ શાળાઓને અને વિદ્યાર્થીઓને જાણ કરવા.
5. સદર કચેરીની શાખાઓ તરફ.

આટલું કરીએ !

- આત્મવિશ્વાસ કેળવી ભારે પુરૂષાર્થ કરો.
- હકારાત્મક - રચનાત્મક બનો, જેવું વિચારશો તેવું થવાશે.
- ધ્યાન- પ્રાણાયામ દ્વારા સ્વજાગૃતિ કેળવી, એકાગ્રતા કેળવો, પોતાની શક્તિઓ અને મર્યાદાઓ જાણો.
- શુભ વિચારો, મધુર બોલો અને સત્કાર્ય કરો.
- ટાઈમ મૅનેજમેન્ટ અને વિવેક બુદ્ધિ વાપરી તમારી આદર્શ દિનચર્યા બનાવો.

(સંકલન)

ખાનગીમાં બીજાની નિંદા કદી કરશો નહીં. એ પાપથી તમે દૂર રહેજો.- સ્વામી વિવેકાનંદ

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-9 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-9

	સમય/વિષય				
તારીખ/વાર	**વિજ્ઞાન (0-1)**	**ગણિત (1-2)**	**ગુજરાતી (2-3)**	**અંગ્રેજી (3-4)**	**સામાજિક વિજ્ઞાન (4-5)**
1.5.2021 **શનિવાર**	ગતિ પ્ર-8 ભાગ-2	ત્રિકોણ પ્ર-7 ભાગ-2	સાંજ સમે શામળિયો પદ્ય-1	Cheetah's Tears Read-1	ભારત : લોકજીવન પ્ર-19 ભાગ-2
2.5.2021 **રવિવાર**	ગતિ પ્ર-8 ભાગ-3	ત્રિકોણ પ્ર-7 ભાગ-3	ચોરી અને પ્રાયશ્ચિત ગદ્ય-2	The River Poem-1	આપત્તિ વ્યવસ્થાપન પ્ર-20 ભાગ-1
3.5.2021 **સોમવાર**	ગતિ પ્ર-8 ભાગ-4	ત્રિકોણ પ્ર-7 ભાગ-4	પછે શામળિયોજી બોલિયા પદ્ય-3	Dental Health Read-2 Part-1	આપત્તિ વ્યવસ્થાપન પ્ર-20 ભાગ-2
4.5.2021 **મંગળવાર**	ગતિ પ્ર-8 ભાગ-5	ત્રિકોણ પ્ર-7 ભાગ-5	ગોપાળબાપા ગદ્ય-4	Dental Health Read-2 Part-2	ભારતમાં બ્રિટિશ સત્તાનો ઉદય પ્ર-1
5.5.2021 **બુધવાર**	ગતિ પ્ર-8 ભાગ-6	ચતુષ્કોણ પ્ર-8 ભાગ-1	ગુર્જરીના ગૃહકુંજે પદ્ય-5	Dental Health Read-2 Part-3	પ્રથમ વિશ્વ યુદ્ધ અને રશિયન ક્રાંતિ પ્ર-2 ભાગ-1
6.5.2021 **ગુરુવાર**	ગતિ પ્ર-8 ભાગ-7	ચતુષ્કોણ પ્ર-8 ભાગ-2	લોહીની સગાઇ ગદ્ય-6	The Useful Plough Poem-2	પ્રથમ વિશ્વ યુદ્ધ અને રશિયન ક્રાંતિ પ્ર-2 ભાગ-2
7.5.2021 **શુક્રવાર**	ગતિ પ્ર-8 ભાગ-8	ચતુષ્કોણ પ્ર-8 ભાગ-3	કામ કરે ઇ જીતે પદ્ય-7	Mohan and his Veena Read-3 Part-1	પ્રથમ વિશ્વ યુદ્ધ અને રશિયન ક્રાંતિ પ્ર-2 ભાગ-3
8.5.2021 **શનિવાર**	બળ તથા ગતિના નિયમો પ્ર-9 ભાગ-1	ચતુષ્કોણ પ્ર-8 ભાગ-4	છાલ છોતરાં અને ગોટલાં ગદ્ય-8	Mohan and his Veena Read-3 Part-2	નૂતન વિશ્વ તરફ પ્રયાણ પ્ર-3 ભાગ-1
9.5.2021 **રવિવાર**	બળ તથા ગતિના નિયમો પ્ર-9 ભાગ-2	ચતુષ્કોણ પ્ર-8 ભાગ-5	પુત્રવધૂનું સ્વાગત પદ્ય-9	Mohan and his Veena Read-3 Part-3	નૂતન વિશ્વ તરફ પ્રયાણ પ્ર-3 ભાગ-2
10.5.2021 **સોમવાર**	બળ તથા ગતિના નિયમો પ્ર-9 ભાગ-3	ચતુષ્કોણ પ્ર-8 ભાગ-6	ભારતીય સંસ્કૃતિની સિદ્ધિ ગદ્ય-10	Be the Best Poem-3	ભારતની રાષ્ટ્રીય ચળવળો પ્ર-4 ભાગ-1
11.5.2021 **મંગળવાર**	બળ તથા ગતિના નિયમો પ્ર-9 ભાગ-4	સમાંતર બાજુ ચતુષ્કોણ અને ત્રિકોણનાં ક્ષેત્રફળ પ્ર-9 ભાગ-1	વિશેષણ અને તેના પ્રકાર	Call of the Hills Read-4 Part-1	ભારતની રાષ્ટ્રીય ચળવળો પ્ર-4 ભાગ-2
12.5.2021 **બુધવાર**	બળ તથા ગતિના નિયમો પ્ર-9 ભાગ-5	સમાંતર બાજુ ચતુષ્કોણ અને ત્રિકોણનાં ક્ષેત્રફળ પ્ર-9 ભાગ-2	ક્રિયા વિશેષણ, નિપાત, વાક્ય પરિવર્તન	Call of the Hills Read-4 Part-2	ભારત : આઝાદી તરફ પ્રયાણ પ્ર-5
13.5.2021 **ગુરુવાર**	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-10 ભાગ-1	સમાંતર બાજુ ચતુષ્કોણ અને ત્રિકોણનાં ક્ષેત્રફળ પ્ર-9 ભાગ-3	નિબંધ અને પત્રલેખન	Call of the Hills Read-4 Part-3	1945 પછીનું વિશ્વ પ્ર-6 ભાગ-1
14.5.2021 **શુક્રવાર**	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-10 ભાગ-2	સમાંતર બાજુ ચતુષ્કોણ અને ત્રિકોણનાં ક્ષેત્રફળ પ્ર-9 ભાગ-4	મરજીવિયા ગદ્ય-11	Call of the Hills Read-4 Part-4	1946 પછીનું વિશ્વ પ્ર-6 ભાગ-2
15.5.2021 **શનિવાર**	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-10 ભાગ-3	વર્તુળ પ્ર-10 ભાગ-1	સખી માર્કંડી ગદ્ય-12	Saw the Sea Poem-4	સ્વાતંત્ર્યોત્તર ભારત પ્ર-7 ભાગ-1
16.5.2021 **રવિવાર**	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-10 ભાગ-4	વર્તુળ પ્ર-10 ભાગ-2	રસ્તો કરી જવાના પદ્ય-13	Verb form	સ્વાતંત્ર્યોત્તર ભારત પ્ર-7 ભાગ-2
17.5.2021 **સોમવાર**	કાર્ય અને ઊર્જા પ્ર-11 ભાગ-1	વર્તુળ પ્ર-10 ભાગ-3	વાડી પરનાં વ્હાલાં ગદ્ય-14	Editing Part-1	ભારત રાજ્ય બંધારણનું ઘડતર અને લક્ષણો પ્ર-8 ભાગ-1

શૂરવીર બનો, ઉદાર હૃદયના થજો. જાનને જોખમે વીર અને ચારિત્ર્યવાન બનો.- સ્વામી વિવેકાનંદ

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-9 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-9

તારીખ/વાર	સમય/વિષય				
	વિજ્ઞાન (0-1)	ગણિત (1-2)	ગુજરાતી (2-3)	અંગ્રેજી (3-4)	સામાજિક વિજ્ઞાન (4-5)
18.5.2021 મંગળવાર	કાર્ય અને ઊર્જા પ્ર-11 ભાગ-2	વર્તુળ પ્ર-10 ભાગ-4	ગોદ માતની ક્યાં? પદ્ય-15	Editing Part-2	ભારત રાજ્ય બંધારણનું ઘડતર અને લક્ષણો પ્ર-8 ભાગ-2
19.5.2021 બુધવાર	કાર્ય અને ઊર્જા પ્ર-11 ભાગ-3	વર્તુળ પ્ર-૧૦ ભાગ-5	કુદરતી ગદ્ય-16 ભાગ-1	Rani ki Vaav Read-5 Part-1	મૂળભૂત હકો, મૂળભૂત ફરજો અને રાજનીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો પ્ર-9 ભાગ-1
20.5.2021 ગુરુવાર	ધ્વનિ પ્ર-12 ભાગ-1	વર્તુળ પ્ર-10 ભાગ-6	કુદરતી ગદ્ય-16 ભાગ-2	Rani ki Vaav Read-5 Part-2	મૂળભૂત હકો, મૂળભૂત ફરજો અને રાજનીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો પ્ર-9 ભાગ-2
21.5.2021 શુક્રવાર	ધ્વનિ પ્ર-12 ભાગ-2	રચનાઓ પ્ર-11 ભાગ-1	એકમ-૨ ધાતુ પ્રત્યય ભાગ-1	The Night Train at Deoli Read-6 Part-1	સરકારનાં અંગો પ્ર-10
22.5.2021 શનિવાર	ધ્વનિ પ્ર-12 ભાગ-3	રચનાઓ પ્ર-11 ભાગ-2	એકમ-૨ ધાતુ પ્રત્યય ભાગ-2	The Night Train at Deoli Read-6 Part-2	ભારતનું ન્યાયતંત્ર પ્ર-11 ભાગ-1
23.5.2021 રવિવાર	ધ્વનિ પ્ર-12 ભાગ-4	રચનાઓ પ્ર-11 ભાગ-3	અલંકાર	Adolescents Speak Read-7 Part-1	ભારતનું ન્યાયતંત્ર પ્ર-11 ભાગ-2
24.5.2021 સોમવાર	આપણે શા માટે માંદા પડીએ છીએ? પ્ર-13 ભાગ-1	રચનાઓ પ્ર-11 ભાગ-4	સંજ્ઞા અને વિશેષણ	Adolescents Speak Read-7 Part-2	ભારતીય લોકશાહી પ્ર-12
25.5.2021 મંગળવાર	આપણે શા માટે માંદા પડીએ છીએ? પ્ર-13 ભાગ-2	રચનાઓ પ્ર-11 ભાગ-5	મારા સપનામાં આવ્યા હરિ પદ્ય-17	A Day in the Life of an Indian Fighter Pilot Read-8	ભારત : સ્થાન, રચના અને ભૂસ્તરીય ભૂપૃષ્ઠ-1 પ્ર-13
26.5.2021 બુધવાર	આપણે શા માટે માંદા પડીએ છીએ? પ્ર-13 ભાગ-3	રચનાઓ પ્ર-11 ભાગ-6	પંગુમ્ લંઘયતે ગિરિમ્ ગદ્ય-18	Friend from the Sky Read 9 part-1	ભારત : સ્થાન, રચના અને ભૂસ્તરીય ભૂપૃષ્ઠ-2 પ્ર-14 ભાગ-1
27.5.2021 ગુરુવાર	આપણે શા માટે માંદા પડીએ છીએ? પ્ર-13 ભાગ-4	હેરોનનું સૂત્ર પ્ર-12 ભાગ-1	પપ્પા, હવે ફોન મૂકું? પદ્ય-19	Friend from the Sky Read 9 part-2	ભારત : સ્થાન, રચના અને ભૂસ્તરીય ભૂપૃષ્ઠ-2 પ્ર-14 ભાગ-2
28.5.2021 શુક્રવાર	નૈસર્ગિક સ્રોતો પ્ર-14 ભાગ-1	હેરોનનું સૂત્ર પ્ર-12 ભાગ-2	તેજમલ પદ્ય-21	Ecology for Peace Read-10 part-1	જળ-પરિવાહ પ્ર-15 ભાગ-1
29.5.2021 શનિવાર	નૈસર્ગિક સ્રોતો પ્ર-14 ભાગ-2	હેરોનનું સૂત્ર પ્ર-12 ભાગ-3	બોળો ગદ્ય-22	Ecology for Peace Read-10 part-2	જળ-પરિવાહ પ્ર-15 ભાગ-2
30.5.2021 રવિવાર	નૈસર્ગિક સ્રોતો પ્ર-14 ભાગ-3	પૃષ્ઠફળ અને ઘનફળ પ્ર-13 ભાગ-1	લઘુકાવ્યો પદ્ય-23	Valley of Flowers Read-11 Part-1	આબોહવા પ્ર-16
31.5.2021 સોમવાર	નૈસર્ગિક સ્રોતો પ્ર-14 ભાગ-4	પૃષ્ઠફળ અને ઘનફળ પ્ર-13 ભાગ-2	પ્રેરક પ્રસંગો ગદ્ય-24	Valley of Flowers Read-11 Part-2	કુદરતી વનસ્પતિ પ્ર-17 ભાગ-1

જીવન મૂલ્યો અંગેના કાર્યક્રમ 'ટીમટીમ તારા'નું પ્રસારણ 'વંદે ગુજરાત' ચેનલ નંબર-9 પર દરરોજ 5:00 થી 6:00 અને પુનઃ પ્રસારણ 11 થી 12, 17 થી 18 અને 23 થી 24 વાગ્યે કરવામાં આવશે.

પુનઃ પ્રસારણ અંગે અગત્યની નોંધ : 0 થી 5 નું પુનઃ પ્રસારણ 6 થી 11, 12 થી 17, 18 થી 23 કલાક રહેશે.

'વંદે ગુજરાત'ની 16 ચેનલ્સ દૂરદર્શનની ડી.ટી.એચ. સર્વિસ 'ડીડી ફ્રી ડિશ' પર ઉપલબ્ધ છે.

Vande Gujarat 16 Channel Parameters :

1. Satellite : GSAT-15
2. Satellite Location : 93.5 Degree East
3. Receive Frequency : 11550 MHz
4. Symbol Rate : 29500 KSPS
5. Polarization : Horizontal
6. FEC : 3/4

લોખંડી સ્નાયુઓ અને કુશાગ્ર બુદ્ધિનો સંયોગ થાય તો આખું જગત તમારાં ચરણોમાં પડે.- સ્વામી વિવેકાનંદ

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-10 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-10

તારીખ/વાર	સમય/વિષય				
	ગણિત (0-1)	વિજ્ઞાન (1-2)	અંગ્રેજી (2-3)	ગુજરાતી (3-4)	સામાજિક વિજ્ઞાન (4-5)
1.05.21 શનિવાર	ત્રિકોણમિતિનો પરિચય પ્ર-8 ભાગ-2	જૈવિક ક્રિયાઓ પ્ર-6 ભાગ-3	Against the odds Read-1 Part-1	ભૂખથી ભૂંડી ભીખ ગદ્ય-18 ભાગ-1	ભારતનો સાંસ્કૃતિક વારસો: પરંપરાઓ:હસ્ત અને લલિતકલા પ્ર-2 ભાગ-2
2.05.21 રવિવાર	ત્રિકોણમિતિનો પરિચય પ્ર-8 ભાગ-3	જૈવિક ક્રિયાઓ પ્ર-6 ભાગ-4	Against the odds Read-1 Part-2	ભૂખથી ભૂંડી ભીખ ગદ્ય-18 ભાગ-2	ભારતનો સાંસ્કૃતિક વારસો: પરંપરાઓ:હસ્ત અને લલિતકલા પ્ર-2 ભાગ-3
3.05.21 સોમવાર	ત્રિકોણમિતિનો પરિચય પ્ર-8 ભાગ-4	જૈવિક ક્રિયાઓ પ્ર-6 ભાગ-5	My Song Poem-1	એક બપોરે પદ્ય-19	ભારતનો સાંસ્કૃતિક વારસો: શિલ્પ અને સ્થાપત્યકલા પ્ર-3 ભાગ-1
4.05.21 મંગળવાર	ત્રિકોણમિતિના ઉપયોગો પ્ર-9 ભાગ-1	નિયંત્રણ અને સંકલન પ્ર-7 ભાગ-1	The Human Robot Read-2 Part-1	વિરલ વિભૂતિ ગદ્ય-20	ભારતનો સાંસ્કૃતિક વારસો: શિલ્પ અને સ્થાપત્યકલા પ્ર-3 ભાગ-2
5.05.21 બુધવાર	ત્રિકોણમિતિના ઉપયોગો પ્ર-9 ભાગ-2	નિયંત્રણ અને સંકલન પ્ર-7 ભાગ-2	The Human Robot Read-2 Part-2	ચાંદલિયો પદ્ય-21	ભારતનો સાહિત્યિક વારસો પ્ર-4 ભાગ-1
6.05.21 ગુરુવાર	ત્રિકોણમિતિના ઉપયોગો પ્ર-9 ભાગ-3	નિયંત્રણ અને સંકલન પ્ર-7 ભાગ-3	An interview with Arun Krishnamurthy Read-3 Part-1	હિમાલયમાં એક સાહસ ગદ્ય-22	ભારતનો સાહિત્યિક વારસો પ્ર-4 ભાગ-2
7.05.21 શુક્રવાર	વર્તુળ પ્ર-10 ભાગ-1	સજીવો કેવી રીતે પ્રજનન કરે છે? પ્ર-8 ભાગ-1	An interview with Arun Krishnamurthy Read-3 Part-2	દુહા-મુક્તક-હાઈકુ પદ્ય-23	ભારતનો વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વારસો પ્ર-5 ભાગ-1
8.05.21 શનિવાર	વર્તુળ પ્ર-10 ભાગ-2	સજીવો કેવી રીતે પ્રજનન કરે છે? પ્ર-8 ભાગ-2	The Wonderful Creation Read-4	ઘોડીની સ્વામીભક્તિ ગદ્ય-24 ભાગ-1	ભારતનો વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વારસો પ્ર-5 ભાગ-2
9.05.21 રવિવાર	વર્તુળ પ્ર-10 ભાગ-3	સજીવો કેવી રીતે પ્રજનન કરે છે? પ્ર-8 ભાગ-3	Pencil Poem-2	ઘોડીની સ્વામીભક્તિ ગદ્ય-24 ભાગ-2	ભારતના સાંસ્કૃતિક વારસાનાં સ્થળો પ્ર-6 ભાગ-1
10.05.21 સોમવાર	રચના પ્ર-11 ભાગ-1	આનુવંશિકતા અને ઉદ્‌વિકાસ પ્ર-9 ભાગ-1	Playing With Fire Read-5 Part-1	વિભક્તિ અને સમાસ	ભારતના સાંસ્કૃતિક વારસાનાં સ્થળો પ્ર-6 ભાગ-2
11.05.21 મંગળવાર	રચના પ્ર-11 ભાગ-2	આનુવંશિકતા અને ઉદ્‌વિકાસ પ્ર-9 ભાગ-2	Playing With Fire Read-5 Part-2	એકમ-1 વ્યાકરણ ધ્વનિશ્રેણી	આપણા વારસાનું જતન પ્ર-7 ભાગ-1
12.05.21 બુધવાર	રચના પ્ર-11 ભાગ-3	પ્રકાશ-પરાવર્તન અને વક્રીભવન પ્ર-10 ભાગ-1	Adjective Clause	નિબંધલેખન અને પત્રલેખન	આપણા વારસાનું જતન પ્ર-7 ભાગ-2
13.05.21 ગુરુવાર	વર્તુળ સંબંધિત ક્ષેત્રફળ પ્ર-12 ભાગ-1	પ્રકાશ-પરાવર્તન અને વક્રીભવન પ્ર-10 ભાગ-2	Change the Text	વૈષ્ણવજન પદ્ય-1 ભાગ-1	કુદરતી સંસાધનો પ્ર-8 ભાગ-1
14.05.21 શુક્રવાર	વર્તુળ સંબંધિત ક્ષેત્રફળ પ્ર-12 ભાગ-2	પ્રકાશ-પરાવર્તન અને વક્રીભવન પ્ર-10 ભાગ-3	Verb form	વૈષ્ણવજન પદ્ય-1 ભાગ-2	કુદરતી સંસાધનો પ્ર-8 ભાગ-2
15.05.21 શનિવાર	વર્તુળ સંબંધિત ક્ષેત્રફળ પ્ર-12 ભાગ-3	પ્રકાશ-પરાવર્તન અને વક્રીભવન પ્ર-10 ભાગ-4	I Love you, Techer Read-6	રેસનો ઘોડો ગદ્ય-2 ભાગ-1	વન અને વન્યજીવ સંસાધન પ્ર-9 ભાગ-1
16.05.21 રવિવાર	વર્તુળ સંબંધિત ક્ષેત્રફળ પ્ર-12 ભાગ-4	પ્રકાશ-પરાવર્તન અને વક્રીભવન પ્ર-10 ભાગ-5	Kach and Devayani Read-7 Part-1	રેસનો ઘોડો ગદ્ય-2 ભાગ-2	વન અને વન્યજીવ સંસાધન પ્ર-9 ભાગ-2
17.05.21 સોમવાર	વર્તુળ સંબંધિત ક્ષેત્રફળ પ્ર-12 ભાગ-5	માનવ આંખ અને રંગબેરંગી દુનિયા પ્ર-11 ભાગ-1	Kach and Devayani Read-7 Part-2	શીલવંત સાધુને પદ્ય-3 ભાગ-1	ભારત : કૃષિ પ્ર-10 ભાગ-1

"બાળકનું પ્રાથમિક શિક્ષણ માતૃભાષામાં હોય તે જરૂરી છે. આમ કરવાથી બાળક પોતાની સંસ્કૃતિને યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં સમજી શકશે, તેનામાં સંસ્કારોનું સિંચન થશે."

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-10 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-10

તારીખ/વાર	સમય/વિષય				
	ગણિત (0-1)	વિજ્ઞાન (1-2)	અંગ્રેજી (2-3)	ગુજરાતી (3-4)	સામાજિક વિજ્ઞાન (4-5)
18.05.21 મંગળવાર	પૃષ્ઠફળ અને ઘનફળ પ્ર-13 ભાગ-1	માનવ આંખ અને રંગબેરંગી દુનિયા પ્ર-11 ભાગ-2	Kach and Devayani Read-7 Part-3	શીલવંત સાધુને પદ્ય-3 ભાગ-2	ભારત : કૃષિ પ્ર-10 ભાગ-2
19.05.21 બુધવાર	પૃષ્ઠફળ અને ઘનફળ પ્ર-13 ભાગ-2	વિદ્યુત પ્ર-12 ભાગ-1	Growing Poem-3	ભૂલી ગયા પછી ગદ્ય-4 ભાગ-1	ભારત : જળસંસાધન પ્ર-11 ભાગ-1
20.05.21 ગુરુવાર	પૃષ્ઠફળ અને ઘનફળ પ્ર-13 ભાગ-3	વિદ્યુત પ્ર-12 ભાગ-2	Reported Speech	ભૂલી ગયા પછી ગદ્ય-4 ભાગ-2	ભારત : જળસંસાધન પ્ર-11 ભાગ-2
21.05.21 શુક્રવાર	પૃષ્ઠફળ અને ઘનફળ પ્ર-13 ભાગ-4	વિદ્યુત પ્ર-12 ભાગ-3	Change the Voice	ક્રિયાવિશેષણ	ભારતઃ ખનીજ અને શક્તિ સંસાધનો પ્ર-12 ભાગ-1
22.05.21 શનિવાર	પૃષ્ઠફળ અને ઘનફળ પ્ર-13 ભાગ-5	વિદ્યુત પ્ર-12 ભાગ-4	Direct Indirect	અલંકાર	ભારતઃ ખનીજ અને શક્તિ સંસાધનો પ્ર-12 ભાગ-2
23.05.21 રવિવાર	આંકડાશાસ્ત્ર પ્ર-14 ભાગ-1	વિદ્યુત પ્ર-12 ભાગ-5	Our Feathered Friends Read-8 Part-1	દીકરી પદ્ય-5	ઉત્પાદન ઉદ્યોગો પ્ર-13 ભાગ-1
24.05.21 સોમવાર	આંકડાશાસ્ત્ર પ્ર-14 ભાગ-2	વિદ્યુત પ્રવાહની ચુંબકીય અસરો પ્ર-13 ભાગ-1	Our Feathered Friends Read-8 Part-2	વાઇરલ ઇન્ફેક્શન ગદ્ય-6 ભાગ-1	ઉત્પાદન ઉદ્યોગો પ્ર-13 ભાગ-2
25.05.21 મંગળવાર	આંકડાશાસ્ત્ર પ્ર-14 ભાગ-3	વિદ્યુત પ્રવાહની ચુંબકીય અસરો પ્ર-13 ભાગ-2	Our Feathered Friends Read-8 Grammar	વાઇરલ ઇન્ફેક્શન ગદ્ય-6 ભાગ-2	પરિવહન, સંદેશાવ્યવહાર અને વ્યાપાર પ્ર-14 ભાગ-1
26.05.21 બુધવાર	સંભાવના પ્ર-15 ભાગ-1	વિદ્યુત પ્રવાહની ચુંબકીય અસરો પ્ર-13 ભાગ-3	Tune Up O Teens Read-9 Part-1	હું એવો ગુજરાતી પદ્ય-7	પરિવહન, સંદેશાવ્યવહાર અને વ્યાપાર પ્ર-14 ભાગ-2
27.05.21 ગુરુવાર	સંભાવના પ્ર-15 ભાગ-2	વિદ્યુત પ્રવાહની ચુંબકીય અસરો પ્ર-13 ભાગ-4	Tune Up O Teens Read-9 Part-2	છત્રી ગદ્ય-8 ભાગ-1	આર્થિક વિકાસ પ્ર-15 ભાગ-1
28.05.21 શુક્રવાર	વાસ્તવિક સંખ્યાઓ પ્ર-1 ભાગ-1	વિદ્યુત પ્રવાહની ચુંબકીય અસરો પ્ર-13 ભાગ-5	Test of True Love Read-10	છત્રી ગદ્ય-8 ભાગ-2	આર્થિક વિકાસ પ્ર-15 ભાગ-2
29.05.21 શનિવાર	વાસ્તવિક સંખ્યાઓ પ્ર-1 ભાગ-2	વિદ્યુત પ્રવાહની ચુંબકીય અસરો પ્ર-13 ભાગ-6	Vanilla Twilight Poem-4	માધવને દીઠો છે ક્યાંય? પદ્ય-9	આર્થિક ઉદારીકરણ અને વૈશ્વિકીકરણ પ્ર-16 ભાગ-1
30.05.21 રવિવાર	વાસ્તવિક સંખ્યાઓ પ્ર-1 ભાગ-3	ઊર્જાના સ્રોતો પ્ર-14 ભાગ-1	Editing Part-1	ડાંગવનો અને... ગદ્ય-10 ભાગ-1	આર્થિક ઉદારીકરણ અને વૈશ્વિકીકરણ પ્ર-16 ભાગ-2
31.05.21 સોમવાર	વાસ્તવિક સંખ્યાઓ પ્ર-1 ભાગ-4	ઊર્જાના સ્રોતો પ્ર-14 ભાગ-2	Editing Part-2	ડાંગવનો અને... ગદ્ય-10 ભાગ-2	આર્થિક સમસ્યાઓ અને પડકારોઃ ગરીબી અને બેરોજગારી પ્ર-17 ભાગ-1

જીવન મૂલ્યો અંગેના કાર્યક્રમ 'ટીમટીમ તારા'નું પ્રસારણ 'વંદે ગુજરાત' ચેનલ નંબર-9 પર દરરોજ 5:00 થી 6:00 અને પુનઃ પ્રસારણ 11 થી 12, 17 થી 18 અને 23 થી 24 વાગ્યે કરવામાં આવશે.
'વંદે ગુજરાત' ચેનલ નં. 10 પરથી મહાનુભાવોના વક્તવ્યોનું પ્રસારણ 5 થી 6 કરવામાં આવશે. જેનું પુનઃ પ્રસારણ 11 થી 12, 17 થી 18 અને 23 થી 24 કરવામાં આવશે.
પુનઃ પ્રસારણ અંગે અગત્યની નોંધ : 0 થી 5 નું પુનઃ પ્રસારણ 6 થી 11, 12 થી 17, 18 થી 23 કલાક રહેશે.
'વંદે ગુજરાત'ની 16 ચેનલ્સ દૂરદર્શનની ડી.ટી.એચ. સર્વિસ 'ડીડી ફ્રી ડિશ' પર ઉપલબ્ધ છે.

Vande Gujarat 16 Channel Parameters :

1. Satellite : GSAT-15
2. Satellite Location : 93.5 Degree East
3. Receive Frequency : 11550 MHz
4. Symbol Rate : 29500 KSPS
5. Polarization : Horizontal
6. FEC : 3/4

"બાળકની સાથે બાળક જેવા થઈએ તો આત્મીયતા સધાય. બાળકને પ્રેમ, પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન આપીએ તો તેની શક્તિઓ ખીલી ઊઠે."

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-11 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-11

તારીખ/વાર	સમય / વિષય				
	ગણિત (0-1)	રસાયણ વિજ્ઞાન (1-2)	ભૌતિક વિજ્ઞાન (2-3)	જીવ વિજ્ઞાન (3-4)	નામાનાં મૂળતત્ત્વો (4-5)
1.05.21 શનિવાર	ક્રમમય અને સંચય પ્ર-7 ભાગ-3	દ્રવ્યની અવસ્થાઓ પ્ર-5 ભાગ-1	કાર્ય, ઊર્જા અને પાવર પ્ર-6 ભાગ-6	ખનીજ પોષણ પ્ર-12 ભાગ-2	જોગવાઈઓ અને અનામતો પ્ર-3
2.05.21 રવિવાર	ક્રમમય અને સંચય પ્ર-7 ભાગ-4	દ્રવ્યની અવસ્થાઓ પ્ર-5 ભાગ-2	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-1	ઉચ્ચકક્ષાની વનસ્પતિઓમાં પ્રકાશસંશ્લેષણ પ્ર-13 ભાગ-1	હૂંડીઓ પ્ર-4 ભાગ-1
3.05.21 સોમવાર	ક્રમમય અને સંચય પ્ર-7 ભાગ-5	દ્રવ્યની અવસ્થાઓ પ્ર-5 ભાગ-3	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-2	ઉચ્ચકક્ષાની વનસ્પતિઓમાં પ્રકાશસંશ્લેષણ પ્ર-13 ભાગ-2	હૂંડીઓ પ્ર-4 ભાગ-2
4.05.21 મંગળવાર	દ્વિપદી પ્રમેય પ્ર-8 ભાગ-1	દ્રવ્યની અવસ્થાઓ પ્ર-5 ભાગ-4	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-3	વનસ્પતિઓમાં શ્વસન પ્ર-14 ભાગ-1	હૂંડીઓ પ્ર-4 ભાગ-3
5.05.21 બુધવાર	દ્વિપદી પ્રમેય પ્ર-8 ભાગ-2	દ્રવ્યની અવસ્થાઓ પ્ર-5 ભાગ-5	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-4	વનસ્પતિઓમાં શ્વસન પ્ર-14 ભાગ-2	ધંધાકીય એકમોનાં નાણાકીય (હિસાબો) પત્રકો પ્ર-5 ભાગ-1
6.05.21 ગુરુવાર	દ્વિપદી પ્રમેય પ્ર-8 ભાગ-3	દ્રવ્યની અવસ્થાઓ પ્ર-5 ભાગ-6	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-5	વનસ્પતિઓમાં શ્વસન પ્ર-14 ભાગ-3	ધંધાકીય એકમોનાં નાણાકીય (હિસાબો) પત્રકો પ્ર-5 ભાગ-2
7.05.21 શુક્રવાર	દ્વિપદી પ્રમેય પ્ર-8 ભાગ-4	દ્રવ્યની અવસ્થાઓ પ્ર-5 ભાગ-7	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-6	વનસ્પતિ વૃદ્ધિ અને વિકાસ પ્ર-15 ભાગ-1	હિસાબી પદ્ધતિની પ્રણાલિકાઓ, ધારણાઓ, ખ્યાલો અને સિદ્ધાંતો પ્ર-6
8.05.21 શનિવાર	દ્વિપદી પ્રમેય પ્ર-8 ભાગ-5	ઉષ્માગતિશાસ્ત્ર પ્ર-6 ભાગ-1	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-7	વનસ્પતિ વૃદ્ધિ અને વિકાસ પ્ર-15 ભાગ-2	હિસાબી ધોરણો : ખ્યાલ અને ઉદ્દેશો પ્ર-7
9.05.21 રવિવાર	દ્વિપદી પ્રમેય પ્ર-8 ભાગ-6	ઉષ્માગતિશાસ્ત્ર પ્ર-6 ભાગ-2	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-8	પાચન અને અભિશોષણ પ્ર-16 ભાગ-1	દેશી નામાપદ્ધતિ પરિચય પ્ર-8 ભાગ-1
10.05.21 સોમવાર	શ્રેણી અને શ્રેઢી પ્ર-9 ભાગ-1	ઉષ્માગતિશાસ્ત્ર પ્ર-6 ભાગ-3	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-9	પાચન અને અભિશોષણ પ્ર-16 ભાગ-2	દેશી નામાપદ્ધતિ પરિચય પ્ર-8 ભાગ-2
11.05.21 મંગળવાર	શ્રેણી અને શ્રેઢી પ્ર-9 ભાગ-2	ઉષ્માગતિશાસ્ત્ર પ્ર-6 ભાગ-4	કણોનાં તંત્રો અને ચાકગતિ પ્ર-7 ભાગ-10	શ્વાસોચ્છ્વાસ અને વાયુઓનું વિનિમય પ્ર-17	બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો પ્ર-9 ભાગ-1
12.05.21 બુધવાર	શ્રેણી અને શ્રેઢી પ્ર-9 ભાગ-3	ઉષ્માગતિશાસ્ત્ર પ્ર-6 ભાગ-5	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-8 ભાગ-1	દેહજળ અને પરિવહન પ્ર-18 ભાગ-1	બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો પ્ર-9 ભાગ-2
13.05.21 ગુરુવાર	શ્રેણી અને શ્રેઢી પ્ર-9 ભાગ-4	ઉષ્માગતિશાસ્ત્ર પ્ર-6 ભાગ-6	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-8 ભાગ-2	દેહજળ અને પરિવહન પ્ર-18 ભાગ-2	અપૂર્ણ (અધૂરી) માહિતી પરથી હિસાબો પ્ર-10
14.05.21 શુક્રવાર	શ્રેણી અને શ્રેઢી પ્ર-9 ભાગ-5	ઉષ્માગતિશાસ્ત્ર પ્ર-6 ભાગ-7	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-8 ભાગ-3	ઉત્સર્ગ પેદાશો અને તેનો નિકાલ પ્ર-19 ભાગ-1	હિસાબી પદ્ધતિ અને કમ્પ્યૂટર પ્ર-11
15.05.21 શનિવાર	શ્રેણી અને શ્રેઢી પ્ર-9 ભાગ-6	ઉષ્માગતિશાસ્ત્ર પ્ર-6 ભાગ-8	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-8 ભાગ-4	ઉત્સર્ગ પેદાશો અને તેનો નિકાલ પ્ર-19 ભાગ-2	હિસાબી પદ્ધતિ અને તેના પારિભાષિક શબ્દો પ્ર-1 ભાગ-1
16.05.21 રવિવાર	શ્રેણી અને શ્રેઢી પ્ર-9 ભાગ-7	સંતુલન પ્ર-7 ભાગ-1	ગુરુત્વાકર્ષણ પ્ર-8 ભાગ-5	ઉત્સર્ગ પેદાશો અને તેનો નિકાલ પ્ર-19 ભાગ-3	હિસાબી પદ્ધતિ અને તેના પારિભાષિક શબ્દો પ્ર-1 ભાગ-2
17.05.21 સોમવાર	શ્રેણી અને શ્રેઢી પ્ર-9 ભાગ-8	સંતુલન પ્ર-7 ભાગ-2	ઘનપદાર્થોના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-9 ભાગ-1	પ્રચલન અને હલનચલન પ્ર-20 ભાગ-1	હિસાબી પદ્ધતિ અને તેના પારિભાષિક શબ્દો પ્ર-1 ભાગ-3

"બાળક નાનું છે, પરંતુ તેને પોતાનું વ્યક્તિત્વ છે, માટે તેનો સ્વીકાર કરીએ, સન્માન કરીએ."

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-11 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-11

તારીખ/વાર	સમય / વિષય				
	ગણિત (0-1)	રસાયણ વિજ્ઞાન (1-2)	ભૌતિક વિજ્ઞાન (2-3)	જીવ વિજ્ઞાન (3-4)	નામાનાં મૂળતત્ત્વો (4-5)
18.05.21 મંગળવાર	રેખાઓ પ્ર-10 ભાગ-1	સંતુલન પ્ર-7 ભાગ-3	ઘનપદાર્થોના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-9 ભાગ-2	પ્રચલન અને હલનચલન પ્ર-20 ભાગ-2	હિસાબી પદ્ધતિ અને તેના પારિભાષિક શબ્દો પ્ર-1 ભાગ-4
19.05.21 બુધવાર	રેખાઓ પ્ર-10 ભાગ-2	સંતુલન પ્ર-7 ભાગ-4	ઘનપદાર્થોના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-9 ભાગ-3	ચેતાકીય નિયંત્રણ અને સહનિયમન પ્ર-21 ભાગ-1	વ્યવહારોની દ્વિ-અસર અને ખાતાના પ્રકારો પ્ર-2 ભાગ-1
20.05.21 ગુરુવાર	રેખાઓ પ્ર-10 ભાગ-3	સંતુલન પ્ર-7 ભાગ-5	ઘનપદાર્થોના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-9 ભાગ-4	ચેતાકીય નિયંત્રણ અને સહનિયમન પ્ર-21 ભાગ-2	વ્યવહારોની દ્વિ-અસર અને ખાતાના પ્રકારો પ્ર-2 ભાગ-2
21.05.21 શુક્રવાર	રેખાઓ પ્ર-10 ભાગ-4	સંતુલન પ્ર-7 ભાગ-6	ઘનપદાર્થોના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-9 ભાગ-5	રાસાયણિક સહનિયમન અને સંકલન પ્ર-22 ભાગ-1	વ્યવહારોની દ્વિ-અસર અને ખાતાના પ્રકારો પ્ર-2 ભાગ-3
22.05.21 શનિવાર	રેખાઓ પ્ર-10 ભાગ-5	રેડોક્ષ પ્રક્રિયાઓ પ્ર-8 ભાગ-1	ઘનપદાર્થોના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-9 ભાગ-6	રાસાયણિક સહનિયમન અને સંકલન પ્ર-22 ભાગ-2	વસ્તુઓ અને સેવા કર પરિચય પ્ર-3
23.05.21 રવિવાર	શાંકવો પ્ર-11 ભાગ-1	રેડોક્ષ પ્રક્રિયાઓ પ્ર-8 ભાગ-2	ઘનપદાર્થોના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-9 ભાગ-7	સજીવ વિશ્વ પ્ર-1 ભાગ-1	આમનોંધ પ્ર-4 ભાગ-1
24.05.21 સોમવાર	શાંકવો પ્ર-11 ભાગ-2	રેડોક્ષ પ્રક્રિયાઓ પ્ર-8 ભાગ-3	તરલના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-10 ભાગ-1	સજીવ વિશ્વ પ્ર-1 ભાગ-2	આમનોંધ પ્ર-4 ભાગ-2
25.05.21 મંગળવાર	શાંકવો પ્ર-11 ભાગ-3	રેડોક્ષ પ્રક્રિયાઓ પ્ર-8 ભાગ-4	તરલના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-10 ભાગ-2	જૈવિક વર્ગીકરણ પ્ર-2 ભાગ-1	આમનોંધ પ્ર-4 ભાગ-3
26.05.21 બુધવાર	શાંકવો પ્ર-11 ભાગ-4	હાઇડ્રોજન પ્ર-9 ભાગ-1	તરલના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-10 ભાગ-3	જૈવિક વર્ગીકરણ પ્ર-2 ભાગ-2	હિસાબી સમીકરણ અને ધંધાના વ્યવહારો પ્ર-5
27.05.21 ગુરુવાર	શાંકવો પ્ર-11 ભાગ-5	હાઇડ્રોજન પ્ર-9 ભાગ-2	તરલના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-10 ભાગ-4	વનસ્પતિ સૃષ્ટિ પ્ર-3 ભાગ-1	પેટાનોંધો પ્ર-6 ભાગ-1
28.05.21 શુક્રવાર	ત્રિપરિમાણીય ભૂમિતિનો પરિચય પ્ર-12 ભાગ-1	હાઇડ્રોજન પ્ર-9 ભાગ-3	તરલના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-10 ભાગ-5	વનસ્પતિ સૃષ્ટિ પ્ર-3 ભાગ-2	પેટાનોંધો પ્ર-6 ભાગ-2
29.05.21 શનિવાર	ત્રિપરિમાણીય ભૂમિતિનો પરિચય પ્ર-12 ભાગ-2	હાઇડ્રોજન પ્ર-9 ભાગ-4	તરલના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-10 ભાગ-6	વનસ્પતિ સૃષ્ટિ પ્ર-3 ભાગ-3	પેટાનોંધો પ્ર-6 ભાગ-3
30.05.21 રવિવાર	ત્રિપરિમાણીય ભૂમિતિનો પરિચય પ્ર-12 ભાગ-3	S-વિભાગનાં તત્ત્વો પ્ર-10 ભાગ-1	તરલના યાંત્રિક ગુણધર્મો પ્ર-10 ભાગ-7	પ્રાણી સૃષ્ટિ પ્ર-4 ભાગ-1	રોકડ અને તેના પ્રકારો પ્ર-7 ભાગ-1
31.05.21 સોમવાર	લક્ષ અને વિકલન પ્ર-13 ભાગ-1	S-વિભાગનાં તત્ત્વો પ્ર-10 ભાગ-2	દ્રવ્યના ઉષ્મીય ગુણધર્મો પ્ર-11 ભાગ-1	પ્રાણી સૃષ્ટિ પ્ર-4 ભાગ-2	રોકડ અને તેના પ્રકારો પ્ર-7 ભાગ-2

પુનઃ પ્રસારણ અંગે અગત્યની નોંધ : 0 થી 5 નું પુનઃ પ્રસારણ 8 થી 13, 16 થી 21 કલાક રહેશે.
NEETના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોનું પ્રસારણ 'વંદે ગુજરાત' ચેનલ નં. 11 પર 5 થી 8 દરમ્યાન થાય છે. જેનું પુનઃ પ્રસારણ 13 થી 16 અને 21 થી 24 કલાક રહેશે.
'વંદે ગુજરાત'ની 16 ચેનલ્સ દૂરદર્શનની ડી.ટી.એચ. સર્વિસ 'ડીડી ફ્રી ડિશ' પર ઉપલબ્ધ છે.

Vande Gujarat 16 Channel Parameters :

1. Satellite : GSAT-15
2. Satellite Location : 93.5 Degree East
3. Receive Frequency : 11550 MHz
4. Symbol Rate : 29500 KSPS
5. Polarization : Horizontal
6. FEC : 3/4

"અત્યારના બાળકોનો આઈ.ક્યુ. વધારે છે, એની દુનિયા વિશાળ છે. એની કલ્પનાશક્તિ અને ગ્રહણશક્તિ તીવ્ર છે."

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-12 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-12

તારીખ/વાર	સમય/વિષય			
	રસાયણ વિજ્ઞાન (0-1)	ભૌતિક વિજ્ઞાન (1-2)	ગણિત (2-3)	જીવ વિજ્ઞાન (3-4)
1.05.21 શનિવાર	એમાઈન સંયોજનો પ્ર-13 ભાગ-1	સેમિકન્ડકટર ઈલેક્ટ્રોનિક્સ : દ્રવ્યો, રચનાઓ અને સાદા પરિપથો પ્ર-14 ભાગ-2	સાતત્ય અને વિકલનીયતા પ્ર-5 ભાગ-3	માનવ સ્વાસ્થ્ય અને રોગો પ્ર-8 ભાગ-4
2.05.21 રવિવાર	એમાઈન સંયોજનો પ્ર-13 ભાગ-2	સેમિકન્ડકટર ઈલેક્ટ્રોનિક્સ : દ્રવ્યો, રચનાઓ અને સાદા પરિપથો પ્ર-14 ભાગ-3	સાતત્ય અને વિકલનીયતા પ્ર-5 ભાગ-4	અન્ન-ઉન્નતીકરણ માટેની કાર્યનીતિ પ્ર-9 ભાગ-1
3.05.21 સોમવાર	એમાઈન સંયોજનો પ્ર-13 ભાગ-3	સેમિકન્ડકટર ઈલેક્ટ્રોનિક્સ : દ્રવ્યો, રચનાઓ અને સાદા પરિપથો પ્ર-14 ભાગ-4	સાતત્ય અને વિકલનીયતા પ્ર-5 ભાગ-5	અન્ન-ઉન્નતીકરણ માટેની કાર્યનીતિ પ્ર-9 ભાગ-2
4.05.21 મંગળવાર	એમાઈન સંયોજનો પ્ર-13 ભાગ-4	સેમિકન્ડકટર ઈલેક્ટ્રોનિક્સ : દ્રવ્યો, રચનાઓ અને સાદા પરિપથો પ્ર-14 ભાગ-5	સાતત્ય અને વિકલનીયતા પ્ર-5 ભાગ-6	માનવ-કલ્યાણમાં સૂક્ષ્મ જીવો પ્ર-10 ભાગ-1
5.05.21 બુધવાર	એમાઈન સંયોજનો પ્ર-13 ભાગ-5	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-1	સાતત્ય અને વિકલનીયતા પ્ર-5 ભાગ-7	માનવ-કલ્યાણમાં સૂક્ષ્મ જીવો પ્ર-10 ભાગ-2
6.05.21 ગુરુવાર	એમાઈન સંયોજનો પ્ર-13 ભાગ-6	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-2	વિકલિતના ઉપયોગો પ્ર-6 ભાગ-1	બાયોટૅક્નોલોજીઃ સિદ્ધાંતો અને પ્રક્રિયાઓ પ્ર-11 ભાગ-1
7.05.21 શુક્રવાર	એમાઈન સંયોજનો પ્ર-13 ભાગ-7	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-3	વિકલિતના ઉપયોગો પ્ર-6 ભાગ-2	બાયોટૅક્નોલોજીઃ સિદ્ધાંતો અને પ્રક્રિયાઓ પ્ર-11 ભાગ-2
8.05.21 શનિવાર	એમાઈન સંયોજનો પ્ર-13 ભાગ-8	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-4	વિકલિતના ઉપયોગો પ્ર-6 ભાગ-3	બાયોટૅક્નોલોજીઃ સિદ્ધાંતો અને પ્રક્રિયાઓ પ્ર-11 ભાગ-3
9.05.21 રવિવાર	જૈવિક અણુઓ પ્ર-14 ભાગ-1	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-5	વિકલિતના ઉપયોગો પ્ર-6 ભાગ-4	બાયોટૅક્નોલોજી અને તેના પ્રયોજનો પ્ર-12
10.05.21 સોમવાર	જૈવિક અણુઓ પ્ર-14 ભાગ-2	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-6	વિકલિતના ઉપયોગો પ્ર-6 ભાગ-5	સજીવો અને વસ્તી પ્ર-13 ભાગ-1
11.05.21 મંગળવાર	જૈવિક અણુઓ પ્ર-14 ભાગ-3	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-7	વિકલિતના ઉપયોગો પ્ર-6 ભાગ-6	સજીવો અને વસ્તી પ્ર-13 ભાગ-2
12.05.21 બુધવાર	જૈવિક અણુઓ પ્ર-14 ભાગ-4	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-8	વિકલિતના ઉપયોગો પ્ર-6 ભાગ-7	નિવસનતંત્ર પ્ર-14 ભાગ-1
13.05.21 ગુરુવાર	પોલિમર પ્ર-15 ભાગ-1	વિદ્યુતભારો અને ક્ષેત્રો પ્ર-1 ભાગ-9	વિકલિતના ઉપયોગો પ્ર-6 ભાગ-8	નિવસનતંત્ર પ્ર-14 ભાગ-2
14.05.21 શુક્રવાર	પોલિમર પ્ર-15 ભાગ-2	સ્થિતિવિદ્યુત સ્થિતિમાન અને કેપેસિટન્સ પ્ર-2 ભાગ-1	સંકલન પ્ર-7 ભાગ-1	જૈવ વિવિધતા અને સંરક્ષણ પ્ર-15 ભાગ-1
15.05.21 શનિવાર	પોલિમર પ્ર-15 ભાગ-3	સ્થિતિવિદ્યુત સ્થિતિમાન અને કેપેસિટન્સ પ્ર-2 ભાગ-2	સંકલન પ્ર-7 ભાગ-2	જૈવ વિવિધતા અને સંરક્ષણ પ્ર-15 ભાગ-2
16.05.21 રવિવાર	પોલિમર પ્ર-15 ભાગ-4	સ્થિતિવિદ્યુત સ્થિતિમાન અને કેપેસિટન્સ પ્ર-2 ભાગ-3	સંકલન પ્ર-7 ભાગ-3	પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ પ્ર-16 ભાગ-1
17.05.21 સોમવાર	રોજિંદા જીવનમાં રસાયણવિજ્ઞાન પ્ર-16 ભાગ-1	સ્થિતિવિદ્યુત સ્થિતિમાન અને કેપેસિટન્સ પ્ર-2 ભાગ-4	સંકલન પ્ર-7 ભાગ-4	પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ પ્ર-16 ભાગ-2

"બાળક પ્રભુનો પયગંબર છે."

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-12 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-12

તારીખ/વાર	સમય/વિષય			
	રસાયણ વિજ્ઞાન (0-1)	ભૌતિક વિજ્ઞાન (1-2)	ગણિત (2-3)	જીવ વિજ્ઞાન (3-4)
18.05.21 મંગળવાર	રોજિંદા જીવનમાં રસાયણવિજ્ઞાન પ્ર-16 ભાગ-2	સ્થિતિ વિદ્યુત સ્થિતિમાન અને કેપેસિટન્સ પ્ર-2 ભાગ-5	સંકલન પ્ર-7 ભાગ-5	પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ પ્ર-16 ભાગ-3
19.05.21 બુધવાર	ઘન અવસ્થા પ્ર-1 ભાગ-1	સ્થિતિ વિદ્યુત સ્થિતિમાન અને કેપેસિટન્સ પ્ર-2 ભાગ-6	સંકલન પ્ર-7 ભાગ-6	સજીવોમાં પ્રજનન પ્ર-1 ભાગ-1
20.05.21 ગુરુવાર	ઘન અવસ્થા પ્ર-1 ભાગ-2	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-1	સંકલન પ્ર-7 ભાગ-7	સજીવોમાં પ્રજનન પ્ર-1 ભાગ-2
21.05.21 શુક્રવાર	ઘન અવસ્થા પ્ર-1 ભાગ-3	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-2	સંકલનનો ઉપયોગ પ્ર-8 ભાગ-1	સપુષ્પી વનસ્પતિઓમાં લિંગી પ્રજનન પ્ર-2 ભાગ-1
22.05.21 શનિવાર	ઘન અવસ્થા પ્ર-1 ભાગ-4	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-3	સંકલનનો ઉપયોગ પ્ર-8 ભાગ-2	સપુષ્પી વનસ્પતિઓમાં લિંગી પ્રજનન પ્ર-2 ભાગ-2
23.05.21 રવિવાર	ઘન અવસ્થા પ્ર-1 ભાગ-5	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-4	સંકલનનો ઉપયોગ પ્ર-8 ભાગ-3	માનવ પ્રજનન પ્ર-3
24.05.21 સોમવાર	ઘન અવસ્થા પ્ર-1 ભાગ-6	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-5	વિકલ સમીકરણો પ્ર-9 ભાગ-1	પ્રાજનનિક સ્વાસ્થ્ય પ્ર-4
25.05.21 મંગળવાર	ઘન અવસ્થા પ્ર-1 ભાગ-7	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-6	વિકલ સમીકરણો પ્ર-9 ભાગ-2	આનુવંશિકતા અને ભિન્નતાના સિદ્ધાંતો પ્ર-5 ભાગ-1
26.05.21 બુધવાર	ઘન અવસ્થા પ્ર-1 ભાગ-8	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-7	વિકલ સમીકરણો પ્ર-9 ભાગ-3	આનુવંશિકતા અને ભિન્નતાના સિદ્ધાંતો પ્ર-5 ભાગ-2
27.05.21 ગુરુવાર	દ્રાવણો પ્ર-2 ભાગ-1	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-8	વિકલ સમીકરણો પ્ર-9 ભાગ-4	આનુવંશિકતા અને ભિન્નતાના સિદ્ધાંતો પ્ર-5 ભાગ-3
28.05.21 શુક્રવાર	દ્રાવણો પ્ર-2 ભાગ-2	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-9	સદિશ બીજગણિત પ્ર-10 ભાગ-1	આનુવંશિકતા અને ભિન્નતાના સિદ્ધાંતો પ્ર-5 ભાગ-4
29.05.21 શનિવાર	દ્રાવણો પ્ર-2 ભાગ-3	પ્રવાહ વિદ્યુત પ્ર-3 ભાગ-10	સદિશ બીજગણિત પ્ર-10 ભાગ-2	આનુવંશિકતા અને ભિન્નતાના સિદ્ધાંતો પ્ર-5 ભાગ-5
30.05.21 રવિવાર	દ્રાવણો પ્ર-2 ભાગ-4	ગતિમાન વિદ્યુતભારો અને ચુંબકત્વ પ્ર-4 ભાગ-1	સદિશ બીજગણિત પ્ર-10 ભાગ-3	આનુવંશિકતાનો આણ્વિક આધાર પ્ર-6 ભાગ-1
31.05.21 સોમવાર	દ્રાવણો પ્ર-2 ભાગ-5	ગતિમાન વિદ્યુતભારો અને ચુંબકત્વ પ્ર-4 ભાગ-2	સદિશ બીજગણિત પ્ર-10 ભાગ-4	આનુવંશિકતાનો આણ્વિક આધાર પ્ર-6 ભાગ-2

પુનઃ પ્રસારણ અંગે અગત્યની નોંધ : 0 થી 7 નું પુનઃ પ્રસારણ 7 થી 14, 14 થી 21 અને 21 થી 24 કલાક રહેશે.

NEETના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોનું પ્રસારણ 'વંદે ગુજરાત' ચેનલ નં. 11 પર 5 થી 8 દરમ્યાન થાય છે. જેનું પુનઃ પ્રસારણ 13 થી 16 અને 21 થી 24 કલાક રહેશે.

'વંદે ગુજરાત'ની 16 ચેનલ્સ દૂરદર્શનની ડી.ટી.એચ. સર્વિસ 'ડીડી ફ્રી ડિશ' પર ઉપલબ્ધ છે.

Vande Gujarat 16 Channel Parameters :

1. Satellite : GSAT-15
2. Satellite Location : 93.5 Degree East
3. Receive Frequency : 11550 MHz
4. Symbol Rate : 29500 KSPS
5. Polarization : Horizontal
6. FEC : 3/4

"બાળકો પાસેની તમારી અપેક્ષા અને બાળકોની ઉપેક્ષા બંને જોખમકારી અને બાળકનું અહિત કરનારી હોય છે."

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-12 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-12

તારીખ/વાર	સમય/વિષય		
	નામાનાં મૂળતત્ત્વો (4-5)	આંકડાશાસ્ત્ર (5-6)	અંગ્રેજી S.L. (6-7)
1.05.21 શનિવાર	કંપનીના વાર્ષિક હિસાબો પ્ર-3 ભાગ-3	પ્રામાણ્ય વિતરણ પ્ર-3 ભાગ-4	Unit-1 Part-1
2.05.21 રવિવાર	નાણાકીય પત્રકોનું વિશ્લેષણ પ્ર-4 ભાગ-1	પ્રામાણ્ય વિતરણ પ્ર-3 ભાગ-5	Unit-1 Part-2
3.05.21 સોમવાર	નાણાકીય પત્રકોનું વિશ્લેષણ પ્ર-4 ભાગ-2	પ્રામાણ્ય વિતરણ પ્ર-3 ભાગ-6	Unit-1 Part-3
4.05.21 મંગળવાર	નાણાકીય પત્રકોનું વિશ્લેષણ પ્ર-4 ભાગ-3	પ્રામાણ્ય વિતરણ પ્ર-3 ભાગ-7	Unit-2 Part-1
5.05.21 બુધવાર	રોકડપ્રવાહ પત્રક પ્ર-6 ભાગ-1	પ્રામાણ્ય વિતરણ પ્ર-3 ભાગ-8	Unit-2 Part-2
6.05.21 ગુરુવાર	રોકડપ્રવાહ પત્રક પ્ર-6 ભાગ-2	લક્ષ પ્ર-4 ભાગ-1	Unit-2 Part-3
7.05.21 શુક્રવાર	રોકડપ્રવાહ પત્રક પ્ર-6 ભાગ-3	લક્ષ પ્ર-4 ભાગ-2	Unit-3 Part-1
8.05.21 શનિવાર	રોકડપ્રવાહ પત્રક પ્ર-6 ભાગ-4	લક્ષ પ્ર-4 ભાગ-3	Unit-3 Part-2
9.05.21 રવિવાર	ભાગીદારી : વિષય-પ્રવેશ પ્ર-1 ભાગ-1	લક્ષ પ્ર-4 ભાગ-4	Unit-3 Part-3
10.05.21 સોમવાર	ભાગીદારી : વિષય-પ્રવેશ પ્ર-1 ભાગ-2	લક્ષ પ્ર-4 ભાગ-5	Unit-4 Part-1
11.05.21 મંગળવાર	ભાગીદારી : વિષય-પ્રવેશ પ્ર-1 ભાગ-3	લક્ષ પ્ર-4 ભાગ-6	Unit-4 Part-2
12.05.21 બુધવાર	ભાગીદાર પેઢીના વાર્ષિક હિસાબો પ્ર-2 ભાગ-1	વિકલન પ્ર-5 ભાગ-1	Unit-4 Part-3
13.05.21 ગુરુવાર	ભાગીદાર પેઢીના વાર્ષિક હિસાબો પ્ર-2 ભાગ-2	વિકલન પ્ર-5 ભાગ-2	Unit-5 Part-1
14.05.21 શુક્રવાર	ભાગીદાર પેઢીના વાર્ષિક હિસાબો પ્ર-2 ભાગ-3	વિકલન પ્ર-5 ભાગ-3	Unit-5 Part-2
15.05.21 શનિવાર	ભાગીદાર પેઢીના વાર્ષિક હિસાબો પ્ર-2 ભાગ-4	વિકલન પ્ર-5 ભાગ-4	Unit-5 Part-3
16.05.21 રવિવાર	ભાગીદાર પેઢીના વાર્ષિક હિસાબો પ્ર-2 ભાગ-5	વિકલન પ્ર-5 ભાગ-5	Unit-6 Part-1
17.05.21 સોમવાર	ભાગીદાર પેઢીના વાર્ષિક હિસાબો પ્ર-2 ભાગ-6	વિકલન પ્ર-5 ભાગ-6	Unit-6 Part-2

"બાળકની આંખમાં સાત લાખ અજાયબીઓ હોય છે."

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર
વંદે ગુજરાત ચેનલ-12 'બાયસેગ'ના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો : મે-2021 ધોરણ-12

તારીખ/વાર	સમય/વિષય		
	નામાનાં મૂળતત્ત્વો (4-5)	આંકડાશાસ્ત્ર (5-6)	અંગ્રેજી S.L. (6-7)
18.05.21 મંગળવાર	પાઘડીનું મૂલ્યાંકન પ્ર-3 ભાગ-1	સૂચક આંક પ્ર-1 ભાગ-1	Unit-6 Part-3
19.05.21 બુધવાર	પાઘડીનું મૂલ્યાંકન પ્ર-3 ભાગ-2	સૂચક આંક પ્ર-1 ભાગ-2	Unit-7 Part-1
20.05.21 ગુરુવાર	ભાગીદારીનું પુનર્ગઠન પ્ર-4 ભાગ-1	સૂચક આંક પ્ર-1 ભાગ-3	Unit-7 Part-2
21.05.21 શુક્રવાર	ભાગીદારીનું પુનર્ગઠન પ્ર-4 ભાગ-2	સૂચક આંક પ્ર-1 ભાગ-4	Unit-7 Part-3
22.05.21 શનિવાર	ભાગીદારીનો પ્રવેશ પ્ર-5 ભાગ-1	સૂચક આંક પ્ર-1 ભાગ-5	Unit-8 Part-1
23.05.21 રવિવાર	ભાગીદારીનો પ્રવેશ પ્ર-5 ભાગ-2	સૂચક આંક પ્ર-1 ભાગ-6	Unit-8 Part-2
24.05.21 સોમવાર	ભાગીદારીનો પ્રવેશ પ્ર-5 ભાગ-3	સુરેખ સંબંધ પ્ર-2 ભાગ-1	Unit-8 Part-3
25.05.21 મંગળવાર	ભાગીદારીનો પ્રવેશ પ્ર-5 ભાગ-4	સુરેખ સંબંધ પ્ર-2 ભાગ-2	Unit-9 Part-1
26.05.21 બુધવાર	ભાગીદારીનો પ્રવેશ પ્ર-5 ભાગ-5	સુરેખ સંબંધ પ્ર-2 ભાગ-3	Unit-9 Part-2
27.05.21 ગુરુવાર	ભાગીદારીનો પ્રવેશ પ્ર-5 ભાગ-6	સુરેખ સંબંધ પ્ર-2 ભાગ-4	Unit-9 Part-3
28.05.21 શુક્રવાર	ભાગીદારીની નિવૃત્તિ / મૃત્યુ પ્ર-6 ભાગ-1	સુરેખ નિયત સંબંધ પ્ર-3 ભાગ-1	Unit-10 Part-1
29.05.21 શનિવાર	ભાગીદારીની નિવૃત્તિ / મૃત્યુ પ્ર-6 ભાગ-2	સુરેખ નિયત સંબંધ પ્ર-3 ભાગ-2	Unit-10 Part-2
30.05.21 રવિવાર	ભાગીદારીની નિવૃત્તિ / મૃત્યુ પ્ર-6 ભાગ-3	સુરેખ નિયત સંબંધ પ્ર-3 ભાગ-3	Unit-10 Part-3
31.05.21 સોમવાર	ભાગીદારીની નિવૃત્તિ / મૃત્યુ પ્ર-6 ભાગ-4	સુરેખ નિયત સંબંધ પ્ર-3 ભાગ-4	Unit-1 Part-1

પુનઃ પ્રસારણ અંગે અગત્યની નોંધ : 0 થી 7 નું પુનઃ પ્રસારણ 7 થી 14, 14 થી 21 અને 21 થી 24 કલાક રહેશે.
NEETના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોનું પ્રસારણ 'વંદે ગુજરાત' ચેનલ નં. 11 પર 5 થી 8 દરમ્યાન થાય છે. જેનું પુનઃ પ્રસારણ 13 થી 16 અને 21 થી 24 કલાક રહેશે.
'વંદે ગુજરાત'ની 16 ચેનલ્સ દૂરદર્શનની ડી.ટી.એચ. સર્વિસ 'ડીડી ફ્રી ડીશ' પર ઉપલબ્ધ છે.

Vande Gujarat 16 Channel Parameters :

1. Satellite : GSAT-15
2. Satellite Location : 93.5 Degree East
3. Receive Frequency : 11550 MHz
4. Symbol Rate : 29500 KSPS
5. Polarization : Horizontal
6. FEC : 3/4

"જીવનના મહાન પાઠો વિદ્વાનો કે ગુરુજનો પાસે ગયા વિના બાળકો પાસેથી જ પામી શકાય." - મહાત્મા ગાંધી

મારા પુસ્તકોનું છે આ કબાટ

મારાં પુસ્તકોનું છે આ કબાટ
એ છે અનોખું, અદ્‌ભુતને યાદગાર !
વિવિધ વિષયોનાં, ને વિધવિધ વિચારોનાં,
વિભિન્ન સમયોનાં, ને ભિન્ન ભિન્ન છે તેના આકાર
મારાં પુસ્તકો
એ છે પુનીત, પાવન, ને વળી રસભાવન,
મારે માટે તો છે એક અનોખો ઉપહાર,
કોઈ ભલે કહે, પસ્તી ભેગી કરી ઘરમાં,
મારે મન છે, તો એ રોકડા કલદાર ! - મારાં...
લખાયાં છે, વિવિધ લેખકો થકી એ,
ન જાત, ન દેશ, નથી તેમને કોઈ સંપ્રદાય !
એમને નથી વળગણ કોઈ પક્ષનું,
કે નથી કોઈ વિચારધારાનું,
નથી જાણતાં એ પંથનો ‘પ’, સંપ્રદાયનો ‘સ’
ધર્મના કે જાતિના ન સ્પશે તેમને કોઈ વાડા,
પછી ભલે ને હોય, અંતિમ છેડા !
એ તો સંગસંગ રહેવા ચિરકાળથી ટેવાયેલાં !
એમને હજુ સ્પર્શી શક્યા છે જ નહીં,
વિચારધારાનો ‘વ’ કે ધર્મનો ય ‘ધ’
બેઉ ભેગા મળી, કદી કર્યો નથી કોઈનો ય ‘વધ’, ઊલટું,
એ તો હરહંમેશ ઊંચા ને ઊંચા વધતાં જ રહ્યાં છે !
કોઈની ઊપડી જાય નકલો ચપોચપ !
ને ખરીદવા લાઈનો લાગે, જ્યમ હેરીપોટર !
અહીં ગીતા-કુરાન, કુરાનને બાઈબલ-સાથ સાથ રહે છે !
કાલિદાસને શેક્સપિયર પણ સાથ સાથ વિહરે
રજનીશ , કૃષ્ણમૂર્તિ, કિપલિંગ અને વળી ટોયન્બી
પ્રાચીન કલ્હણ-બિલ્હણ પણ સાથ સાથ વિચરે છે
ને અર્વાચીન પારેખ - ભગત-દલાલ ને ગીતા પરી
કયાંય કશી યે ના ઝંઝટ ! કે કશું યે ના નિહાળવા મળે
મનનું કોઈ અંતર !
મને તો બસ સંભળાય છે - એક અનોખા આનંદનો સૂર !
જયાં, હું યે ડૂબું તેમાં, ને તમેય ડૂબી જાઓ તેમાં
આવો ને એક’દી મારા અભ્યાસખંડમાં
ના, સ્વર્ગમાં, નંદનવનમાં, એક અનોખા મનભાવન ઉપવનમાં !

- પ્રા. મનુભાઈ બી. શાહ ‘જિજ્ઞાસુ’
(‘સ્વાતિ બિંદુ’ પુસ્તકમાંથી સાભાર)

RNI No. GUJGUJ2011/46203 Govt. of India, New Delhi, Dated 06-11-2012
SSPOs Gandhinagar No. L2/RNP/RENEWAL/G-GNR297/2018 Dt. 10-10-2018. Valid Up to 31-12-2021
License to Post without Pre-Payment No. PMQ/HQ/96/2019-2021, Valid up to 31-12-2021
Printed and Posted on 28th of Each Month. (Annual Subscription Rs. 200/-) License Valid up to 31-12-2021.

‘ સાબદા થાજો..!’

સૌ..હવે, સાબદા થાજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો..કોરોના હારશે જો જો..!
વારંવાર કર પ્રક્ષાલન કરજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો.. કોરોના હારશે જો જો.!
દૂરથી જ વંદન કરજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો... કોરોના હારશે જો જો ..!
માસ્ક સદા મોં પર રાખજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો..કોરોના હારશે જો જો.!
જરૂર પૂરતા જ બહાર નીકળજો..!
આપણા જ કાજે.!
તો..કોરોના હારશે જો જો..!
સોશ્યલ ડિસ્ટન્સ જાળવજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો.. કોરોના હારશે જો જો..!
સમય આવ્યે વેક્સિન લેજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો..કોરોના હારશે જો જો..!
સંક્રમણ- સાંકળ તોડજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો..કોરોના હારશે જો જો..!
હરાવવા ‘એને’ કટિબદ્ધ થાજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો..કોરોના હારશે જો જો..!
સદા સતર્ક, સાબદા સૌ થાજો.!
આપણા જ કાજે.!
તો..કોરોના હારશે જો જો..!

- શૈલેષકુમાર આઈ. ઓઝા
મદદનીશ શિક્ષક, સર્વવિદ્યાલય હાઈસ્કૂલ, કડી, જિ. મહેસાણા

Printed by Capital Offset, L-801/1, GIDC, Sector-28, Gandhinagar Published by D. S. Patel, Secretary, Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board, Sector 10-B, Near Old Sachivalaya, Gandhinagar (Gujarat) on behalf of the Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board, Sector 10-B, Near Old Sachivalaya, Gandhinagar (Gujarat) and Printed at Capital Offset, L-801/1, GIDC, Sector-28, Gandhinagar Published at Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board, Sector 10-B, Near Old Sachivalaya, Gandhinagar (Gujarat). Editor Shri D. S. Patel, (Secretary, GS & HSEB, Gandhinagar, Gujarat)

Annual Subscription : Individuals Rs. 200/-
For School 400/-

Total Pages 64 + 04 = 68 Pages
Price : Per copy Rs. 40/-